

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

Jel' ovo zemlja za sve nas?

Zbornik
istraživačkih
članaka o
uzrocima i
posljedicama
nacionalističkih
trendova
u Hrvatskoj

YIPR

IMPRESSUM

Izdavač:

Inicijativa mladih za ljudska prava
Eugena Kumičića 8, 10000 Zagreb
www.yihr.hr

Za izdavača:

Morana Starčević

Mentorski tim:

Inicijativa mladih za ljudska prava

Autori/autorice:

Margareta Ana Baksa,
Marija Jerončić,
Vinko Kovač,
Goran Stanić i
Senna Šimek

Dizajn:

Slobodna domena
Zadruga za otvoreni kod i dizajn

—

Zagreb, listopad 2022.

Pet istraživačkih članaka o uzrocima i posljedicama nacionalističkih trendova su dio projekta 40: Otkrivanje, osvještavanje, osnaživanje i organizacija za ljudska prava čija je ukupna vrijednost 170.147€ od čega je 149.922,00€ osigurano kroz financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova.

Tisak ove publikacije omogućen je financijskom podrškom Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora tekstova i ne odražava nužno stavove država donatorica i Upravitelja Fonda.

Sadržaj

- 1**   **Uvod**
- 3**   **Politička religija, nacionalizam i
sjećanje: Studija slučaja *Glasa Koncila*
(2020-2022)**
- Goran Stanić
- 27**   ***Lijepa li si* - uloga glazbe Marka
Perkovića Thompsona u konstrukciji
hrvatskog nacionalnog identiteta**
- Senna Šimek
- 49**   **Narodnost ≠ manjina:
konceptualizacija manjine u
međunarodnoj zajednici i
u Republici Hrvatskoj**
- Vinko Kovač

70   **Nacionalizam i govor mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj**

Margareta Ana Baksa

97   **Protjerivanje etničkih Srba i oduzimanje imovine u (poslije)ratnom razdoblju – prikaz zadarskog slučaja**

Marija Jerončić

121   **Kratke biografije autora i autorica**

Uvod

Jel' ovo zemlja za sve nas? - zbornik istraživačkih članaka o uzrocima i posljedicama nacionalističkih trendova u Hrvatskoj, nastao je u sklopu projekta "40: Otkrivanje, osvještavanje, osnaživanje i organizacija za ljudska prava" koji adresira porast nacionalizma u Republici Hrvatskoj. Jedan od ciljeva projekta je pronalaženje i sistematiziranje uzroka i posljedica porasta nacionalističkih trendova u Republici Hrvatskoj. U tu svrhu, Inicijativa mladih za ljudska prava izdaje ovaj zbornik koji produbljuje razumijevanje koncepata vezanih za nacionalizam i njegov razvoj te osvještava o negativnim posljedicama nacionalizma kao što su netrpeljivost i diskriminacija.

Zbornik čine radovi petero autora i autorica odabranih putem javnog natječaja koji je provela Inicijativa mladih za ljudska prava s ciljem da pružimo priliku mladim istraživačima i istraživačicama za rad na temama i pristupima slabo prisutnim u javnom prostoru, a visoko potrebnim za stvaranje društva koje njeguje kritičko mišljenje i otvara prostor za diskusiju.

Namjera rada *Politička religija, nacionalizam i sjećanje: Studija slučaja Glasa Koncila*, kako ističe autor **Goran Stanić** je jasnije razumijevanje na koje načine religijski predstavnici kroz medijske kanale interpretiraju političku prošlost te utječu na predstavljanje nacionalnog identiteta. **Senna Šimek** u radu *Lijepa li si: uloga glazbe Marka Perkovića Thompsona u konstrukciji hrvatskog nacionalnog identiteta* istražuje utjecaj glazbenog stvaralaštva i djelovanja Marka Perkovića Thompsona na izgradnju nacionalnog identiteta.

Vinko Kovač u radu *Narodnost ≠ manjina: Konceptualizacija manjine u međunarodnoj zajednici i u Republici Hrvatskoj* ispituje kako se percipirao koncept manjine od trenutka pokretanja manjinske problematike u međunarodnoj zajednici do punog priznanja suvereniteta i teritorijalnog objedinjavanja prostora Republike Hrvatske krajem 1990-ih godina.

U radu *Nacionalizam i govor mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj*, **Margareta Ana Baksa** analizira poveznicu između

govora mržnje i eskalacije u nasilje te nacionalizma, u nastojanju da odgovori na sljedeće istraživačko pitanje: “U kojoj se mjeri govor mržnje i nasilje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj može smatrati izrazom nacionalizma?, **Marija Jerončić** se fokusira na specifičan problem kroz studiju slučaja pod nazivom *Protjerivanje etničkih Srba i oduzimanje imovine u (poslije)ratnom razdoblju – prikaz zadarskog slučaja* u kojem pronalazi odgovor na istraživačko pitanje: “Koja su iskustva, procesi i događaji povezani s oduzimanjem imovine u (poslije)ratnom periodu te kakve posljedice imaju u životima osoba srpskog podrijetla u Hrvatskoj”.

Vjerujemo da će ovi radovi doprinijeti boljem razumijevanju uzroka nacionalizma i njegovih štetnih posljedica na sve manjinske skupine i društvo u cjelini te da će potaknuti i na aktivniji angažman u suzbijanju nacionalizma.

Iskreno se zahvaljujemo Margareti Ani Baksi, Mariji Jerončić, Vinku Kovaču, Goranu Staniću i Senni Šimek na suradnji i njihovom vrijednom istraživačkom radu.

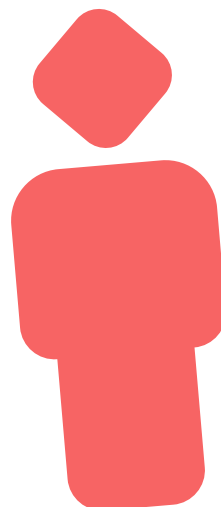
Tekstovi u nastavku su isključiva odgovornost autora i njihovo su autorsko djelo.

—

Inicijativa mladih za ljudska prava - Hrvatska

Politička religija, nacionalizam i sjećanje: Studija slučaja *Glasa Koncila* (2020-2022)

Goran Stanić

- 4 **Uvod**
- 5 **Politička religija između
nacionalizma i civilnog društva**
- 11 **Studija slučaja: katolički tjednik
Glas koncila (2020-2022)**
- 20 **Zaključak**
- 21 **Literatura**

Uvod

Ideološka simbioza religije i nacionalnih ideja u zemljama Zapadnog Balkana koja se u različitim razdobljima i kontekstima može dvojako manifestirati kao *sakralizacija nacije* ili *politizacija religije* zauzima jedno od općih mjesta u razumijevanju regionalne političke prošlosti. Vodeći se važnošću istraživanja oblika i sadržaja putem kojih se nacionalizam održava u razdobljima nakon konsolidacije nacionalnih država (Billig, 2009), namjera ovoga rada jest dobiti jasnije razumijevanje na koje načine religijski predstavnici kroz medijske kanale interpretiraju političku prošlost te utječu na predstavljanje nacionalnog identiteta 30 godina nakon osamostaljenja Republike Hrvatske (RH) od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

Uz prikaz *političke religije* kao središnjeg teorijskog koncepta i konkretnog primjera *hrvatskog političkog katolicizma*, drugi dio rada predstavlja kritičku i kvalitativnu analizu recentnih uredničkih komentara *Glasa Koncila*, najutjecajnijeg katoličkog informativnog lista u RH čiji je politički sadržaj već bio predmetom stručnih analiza. Propitivanjem odnosa između religijskog i političkog diskursa koji su bitno obilježeni pozicijom moći, mogućnošću manipulacije i autoritativnim stavom pri kreiranju javnog mišljenja, ova tema se neizbježno dotiče i pitanja uloge religije u civilnom društvu kao mjesta demokratske kulture i obrane ljudskih prava.

Politićka religija između nacionalizma i civilnog društva

Epohalna povijesna promjena koju općenito nazivamo *modernitetom* zapoćinje institucionalnim razdvajanjem politike i religije, odnosno Crkve i države. Babić (2012) navodi da kršćanstvo u Europi prestaje biti državnom religijom nakon Francuske revolucije kada „religija postaje samo stvar društva, nije više državna stvar“ (str. 841). Dapaće, upravo na obostranu korist religije i države te s obzirom na važnost zaštite ljudskih prava i religijskih sloboda nastalih kao izravna posljedica graćanskih revolucija, prema Mardešiću (2007) „svaki savez između države i Crkve valja dokraj raskinuti. To će osloboditi Crkvu od dodvorništva državi, a državu osloboditi od nestručnog uplitanja Crkve u državna pitanja“ (str. 31).

Iako moderna sekularna država nastaje kao navedeni institucionalni raskid države i Crkve, ona istovremeno preuzima kvazi-religijska obilježja u formi politićkih rituala, simbola i kultova, zbog ćega se moderna politika može opisati i kao „sekularizacija teologije“ u svim njenim područjima djelovanja (Paić, 2016, str. 7). Koncepti *civilne* ili *sekularne religije* prema tome oznaćavaju ne samo da totalitarni politićki sistemi oponašaju religijske simbole, obrede i mitove (Perica, 2002, str. 95), nego da se i suvremene liberalne demokracije nacionalnih država temelje na nekritićkoj privrženosti *sekularnim dogmama* u obliku *svetih knjiga* (ustav), *rituala* (stranaćke mobilizacije, izbori), *božanstava* (politićki predstavnici), *bogomolja* (parlament), *svetih simbola* (grb, zastava), *svetih pjesama* (himna).

Definiranje političke religije i hrvatskog političkog katolicizma

Razlika između opisane civilne sekularne religije i *političke religije* kao središnjeg koncepta ovoga rada je važna budući da prva forma tek oponaša religijsko, dok je politička religija primarno obilježena težnjom za moći kroz ideološku spregu politike i religije. Prema Milesu (1996), koncept *političke para-teologije* dobro objašnjava funkciju političke religije kao kontekst u kojemu „klerikalni ili laički vođe, svjesno ili ne, koriste religijsku logiku prvenstveno da zadobiju ili održe moć“ (str. 526). Preneseno u teološko tumačenje, za Sekulića (2014) politička religija je „sablasna vulgarizirana krinka nasilno nametnuta na lice istinske vjeroispovijesti od strane određenih crkvenih grupacija, kojom se snaga univerzalnosti, u ovom kontekstu kršćanskog poziva, pokušava predočiti u strogo uskim politikantskim okvirima za korist pojedinih interesnih društvenih skupina“ (str. 139). Takav oblik političke religije naziva i *religijanstvom* budući da svoj duhovni potencijal za pozitivnu društvenu transformaciju manifestira „kroz ustoličivanje najprimitivnijeg oblika vjeroispovjednog služenja, onog režimskog“ (Sekulić, 2014, str. 139).

Politička religija u kontekstu nacionalizma je bitno obilježena primordijalističkim shvaćanjem podrijetla nacionalnih i etničkih identiteta, dapače čvrsta simbioza između etničkog i vjerskog identiteta odigrala je jednu od presudnih uloga pri kreiranju isključivih i nacionalističkih narativa za vrijeme ratova 1990-ih (Perica, 2002). *Primordijalizam* i *konstruktivizam* su dvije opće teorije u okviru društvenih znanosti koje nam objašnjavaju mogući nastanak koncepta nacije. Dok su primordijalne teorije ujedno esencijalističke, one računaju da postoji stvarna povijesna urođenost ili društvena bit u podrijetlu nacije, konstruktivističke teorije suprotno tomu smatraju da je ideja nacije kontinuirana društvena konstrukcija, odnosno sasvim „moderni artefakt bez povijesnog i prirodnog temelja“ (Aničić, 2007, str. 265). Anderson (1990) smatra da je nacija „zamišljena politička zajednica“ koja nastaje procesom zamišljanja ljudi o zajedničkom podrijetlu, dok je prema Gellneru (1998) „nacionalizam [...] onaj čimbenik koji već postojeće kulture katkad pretvara u nacije, kadšto izmišlja kulture, a često postojeće kulture uništava,“ te u svojoj biti nacionalizam prethodi naciji budući da se radi o političkom principu „koji tvrdi da bi političke i kulturne cjeline trebale biti istovjetne“ (prema Aničić, 2007, str. 265-267).

Jedan od najprepoznatljivijih kritičnih glasova iznutra po pitanju političke religije u RH, Željko Mardešić (potpisan ponekad pseudonimom Jakov Jukić), nije doduše bio teolog, već sociolog religije s jasnim pozicioniranjem kao katoličkog vjernika. Smatra da je u ideološkoj i identitetskoj praznini post-komunizma kršćanska religija u ovom slučaju, tipično za političku religiju koja poseže za društvenom i političkom moći, „uvedena u napast da prihvati ponudu politike i podupre učvršćenje narodnoga identiteta, kao što se prije odazvala pružiti pomoć u slabljenju komunističkog identiteta. U oba slučaja, međutim, religija je bila i bit će na gubitku, jer se opredjeljuje služiti političkom nadživljavanju umjesto da ga oplemenjuje“ (Jukić, 1996, str. 776). U svojim će radovima koristiti i pojam *hrvatskog političkog katolicizma* kao manifestacije političke religije u konkretnom nacionalnom i konfesionalnom kontekstu, za kojega smatra da ga obilježava „ravnodušnost, beznađe, fascinacija zlom, netrpeljivost, političko shvaćanje crkvenosti, strah od svijeta, sumnja u demokraciju, demonizacija moderniteta i sekularizacije, opsjednutost prošlošću i napokon – recimo to bez uvijanja – mržnjom na sve ono što nije katoličko i naše“ (Mardešić, 2007, str. 880-881).

Mardešić tumači da je „tipološko oblikovanje hrvatskih vjernika“ nastalo kroz kontinuiranu povijesnu ideološku borbu s ne-kršćanskim ideologijama, zbog čega smatra:

” *katolicizam [je] morao više razvijati sposobnosti za sukobe što mu prijete nego za prilagodbu s kojom gubi. Zato je naš katolicizam – u tipološkom značenju – bio pretežito bojovan, ideološki, izdržljiv, strog, krut, oštar, nepopustljiv, pravovjeran, pučki, masovan i svečarski. Radije je osuđivao nego uviđao, izvana se pokazivao nego u unutrašnjosti rastao, pobijao druge nego sebe ispravljao.* (Jukić, 1997, str. 453)

Kroz prizmu funkcionalističke škole u sociologiji, smatra da kršćanstvo nakon raspada SFRJ dolazi na mjesto komunizma kao integracijski, identitetski i kohezivni faktor u hrvatskom društvu te navodi da su tri najvažnije popratne pojave ostvarene religijske slobode bile „oduševljenje

bez pokrića, prevelika vezanost za prošlost i nekritičnost prema brojnim obraćenjima koja mogu biti više političkoga podrijetla nego duhovnog poticaja“ (Jukić, 1997, str. 495).

Sjećanje u političkim religijama

Identitet i sjećanje su uzajamno povezani koncepti koji jedno drugo nadopunjuju i osnažuju te prema Kristiću (2008) pamćenje predstavlja osnovu „svakog osobnog i zajedničkog identiteta“ te s obzirom na religijska sjećanja političke prošlosti ističe da su ona bila i „ostala ključni uzrok nastanka i očuvanja kolektivnog pamćenja pojedinih etničko-nacionalnih skupina“ (str. 34). S obzirom na spomenuti primordijalni način shvaćanja nacionalnog identiteta, treba istaknuti da su nacionalizam i sjećanje političkih religija obilježeni *mitologizacijom* zato što je nacionalizam po pravilu obilježen „iskrivljenom svijješću“ i njegovi „mitovi izvrću stvarnost“ (Aničić, 2007, str. 267). U slučaju katolicizma za vrijeme SFRJ kojemu je službena ideologija bila ateistička, Perica (2002) navodi da su već 1970-ih, doba u kojem se počeo popularizirati naziv *Crkva u Hrvata*, „glavne religijske institucije radile zajedno s modernim sekularnim nacionalističkim intelektualcima na zadatku stvaranja nacije i nacionalnosti u Jugoslaviji kroz stvaranje mitova, lingvistička nastojanja, komemoracije i blagdane te kroz stvaranje 'nacionalnih svetaca' i izračuna koja uključuju povijest i sjećanje“ (str. 6).

Mardešićeva kritika hrvatskog političkog katolicizma nadopunjuje su u kontekstu ovog rada s njegovom analizom *pamćenja zla* kao odrednice političkih religija, sjećanja koje služi u političke svrhe obilježenog isključivim pamćenjem trauma i po pravilu pokrivenog maskom svetog, manifestiranog u fundamentalizmima i terorizmima s religijskim predznakom (prema Šarčević, 2011). Izrazito kritičan spram komunističke vladavine kada je religijsko pamćenje bilo potisnuto u privatnost i smatrano reakcionarnim, smatra ipak da „ostaje neosporno i to da su prije, u tijeku i poslije sukoba vjerske zajednice bile uvučene u postupak obnove starih sjećanja“ (Jukić, 1997, str. 290). Interpretirajući Mardešića koji zlopamćenje kao karakteristiku političke religije razumije kroz biološku teoriju svetog, kao iskonski nagon za preživljavanje, Kristić (2008) smatra da se religija „u ozračju zlouporabljenog religijskog

pamćenja, govora ugroženosti i umnažanja straha, redukcionistički promeće u pogubno političko sredstvo biološko-političko-društvenog nadživljavanja neprijatelja“ (str. 42).

Religija, sjećanje i civilno društvo

Prema dosad viđenom, očito je da unatoč predviđenom nestanku ili marginalizaciji religije u privatnu sferu uslijed institucionalnog razdvajanja religije i države u dobu moderniteta shvaćenog kao „doba raščaravanja“ prema klasičnoj teoriji sekularizacije (Paić, 2016, str. 10), religija ipak „nastavlja biti javna društvena činjenica, zadržava javnu društvenu ulogu, ostaje referentna točka u dilemama društvenoga razvoja, opskrbljuje idejama, shvaćanjima, identitetima“ (Zrinščak, 2005, str. 81-82). Nasuprot predmodernom modelu državne crkve ili različitih oblika političke religije, Casanova (1994) vidi upravo prostor *civilnog društva* kao jedini smisleni okvir u kojem se mogu i trebaju razvijati odnosi između religijskih i ostalih društvenih aktera (prema Zrinščak, 2005).

Važnu razliku za razumijevanje uloge religije i Crkve u civilnom društvu, kao politike nadahnute autentičnom duhovnošću nasuprot političkoj religiji koja pretendira na moć, ogleda se i u otvorenom pismu teologa Grozdanova, Koralije, Odaka i Sekulića (2019) nazvanom „Naš 'Ne!' šutnji teologa koja omogućuje zlouporabu kršćanstva“. Ovaj važni teološki *ne u naše ime* stav navodi da pozitivna uloga religije u političkom prostoru „označava uključivanje religijskih glasova u javnu raspravu“ utemeljenu na dijalogu i prihvaćanju različitih mišljenja, dok je s druge strane politička religija „svojevrсна mimikrija političke borbe, borba za moć zaogrnutu u religijsko ruho“. Pritom naglašavaju izostanak teoloških glasova u RH u kontekstu „suočavanja s prošlošću“ i „uskog vezivanja kršćanskog i etnonacionalnog identiteta“.

U potrebnom partnerskom dijalogu religijskih i ostalih društvenih aktera pri suočavanju s prošlošću, važno je naglasiti da funkcija sjećanja igra bitnu ulogu iz teološke perspektive budući da posjeduje duhovnu snagu za pokretanje procesa pomirenja i opraštanja. Šarčević (2017) piše da „čišćenje pamćenja, prema evanđeoskoj i crkvenoj praksi, nipošto ne znači veličanje svoje prošlosti a nametanje zaborava i šutnje na ono što smo kao pojedinci, narod i crkvena institucija činili drugima, nego kako da to bolno,

opasno i subverzivno sjećanje na vlastite zločine postane opomena, kajanje, nadoknada nepravde, oslobađajuća istina i stvaralačka snaga za novu budućnost“ (v. dio).

Sažimajući i parafrazirajući dosadašnji teoretski pregled u političko-teološkom ključu, država u modernom dobu preuzima na sebe *božanske karakteristike* te postaje sekularnom civilnom religijom. Na tragu uloge hereze u okviru religijskih tradicija, tako i civilno društvo treba smatrati jednom vrstom *sekularne hereze* koja ima ulogu *dogmatskog korektiva* u okviru države kako bi država svoje službene i sakralizirane vrijednosti, kao i svoju političku prošlost, neprestano preispitala. U suprotnom, ukoliko država nema svoj glas savjesti koji opominje, tada linija između demokratske kulture i totalitarne ideologije postaje sasvim nejasna. Paradoksalno, no treba naglasiti da Crkva kao važan društveni akter utemeljen na biblijskoj tradiciji *dostojanstva* svake osobe kao *slike Božje*, dostojanstva koje stoji i u temelju sekularnog koncepta ljudskih prava, treba upravo biti heretičan glas zajedno s ostalim akterima civilnog društva te na taj način se suprotstaviti svakoj vrsti nekritičkog obožavanja unutar civilne sekularne religije, u ovom slučaju *nacionalnog idolopoklonstva*.

Važnu ulogu religije u civilnom društvu, odnosno katolicizma u RH, sažima i Mardešić na dojmljiv i poučan način:

” *trebat će stoga otvoreno progovoriti o ekumenizmu, dijalogu s islamom, opraštanju neprijateljima, suživotu s drugima, pluralizmu svjetonazora, obrani ljudskih prava, društvenoj nepravdi, odvojenosti od države [...] Ako kršćani ne uspiju u koncilskoj obnovi Crkve, mogu se lako pretvoriti – i protiv svoje želje – u bojovnu sektu i nepodnošljivu skupinu čudaka. A kršćanstvo je najmanje to. Krist je bio blag prema svima, osim prema svojim (Jukić, 1997, str. 513).*

Studija slučaja: katolički tjednik *Glas koncila* (2020-2022)

Glas Koncila (GK) je katolički vjerski list i jedini tjednik u Hrvatskoj izdavan od strane religijske ustanove. Pokrenut je 1962. u formi biltena *Glas s Koncila* kao glasilo Drugog vatikanskog koncila (1962. - 1965.) koji označava konačno otvaranje Katoličke crkve prema modernizmu, nekršćanskim ideologijama i religijama. Pokrenut za vrijeme pontifikata pape Ivana XXIII, Koncil predstavlja najvažniji moderni reformski događaj Katoličke crkve, označavajući pritom potpuni prekid osude političkog liberalizma i demokracije te koji istovremeno „predlaže jedan katolicizam otvoren dijalogu sa svim ljudima dobre volje, okrenut čitanju znakova vremena, zabrinut za tuđu slobodu i solidaran s čovjekovim tjeskobama i nadama“ (Jukić, 1997, str. 382).

Među prvim pokrenutim vjerskim listovima u SFRJ nakon djelomične liberalizacije medija od strane komunističke vlasti, zanimljivo je da prema Mikiću i Akmađi (2018) GK u razdoblju nakon Koncila dobiva ozbiljne prigovore od čitatelja, svećenika i s vrha crkvene hijerarhije za „uvoz progresizma“ iz Katoličkih crkvi zapadne Europe, da skreće „sasvim u lijevo“ te brani teologe i svećenike koji su zbog liberalnih teoloških pozicija ušli u sukob s crkvenim vlastima.

Od 1985. GK je bio zajednički izdavan od strane Zagrebačke, Splitske, Sarajevske, Riječke, Zadarske, te od 1987. do 1991. i od strane Beogradske nadbiskupije, međutim izdavač je danas službeno samo Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, te je GK u međuvremenu prerastao i u novinsko-izdavačku kuću. Prema riječima glavnog urednika, list se sam financira isključivo prodajom koju „omogućava velika i vjerna pretplatnička baza i odlična suradnja sa župama i župnicima u cijeloj Hrvatskoj“ (Pavičić, 2020).

Kao okvir za razumijevanje sadržaja GK mogu poslužiti već objavljene analize ovog tjednika kojima je zajedničko da ukazuju na značajnu prisutnost političkih tema. Analizirajući sadržaj tijekom razdoblja

društvene tranzicije u razdoblju od 1990. do 2004., Marinović Bobinac i Golberger (2007) navode da su komentari GK zapostavljali relevantne teme poput ekonomskog standarda građana, privatizacijske i političke manipulacije, pritom „apostrofirajući često probleme koji nisu bili ključni za hrvatsko društvo i njene vjernike“ (str. 295). U razdoblju pristupanja EU, Bendra (2018) tvrdi da mnogi članci iz GK propituju upitne vrijednosti hrvatskih političara koji slabo zastupaju „nacionalne interese“, od kojih su mnogi prema bivšem uredniku Mikleniću „reformirani komunisti“ koji ugrožavaju „nacionalni identitet i suverenitet“. Nakon promjene vlasti 2000. u RH, Karamarako i Karamarko (2015) primjećuju da se GK, iako izrazito kritičan spram političkih opcija na oba spektra, ipak po prvi puta pohvalno odnosio prema nominalnoj ljevici. S obzirom na kulturu sjećanja, Žanić (2019) o sjećanju na Vukovarsku bitku piše da se inzistira na „istini i to na jednoj jedinjoj istini koja se ne smije relativizirati“ nasuprot „društveno-konstruktivističkim teorijama koje dominiraju studijama sjećanja“ (str. 147). Osim ovih, GK je bio i predmetom novinarske kritike na račun revizionističkih feljtona o koncentracijskom logoru u Jasenovcu, za koje Klasić komentira da „ponekad se čini da im je bolje da je nešto ‘hrvatsko’, pa makar i zločinačko, nego da je ‘nehrvatsko’“ (Šimičević, 2018, čl. 17).

Metodologija i odabir komentara

Jedan od načina kako konstruiramo i održavamo određene ideološke paradigme poput nacionalizma jest upravo putem *diskursa*. Funkcija diskursa prema Podboj (2011) jest da „jezik moramo promatrati prvenstveno kao vid društvenog djelovanja i uzeti u obzir da osim komunikacijske funkcije može imati i brojne druge, a jedna od njih je [...] manipulacijska“ (str. 124). Razlog tomu je što “riječi i rečenice koje ljudi izgovaraju ili pišu nisu samo skupina gramatičkih ili sintaktičkih kategorija, nego oruđe koje oblikuje živote ljudi“ (Podboj, 2011, str. 124). Ovaj rad će se djelomično služiti kritičkom analizom diskursa koji obraća pažnju na raznovrsnu upotrebu jezika u političkom i društvenom kontekstu te na takav način čitanja može potaknuti kritički stav naspram onih u poziciji moći (Van Dijk, 2015).

Budući da su političke religije obilježene mitološkim i primordijalnim tumačenjima postanka nacije, one se nužno služe i manipulacijom pri

upotrebi jezika. U nastavku će analiza odabranih komentara GK osim sadržaja pozornost staviti i na diskurs, dakle moguću upotrebu manipulacije kroz selektivni odabir, prešućivanje ili prenaglašavanje. Usporedno će sadržaj i diskurs biti interpretirani u svjetlu navedenih teoretskih rasprava o političkoj religiji te studija nacionalizma i sjećanja.

Iako je dominantna tema uvodničkih komentara u razdoblju od početka 2020. do lipnja 2022. bila pandemija COVID-a 19, komentari su učestalo tematizirali dnevno-političke i povijesno-političke sadržaje. Odabrani su ogleadni komentari koji su u istom razdoblju na značajan način tematizirali obljetnice, žrtve i osobe koje su obilježile 2. svjetski rat iz 1990-ih nakon raspada SFRJ. Kao rezultat, odabrano je sveukupno 14 komentara potpisanih od strane bivšeg i trenutnog glavnog urednika, Ivana Miklenića (4), odnosno Branimira Stanića (10). Komentari se po običaju nalaze na drugoj stranici tjednika te su dostupni u *online* obliku na *web* stranicama GK putem poveznica u popisu literature na kraju rada.

Zaborav žrtava Drugog svjetskog rata i sjećanje na žrtve poraća

U kontekstu sjećanja na žrtve 2. svj. rata zapravo sjećanja na njih nema, već se sjećanje isključivo odnosi na komunističke zločine i žrtve hrvatske nacionalnosti iz razdoblja poraća. Na taj način GK manifestira tipičnu nacionalističku praksu zaboravljanja dijelova povijesti koje Jović (2018) naziva *službenim sjećanjima* i definira ih kao „službeno podržavane i promovirane od strane onih koji posjeduju društvenu moć“, drži se da su takva sjećanja „kolektivna“ iako zapravo odabiru „politički poželjne događaje i osobe iz prošlosti, dok izostavljaju one nepoželjne“ te su kao takve uvijek pridružene praksi „službenog zaboravljanja“ (str. 98).

U komentaru „Uz Europski dan sjećanja na žrtve totalitarizama“ (Miklenić, 2020d), urednik dva puta na identičan način koristi isti izraz „*žrtve komunističkoga revolucionarnoga poslijeratnoga totalitarizma*“ uz posebno naglašavanje prije upotrebe ovog izraza: „posebno s činjenicom vrlo velikog broja [...]“ i „osobito odnos prema [...]“. Ovaj komentar s podnaslovom „Hrvatska okovanost“ predstavlja ogleadni primjerak selektivnog odabira koje žrtve današnje hrvatsko društvo treba pamtiti. Iako zagovara

„povijesnu“ i „općeprihvaćenu istinu“ o broju žrtava, u čitavom tekstu konkretno se spominje tek „komunistički totalitarizam“ dva puta na gore spomenuti način, dok se od žrtava konkretno spominju samo „hrvatske žrtve otkrivene u Sloveniji“. Zbog nedostatka „primjerenog i prikladnog djelovanja“ u odnosu na navedene žrtve, autor smatra da „to ne može značiti ništa drugo nego da se hrvatskomu narodu ne dopušta ponašanje primjereno narodu koji ima svoju vlastitu nacionalnu državu niti mu se dopušta razvijanje u duhu zdravoga razuma“. Autor u općim terminima opisuje tu neodređenu grupu kao „glavna struja javnoga mnijenja i ideološko i političko usmjerenje većine glavnih medija u Hrvatskoj“, dok u komentaru koristi i sljedeće sintagme tipično na tragu esencijalističkog shvaćanja nacije: „hrvatska sloboda“, „hrvatska puna sloboda“, „stvarna hrvatska sloboda“, „stvarna sloboda i demokracija“, „hrvatska okovanost“, „hrvatska sputanost“, „stvarno zajedništvo“.

Iako u tekstu autor istovremeno zagovara nacionalno pomirenje na temelju sjećanja prema žrtvama, na djelu je potpuno prešućivanje ostalih režima koji su vodili zločinačke politike u hrvatsko nacionalne ime. Godinu kasnije, u komentaru (Stanić, 2021f) nastalom povodom iste obljetnice stoji da „hrvatska javnost nije dočekala da predstavnici vlasti toga dana jasno daju do znanja da je komunistički režim u Hrvatskoj bio uz bok zločinačkomu nacističkomu i fašističkomu režimu“. Međutim, u tekstu se niti jednom ne spominje konkretno tzv. Nezavisna Država Hrvatska (NDH) niti ustaški pokret, čime ostaje nejasno svrstava li ga autor među opće pojmove *nacizma* i *fašizma*.

Naglasak je isključivo na komunističkom režimu i sjećanju na zločine počinjene nakon 2. svj. rata, čemu doprinose i posebno naglašene rečenične konstrukcije koje se javljaju četiri puta u ostatku teksta uz svaki spomen komunizma: „O tome koliko vlasti imaju obzira prema starim ideolozima, ponajprije komunističkim“, „komunistički režim, koji je najduže trajao“, „posebno prema najdugovječnijemu komunističkomu čiji vonj još nije iščeznuo“, „pogotovo o komunističkom koji se najviše štiti“.

Posebno zanimljiv primjer prešućivanja predstavlja komentar (Stanić, 2020c) koji se poziva na pismo Hrvatske biskupske konferencije (HBK) objavljeno na 50. obljetnicu kraja 2. svj. rata, čiji sadržaj urednik uvelike deformira što se vrlo jednostavno da prikazati usporede li se sadržaj pisma i komentara. Iako ovaj komentar zapravo započinje s jednim od rijetkih primjera pozitivne motivacije za popravljavanje među-nacionalnih i među-vjerskih odnosa („donosi načela za postavljanje zdravih temelja i za

odnose između Hrvatske i Srbije na međudržavnom planu, a na vjerskom planu između Katoličke Crkve i Srpske pravoslavne Crkve“), ono vrlo brzo skreće u isključivu i linearnu interpretaciju povijesnih događaja: „Sve dok se s agresijom na Hrvatsku u Domovinskom ratu ne dovede u izravnu vezu ugnjetavanje hrvatskoga naroda pogotovo tijekom komunizma i velikosrpske ideologije koja se razbuktavala i prije devedesetih, nemoguće je doći do istine koja oslobađa buduće naraštaje od utega prošlosti“.

Jedini pronađeni primjer spomena žrtava koje nisu bile hrvatske nacionalnosti je preneseni doslovni citat iz pisma HBK: „Spomenut ćemo se žrtava srpske nacionalnosti i Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj. Spomenut ćemo se žrtava Židova, Roma [...]“ Međutim, autorsko preispitivanje ustaške povijesti ili priznavanje grijeha počinjenih u nacionalno ime opet nedostaje te se prešućuje dio sadržaja pisma HBK koji nedvosmisleno „režim u Hrvatskoj“ u kontekstu 2. svj. rata naziva zločinačkim i koji se, ironično, čak nalazi u fotografiji iznad komentara: „postupci režima u Hrvatskoj, osnovani na ideologiji rasne i nacionalne isključivosti, provodili [su] osvetu i prouzročili žrtve koje se ne mogu opravdati obranom, već se moraju nazvati zločinima.“

Iako komentar “Crkvu u Hrvatskoj” želi srpskoj strani ponosno predstaviti kao “Stepinčevu Crkvu”, istovremeno ne navodi da je jedini pronađeni spomen Stepinca u pismu HBK sljedeći: „ponavljamo riječi sluga Božjega kardinala Alojzija Stepinca, napisane 19. veljače 1943. kada je jasenovački logor nazvao ‘sramotnom ljagom’ a za ubojice u njemu izjavio da su ‘najveća nesreća Hrvatske’. Naglasak i zaključak je, za razliku od donekle samokritičnog pisma HBK, potpuno jednostran: „mukotržno nošenje s bolju koju su narod i Crkva u Hrvatskoj proživljavali tijekom 20. stoljeća [...]“.

Način na koji se urednik odnosi prema ovom dijelu povijesti dolazi još jasnije do izražaja u komentaru „Komedijska s istoka“ (Stanić, 2022h) koji osim impliciranja kolektivne krivnje kroz naslov i sadržaj potpuno banalizira ustaški dio povijesti kroz upotrebu fraze „kost za glodanje“, istovremeno opet linearno povezujući dijelove povijesti: „Dosad se iz Srbije tema s devedesetih najčešće prebacivala na godine od 1941. do 1945., a sada je nova »kost za glodanje« bačena sve do književne renesanse grada i biskupije koji su među prvima ranjavani u agresiji na Hrvatsku 1991“.

Žrtve komunizma kao nacionalni identitet i dnevna politika

U komentaru „Patnja i pobjeda“ (Stanić, 2022i) urednik interpretira „marijanski“ mjesec svibanj kao simbolično sudbonosan („ne može biti slučajno“) za hrvatski nacionalni identitet te nastavlja konkretnim definiranjem identiteta prema kojemu „*sva njegova nastojanja za dostojanstvenim životom preko Hoda za život; njegovo oplakivanje žrtava križnih putova; njegove bojazni za opstanak u sadašnjim nemirnim vremenima za Europu i svijet, ulazi u identitet hrvatskoga naroda*“. Osim veoma isključivog definiranja nacionalnog identiteta na premisama sjećanja, ideološke borbe i straha, autor na temelju povijesne povezanosti događaja izvan konteksta dovodi hrvatski narod koji „*od njegovih početaka prate i patnja i pobjeda*“ u vezu s duhovnom karakteristikom „*uskrnuća*“ čime snažno zalazi u okvire esencijalizma političkih religija.

Zanimljivo je iz perspektive prošlih komentara koja izrazito linearno povezuju dva rata primijetiti da kada se govori o statusu ustaštva danas u RH takva poveznica ne postoji. U komentaru (Miklenić, 2020b) autor pravi razliku između „*eventualnoga stvarnoga populariziranja ili prizivanja ustaštva*“ i „*realne prošlosti*“ s obzirom na ulogu Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) u posljednjem ratu. Izborom riječi gotovo izražava žaljenje zbog „*sustavnoga zatiranja i zatrtoga ustaštva*“, ironično i sam smatrajući da se radi o „*nijansama*“ između ustaškog i kontroverznog HOS-ovog znakovlja, a ne o bitnoj razlici. Pritom uporno tvrdi da ustaštva „*objektivno nema*“, no ako ga nema objektivno time sugerira da ga ipak ima na neki drugi način.

Sjećanje na žrtve rata 1990-ih kao ispit lojalnosti, kapital patnje i državotvornost

Ogledni primjer kulture sjećanja na žrtve rata 1990-ih je komentar čiji podnaslov „Ispit lojalnosti i integriteta“ (Stanić, 2020a) već snažno sugerira važnost pristajanja uz službena državna sjećanja o

oslobodilačkoj naravi Vojno-redarstvene operacije (VRO) „Oluje“. Osim stava kako „*bi bilo neozbiljno da bilo koji član Vlade dovodi u pitanje ciljeve uz koje je slobodno pristao stati, Vlade koja je ponosna na hrvatska »postignuća u Domovinskom ratu«*“, urednik nastavlja implicitnom referencom na neodređenog predstavnika nacionalnih manjina koji odlazi na obljetnicu u Knin sa „*grčem u želucu*“ koji urednik smatra nedopuštenim. Odnosno, „*ako ga osjeća [grč u želucu] zbog političkih pritisaka koji bi dolazili iz druge države ili kakve druge interesne skupine, to postaje ozbiljan problem pokušaja njegovanja dvostrukih (i nespojivih) političkih lojalnosti i narušenoga osobnoga integriteta*“. Manipulativnim postupkom urednik ne dopušta da bi mogli postojati ne-politički razlozi zbog kojih netko osjeća „*grč u želucu*“ te ne označavanjem osobe konkretnim imenom i prezimenom na taj način osobu diskreditira kao ne-lojalnog Drugog. Autor zastupa univerzalni pristup sjećanju na žrtve tvrdeći da „*svojevrсно trgovanje sudjelovanjem na komemoracijama također je nepotrebno jer Hrvatska je dosegula civilizacijsku razinu da oplakuje baš sve svoje žrtve*“, iako vrlo brzo u zaključku skreće u partikularizam pokazujući koje su to sve naše žrtve, dakle „*upravo žrtva brojnih hrvatskih branitelja koji su se uključili u oslobođenje hrvatskoga teritorija u [VRO] »Oluja«*“ koje je ironično, potpuno prešućujući zločine počinjene od strane Hrvatske vojske (HV) neposredno nakon same akcije, „*omogućilo svima, ali baš svima u Hrvatskoj, bez obzira na narodnost, put prema priželjkivanomu miru nakon krvavih ratnih godina*“.

Sljedeća dva komentara jasno odražavaju Renanov (1994) stav da je sjećanje na patnju i oplakivanje podnesene žrtve “duhovni princip” koji veže naciju na najsnažniji način (str. 17). U komentaru (Stanić, 2020b) uspomena na žrtve Vukovara i Škabrnje opisuje se emocionalno moćnim jezikom kao „*kapital patnje*“, kako stoji i u podnaslovu komentara, odnosno kasnije „*istinski hrvatski »kapital« [...] bogatstvo naroda koji je bio sumanuto ubijan, ranjavan, prognan*“. Urednik smatra da je prva pouka kako „*oplakivanje nevinih žrtava i suočavanje s istinom može snažnije homogenizirati narod nego ikoja ekonomska mjera*“. Osim veoma jasnog pozicioniranja sjećanja na žrtve kao sredstvo homogenizacije nacije, ono se opet spominje i u kontekstu „*identitetska doprinosa žrtve hrvatskoga naroda suvremenoj Europi*“. Opet ostaje nejasno zašto urednik osim „*suočavanja s istinom*“ također inzistira i na „*univerzalnosti*“ ove „*poruke*“ budući da se u ovom niti ostalim komentarima ne suočava sa zločinima koji su počinjeni u vlastito nacionalno ime niti se spominju žrtve osim hrvatske nacionalnosti.

Komentar „Uz 30. godišnjicu početka Domovinskoga rata“ s podnaslovom veoma jasno šalje poruku „Svaki je naraštaj državotvoran“ (Stanić, 2021d). Nekoliko elemenata tipičnih za političku religiju sadržava tekst, počevši od esencijalističkog tumačenja početka rata kao „*istinskoga razdoblja međaša u hrvatskoj povijesti*“. Ne izostavljajući napomenu da je „*Domovinski rat*“ bio „*obrambeni i oslobodilački*“ pred napadima „*velikosrpskoga agresora*“, smatra da ako se rat još jednom želi „*učvrstiti kao identitetska karakteristika hrvatskoga naroda i u naraštaju koji se počeo rađati u 21. stoljeću*“ nije dovoljno kako ga se sada predstavlja, nego čak „*potrebno je ići na razinu više, to jest početi iz svih tih događanja izvlačiti i duhovnu vrijednost za današnje mlade naraštaje*“. Urednik odlazi i korak dalje te u ratu nalazi inspiraciju za borbu sa sadašnjim ugrozama koje su redom pitanja „*iseljavanja, gospodarskih ugroza, rastakanja obiteljskih i drugih vrijednosti, s migrantskom krizom koja očito prijeti*“. Urednik zaključuje stavom „*ako je imalo zahvalnosti prema toj žrtvi, neodgovorno bi bilo ponašati se kao da se sadašnje ugroze događaju nekome drugomu i negdje drugdje*“, zauzimajući tako sasvim suprotan stav od drugih religijski inspiriranih društvenih aktera, spomenimo tek *Isusovačku službu za izbjeglice* koja se na duhovnom kršćanskom temelju angažira kao bitan čimbenik civilnog društva u zaštiti ljudskih prava.

Sakralizacija političkih i politizacija religijskih figura

Dojmljiv primjer klasične manipulacije i mitologije političkih religija jest politizacija bl. Djevice Marije u kontekstu VRO „Oluje“ kada kalendarskom podudarnošću postaje „*istinska Kraljica Hrvata*“ (Stanić, 2022j) koja je „*bdjela [...] nad Hrvatskom i u doba najgorega rata, nad svim izbjeglama i prognanima, nad braniteljima koji su joj se utjecali, nad uciviljenima zbog smrti i ranjenima,*“ opet s fatalističkom napomenom kako je „*znakovito [...] da su krvave operacije završile pobjedom u Oluji na njezin blagdan, na Majku Božju Snježnu, 5. kolovoza 1995*“ (Stanić, 2021e). Pritom, isti komentar ne propušta priliku kolektivno demonizirati ratnog agresora kao „*sile krvoločnog zla*“ koje su pokušale „*pothvat istrebljenja hrvatskoga naroda*“.

Obrnuto politizaciji religijske figure, predstavljanje Franje Tuđmana je primjer sakralizacije političke figure, odnosno „*vizionar*“ kojemu je „*stalo*

do stvarno zdravoga, demokratskoga, socijalno i gospodarski razvijenoga te kulturno bogatoga hrvatskoga društva“ (Miklenič, 2020c). U drugom komentaru (Miklenič, 2020a) urednik tvrdi da „poslije odlaska prvoga hrvatskoga predsjednika, na gotovo svim područjima zajedničkoga društvenoga života dominira manjina nad većinom“ referirajući se opet na nepojašnjenu „»ideologiju« glavne struje javnoga mnijenja“ koja pak „uporno i ustrajno preodgaja većinu u Hrvatskoj“. Zaključuje stvaranjem straha i mobilizacijom kako RH ne bi bila upravljana od strane onih koji sudjeluju u „mozaiku daljnjega razaranja hrvatskoga naroda i hrvatske države i hrvatskih vrjednota“.

Predstavljanje Tuđmana ujedno dojmljivo oslikava shvaćanje Crkve unutar civilnog društva kakvo nalazimo artikulirano u komentarima GK-a. Već samim naslovom komentara „Proroci mraka – Adventska progresija“ (Stanić, 2021g) urednik ponižava organizacije civilnog društva povodom *Otvorenog pisma Zoranu Milanoviću* (YIHR i drugi, 2021). Smatra da je „nečuveno [...] da 18 udruga koje mahom žive od sredstava državnoga i lokalnih proračuna među mračnjake svrstava i predsjednika Tuđmana, čovjeka, političara i demokratski izabranoga državnika pod čijim je vodstvom omogućeno da se Hrvatska osamostali, izbori pobjedu u obrambenom Domovinskom ratu, započne tegoban proces demokratizacije“, pritom ne izostavljajući napomenu da zahvaljujući tome „upravo te udruge danas mogu izražavati svoja stajališta“, efektivno zaključujući emocionalnom manipulacijom „za koje ih preko poreza plaćaju svi hrvatski građani, uključujući i hrvatske branitelje čiji su suborci zajedno s civilima ginuli od ruke ratnih zločinaca“.

Komentar prešućuje kriminalnu povijest Tuđmana s obzirom na zapovjednu odgovornost za zločine HV-a nad srpskim civilima u Hrvatskoj i optuženom za sudjelovanje u udruženom zločinačkom pothvatu u Bosni i Hercegovini prema presudi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Haagu iz 2017. Također se prešućuje poslijeratni „autoritarni“ i „sultanistički“ model vladavine obilježen privatizacijskim i ekonomskim manipulacijama, kao i napadima na medije te civilno društvo (Bieber, 2017). Urednik primjećuje da udruge nisu posvetile „ijednu lijepu riječ“ današnjoj RH te ih zbog toga optužuje da „plivaju na valu onih“ koji su željeli da se RH ne osamostali od SFRJ. Pritom navodi da ih „valjda najviše boli to što se nakon rata dogodila pomirba i što su Hrvatska i njezin narod oprostili zločine koji su počinili agresori, na velikodušan način kakav povijest svijeta teško da pamti“ (Stanić, 2021g), međutim ostaje sasvim nejasno na što je urednik konkretno mislio.

Zaključak

Dostojanstveno sjećanje na žrtve jest nepovredivo pravo svake osobe i zajednice u demokratskim društvima. Međutim, komentari GK nedvosmisleno pozicioniraju ovaj list kao političku religiju kroz selektivnu kulturu sjećanja i nacionalističke prakse predstavljanja političke prošlosti. Sadržaj komentara je obilježen *filozofskim siromaštvom* (Anderson, 1990) budući da jednostrano i površno tematizira ratne obljetnice, mitska mjesta nacionalne povijesti i identiteta. Pisani su iz pozicije neupitne moći i autoriteta, predvidljivi su i podcjenjuju inteligenciju svojih čitatelja, dok rječnik komentara čine ponavljajuće emocionalne, esencijalističke i fatalističke jezične konstrukcije.

Na razini diskursa analiza GK prikazuje još porazniju nacionalističku praksu kroz korištenje manipulativnih strategija za potpuno izostavljanje zločina počinjenih u hrvatsko nacionalno ime, nekritičko povezivanje različitih povijesnih razdoblja, emocionalno prenamaglašavanje koje prelazi u animozitet, nametanje kolektivne krivnje i demoniziranje, posebice u slučaju prikaza hrvatsko-srpskih nacionalnih odnosa. Snažno na tragu Mardešičeve (2007) kritike prema kojoj „nije Crkva pobijedila komunizam nego je on ušao u Crkvu“ (str. 415), povijest 2. svj. i posljednjeg rata se interpretira i pamti po jednom službenom obrascu, dok su zločinačke epizode nacionalne prošlosti prešućene ili banalizirane bez elemenata samokritike.

Jezik ugroze i kontinuirana potreba za obranom od ideoloških neprijatelja dojmljivo manifestira GK kao primjer hrvatskog političkog katolicizma, bojovnog, defenzivnog i u stalnom strahu, na snažan način potvrđujući Sekulićevu (2014) tvrdnju da “politička religija može postojati samo onda kada nasuprot nje stoji ugroza, pa taman ona bila i izmišljena” (str. 155).

Teološko siromaštvo ovog vjerskog lista se očituje kroz sakralizaciju političkih figura, dok su duhovne vrijednosti i rijetke biblijske reference svedene na nacionalnu tradiciju. Urednici GK sadržajem i diskursom komentara ne pozicioniraju Crkvu kao dio civilnog društva i *heretičan glas* koji brani dostojanstvo svake osobe i žrtve ispred isključivih nacionalnih okvira, već ju dapače predstavljaju kao poslušnika sekularne civilne religije *hrvatskog nacionalizma*. Ispod *maske svetoga* i „*novog lica Crkve*“, kako glasi moto GK, krije se upravo predkoncilsko glasilo koje s teološke i duhovne strane zaslužuje moralnu i kršćansku kritiku koja glasi *ne u moje ime*.

Literatura

Anderson, B. (1990). *Nacija: Zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga.

Aničić, M. (2007). Nacionalizam u svjetlu socijalnog nauka Crkve. *Crkva u svijetu*, 42(2), 260–284.

Babić, M. (2012). Teološki pogled na Europu. *Bogoslovska smotra*, 82(4), 839–853.

Bieber, F. (2017). Post-Yugoslav Patterns of Democratization [Post-jugoslavenski obrasci demokratizacije]. U *Building Democracy in the Yugoslav Successor States: Accomplishments, Setbacks, and Challenges since 1990* (str. 39–57). Cambridge University Press.

Billig, M. (2009). *Banalni nacionalizam*. Knjižara Krug.

Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World* [Javne religije u modernom svijetu]. The University of Chicago Press.

Gellner, E. (1998). *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura.

Grozdanov, Z. i drugi. (2019). Naš 'ne' šutnji teologa koja omogućuje zlouporabu kršćanstva. *Jutarnji list*.

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/nas-ne-sutnji-teologa-koja-omogucuje-zlouporabu-krscanstva-otvoreno-pismo-hrvatskih-katolickih-te-pravoslavnog-i-protestantskog-teologa-9170528>

Hrvatska biskupska konferencija. (1995). *Pismo HBK o 50. Obljetnici završetka Drugog svjetskog rata*. <https://hbk.hr/dokumenti-hbk/pismo-hbk-o-50-obljentnici-zavrsetka-drugog-svjetskog-rata/>

Jović, D. (2004). „Official memories“ in post-authoritarianism: An analytical framework [‘Službena sjećanja’ u post-autoritarizmu: analitički okvir]. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 6(2), 97–108.

Jukić, J. (1996). Političke religije i pamćenje zla. *Društvena istraživanja*, 5(3-4 (23-24)), 765–787.

Jukić, J. (1997). *Lica i maske svetoga: Ogledi iz društvene religiologije* (Sv. 25). Kršćanska sadašnjost.

Kristić, A. (2008). Ozdravljenjem pamćenja do pomirenja. Pitanje religijskog pamćenja u sociološko-teološkoj misli Željka Mardešića. *Nova prisutnost*, VI(1), 33–70.

Mardešić, Ž. (2007). *Rascjep u svetome*. Kršćanska sadašnjost.

Mikić, A., i Akmadža, M. (2018). Kritike crkvenih i vjerničkih krugova na sadržaj Glasa Koncila od 1963. Do 1972. Godine. *Croatica Christiana periodica*, 42(82), 149–171.

Miklenič, I. (2020a, lipanj 7). Uz parlamentarne izbore 2020. – Bačeni glasovi. *Glas Koncila*, 27. <https://www.glas-koncila.hr/uz-parlamentarne-izbore-2020-baceni-glasovi/>

(2020b, lipanj 15). Uz stotinu dana novoga mandata predsjednika RH – Izborni poučak. *Glas Koncila*, 24. <https://www.glas-koncila.hr/uz-stotinu-dana-novoga-mandata-predsjednika-rh-izborni-poucak/>

(2020c, kolovoz 6). Uz proslavu Dana državnosti – Žal za komunizmom. *Glas Koncila*, 23. <https://www.glas-koncila.hr/uz-proslavu-dana-drzavnosti-zal-za-komunizmom/>

(2020d, kolovoz 31). Uz Europski dan sjećanja na žrtve totalitarizama – Hrvatska okovanost. *Glas Koncila*, 35. <https://www.glas-koncila.hr/uz-europski-dan-sjecanja-na-zrtve-totalitarizama-hrvatska-okovanost/>

Miles, W. F. S. (1996). Political Para-Theology: Rethinking Religion, Politics and Democracy [Politička para-teologija: promišljanje religije, politike i demokracije]. *Third World Quarterly*, 17(3), 525–535.

Paić, Ž. (2016). Trijumf političkih religija—Politika identiteta i sumrak kulture. *Europske studije*, 2(3–4), 5–47.

Pavičić, D. (2020, rujan 21). Novi glavni urednik Glasa Koncila: Nemamo potrebu glumiti da je riječ o „neovisnom listu“. *Večernji list*.

Perica, V. (2002). *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States* [Balkanski idoli: Religija i nacionalizam u jugoslavenskim državama]. Oxford University Press.

Podboj, M. (2011). Manipulacija u političkom diskursu—Kritički pristup. *Hrvatistika*, 5(5).

Renan, E. (1994). “Qu’Est-Ce Qu’Une Nation” [Što je nacija]. U *Nationalism* (str. 17-18). Oxford University Press.

Sekulić, B. (2014). Krabulja kršćanskog vulgarizma: Etnoreligijanska utvara u suvremenom sekularističkom društvu. U *Teologija: Silazak u vražje krugove smrti (zbornik o četrdesetoj godišnjici knjige Raspeti Bog)* (str. 137–161). Ex Libris.

Stanić, B. (2020a, ožujak 8). Ususret kninskomu 5. Kolovoza – Ispit lojalnosti i integriteta. *Glas Koncila*, 31. <https://www.glas-koncila.hr/ususret-kninskomu-5-kolovoza-ispit-lojalnosti-i-integriteta/>

(2020b, studeni 23). Uz prvi dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje kao nacionalni blagdan – Kapital patnje. *Glas Koncila*, 47. <https://www.glas-koncila.hr/uz-prvi-dan-sjecanja-na-zrtvu-vukovara-i-skabrnje-kao-nacionalni-blagdan-kapital-patnje/>

(2020c, prosinac 10). Aktualizacija papine aktualizacije – Pismo iz 1995. Pisano je za budućnost. *Glas Koncila*, 41. <https://www.glas-koncila.hr/aktualizacija-papine-aktualizacije-pismo-iz-1995-pisano-je-za-buducnost/>

(2021d, kolovoz 3). Uz 30. Godišnjicu početka Domovinskoga rata – Svaki je naraštaj državotvoran. *Glas Koncila*, 10. <https://www.glas-koncila.hr/uz-30-godisnjicu-pocetka-domovinskoga-rata-svaki-je-narastaj-drzavotvoran/>

(2021e, kolovoz 20). Početak boljega svijeta – Svijet ne može bez Marije. *Glas Koncila*, 33–34. <https://www.glas-koncila.hr/pocetak-boljega-svijeta-svijet-ne-moze-bez-marije/>

(2021f, kolovoz 30). Deset godina artikulacijskih problema—Stare i nove žrtve. *Glas Koncila*, 35. <https://www.glas-koncila.hr/deset-godina-artikulacijskih-problema-stare-i-nove-zrtve/>

(2021g, prosinac 20). Proroci mraka—Adventska progresija. *Glas Koncila*, 51. <https://www.glas-koncila.hr/proroci-mraka-adventska-progresija/>

(2022h, sijećanj 24). Komedija s istoka—»Nazbilj« pobjećuje. *Glas Koncila*, 4. <https://www.glas-koncila.hr/komedija-s-istoka-nazbilj-pobjećuje/>

(2022i, veljaća 5). Patnja i pobjeda – Svibanjsko bućenje naroda. *Glas Koncila*, 18. <https://www.glas-koncila.hr/patnja-i-pobjeda-svibanjsko-budenje-naroda/>

(2022j, lipanj 6). Azijski recept za Hrvatsku—Slijedi li »marijanska ųurba«? *Glas Koncila*, 23. <https://www.glas-koncila.hr/azijski-recept-za-hrvatsku-slijedi-li-marijanska-zurba/>

Šarćević, I. (2011). Lukavstvo svetog? Mardešićevo razumijevanje politićkog katolicizma. *Nova prisutnost*, 9(2), 447–460.

(2017). „Groblje šutnje“ nad Mostarom. *Prometej.ba*. <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/ivan-sarcevic-groblje-sutnje-nad-mostarom-3157>

Šimićević, H. (2018, listopad 28). Ustaše vole malu djecu. *Novosti*. <https://www.portalnovosti.com/ustase-vole-malu-djecu>

Van Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis [Kritićka analiza diskursa]. U *The Handbook of Discourse Analysis* (Second, str. 467–485). Wiley - Blackwell.

YIHR i drugi. (2021). *Otvoreno pismo Zoranu Milanoviću: Predsjedniče, prešli ste na mračnu stranu*. Inicijativa mladih za ljudska prava i drugi. <https://yih.hr/hr/otvoreno-pismo-zoranu-milanovicu-predsjednice-presli-ste-na-mracnu-stranu/>

Zrinščak, S. (2005). Religija, civilno društvo, socijalni problemi. *Društvena istraživanja*, 14(1-2), 71-96.

Žanić, M. (2019). Katolička crkva u Hrvatskoj i kultura sjećanja na Vukovarsku bitku u izvještavanju Glasa Koncila (2000. - 2016.). *Bogoslovska smotra*, 89(1), 127-148.

Lijepa li si - uloga glazbe Marka Perkovića Thompsona u konstrukciji hrvatskog nacionalnog identiteta

Senna Šimek

- 28 **Uvod**
- 30 **Bourdieuove teze o jeziku**
- 32 **Etnosimbolističko shvaćanje nacije**
- 34 **Uloga glazbe u konstrukciji nacionalnog identiteta**
- 36 **Analiza pjesama Marka Perkovića Thompsona**
- 41 **Zaključak**
- 42 **Literatura**

Uvod

Za obožavatelje i simpatizere postao je simbol „dana ponosa i slave“, a za osporavatelje i one koji ga ne podnose, primitivni nacionalist, koji „ne pjeva, nego reve“. S vremenom, Thompson gotovo da je jednim postao nacionalnim svecem, a drugima nacionalističkim đavlom. Izrastao iz tradicionalne patrijarhalne i epske kulture, iz tradicije junačkih pjesama, seoskih sijela i hrvatstva „gena kamenih“, Thompson je svojim pjesmama, očito, pobudio dugo zatumljivani i zabranjivani nacionalni etos. Seosku pastoralu, spomen i teme vjere, doma, Boga, nacionalnog ponosa i domoljublja Thompsonu su skloni doživjeli, i doživljavaju, kao razvijanje istinskih nacionalnih vrijednosti. Neskloni, pak, u svemu tome vide samo nacionalno natražnjaštvo i novohrvatski primitivizam. (Jajčinović, 2007)

Ovakav *in medias res* uvod otvara razgovor o interesantnom odnosu javnog mnijenja prema jednom glazbeniku kao „fenomenu“ čiji je opus vezan za specifični politički, društveni i kulturni kontekst (post)jugoslavenskih ratova i njihovih posljedica. Radi se o Marku Perkoviću Thompsonu, dobrovoljcu Zbora narodne garde, čija je glazbena i medijska karijera uvelike izgrađena upravo na legitimitetu zadobivenom u ratu. Iako možda ne bi trebalo generalizirati i/ili definirati njegovu glazbu isključivo na taj način, treba uzeti u obzir na koji je način on doživljen – bilo od onih koji ga favoriziraju, bilo od onih koji mu nimalo nisu naklonjeni – a riječ je pretežno o njemu kao nacionalnom, odnosno nacionalističkom simbolu, ovisno iz kojeg spomenutog tabora epitet dolazi. Osim toga, njegovo

medijsko i političko istupanje ponajviše je vezano za odnos različitih aktera prema naslijeđu rata, njegovoj prosudbi o ispravnosti političkih odluka vezanih za Hrvatsku i čestoj posljedičnoj (nedovoljnoj) zaštiti nacionalnog identiteta. Time se otvaraju neka zanimljiva pitanja – što uzrokuje njegovu desetljećima dugu popularnost? O čemu je u njegovim pjesmama riječ te je li ih moguće – i treba li uopće – analizirati kao izraz neformalnog nacionalističkog djelovanja? Naposljetku, njegovo stvaralaštvo ukazuje i na zanimljiv odnos glazbe i nacionalizma. Da bi ovaj rad mogao ponuditi jedno od mogućih tumačenja, potrebno je predložiti teorijski okvir za bolje razumijevanje spomenutog *fenomena*, stoga su idući odlomci posvećeni sociolozima Pierreu Bourdieu i njegovim razmatranjima jezika te Anthonyju Smithu i teoriji etnosimbolizma.

No, prije toga, nekoliko riječi – koje istovremeno mogu služiti kao uvodne napomene – o motivaciji za odabir ovakve teme. Naime, u godinama koje su prethodile ratu, tijekom njega i neposredno nakon naglasak je bio na stvaranju – ili za neke ponovnom buđenju nacionalnog identiteta, pretežno kroz pozivanje na stariju hrvatsku povijest, ali i kroz poprilično snažne pokušaje diferencijacije od drugih novonastalih država, posebice SR Jugoslaviju, što je za sobom uglavnom donosilo i crno-bijelo viđenje vlastite grupe kao pozitivne, a svih ostalih kao problematičnih i neprijateljskih. Osim toga, u navedenom razdoblju je kao primarna zadaća uvijek isticano stvaranje samostalne i neovisne Hrvatske. No, stvar je u tome što je u hrvatskom slučaju nacija prethodila državi. To znači da se jedna nacija – ili jedna dominantna nacionalna grupa – uzima kao „vlasnik“ države što u konačnici vodi k nejednakom tretiranju ostalih nacionalnih grupa, a potencijalno i njihovom negiranju (Dimitrijević, 1993). Riječ je o etničkom nacionalizmu koji, kako i sam naziv ukazuje, „favorizira etničku, odnosno nacionalnu, skupinu kao jezgru nacionalne države, a ne demos koji nije uvjetovan etnicitetom“ (Lalović, 2008, str. 72-73). Takva etnonacionalistička konstrukcija nove hrvatske države velikim je dijelom ostvarena u ratu pa u tome treba tražiti jedan od razloga zašto je rat „centralni dio političkog i nacionalnog identiteta“ promoviranog u Hrvatskoj (Jović, 2018, str. 23). Kao što je već rečeno, da bi bila uspješna, etnopolitika mora jasno razlikovati etničke skupine uglavnom kroz opreku *mi-oni*, pa se u devedesetima smjeralo na konstruiranje fiksiranih i zatvorenih granica među skupinama. To je problematično jer se pojedince promatra isključivo kroz njihovu pripadnost nekoj skupini, odnosno njihov identitet se uglavnom temelji na etničkom kriteriju (bez obzira je li riječ o dominantnoj ili manjinskoj zajednici). To se čini važnim istaknuti jer se nerijetko može čuti objašnjenje koje ratove u devedesetima svodi na

nemogućnost suživota zbog nepremostivih razlika između *naroda i narodnosti Jugoslavije*. Osim što je intelektualno lijeno, takvo tumačenje je pogrešno jer se time etnicitet predstavlja kao prirodna kategorija koju se ne može izbjeći, a koja postaje temeljem političkih odnosa – dok iza toga stoje „etnonacionalistički poduzetnici“ koji od takvih podjela profitiraju (Mujkić, 2015, str. 52).

Naposljetku, ratni sukob svojevrsni je *nulti sat* nove hrvatske države, referentna točka za kolektivni hrvatski identitet, a narativ o njemu formaliziran je u Deklaraciji o Domovinskom ratu 2000. godine u kojoj je rat definiran kao pravedan i obrambeni, čime se, velikim dijelom, formira mit o pobjedi i žrtvi, a što pak legitimira sve što je u ratu počinjeno (Jović, 2018). Upravo na tome Thompson gradi svoju glazbenu, medijsku i političku karijeru te, snalažljivo se koristeći postojećim stanjem, održava narativ izražen u Deklaraciji, istovremeno doslovno profitirajući, odnosno zarađujući na podjelama i etnonacionalističkom ustrojstvu Hrvatske, što upućuje i na komodifikaciju nacionalizma.

Bourdieuove teze o jeziku

Na tragu poststrukturalističke kritike jezika, Bourdieu (1992) polazi od ideje da je jezik mehanizam moći koji signalizira društveni položaj govornika. Odnosno, jezik inherentno odražava odnos između dominantnih i *dominiranih* dijelova društva. Govorni čin nikad nije samo govorni čin, on predstavlja količinu simboličkog kapitala (koji je često, iako ne uvijek, proporcionalno povezan s ekonomskim, kulturnim i socijalnim kapitalom) koju osoba ili društvena grupa imaju.

Nadalje, jezik je tako „medij kroz koji se vrši društveni učinak te se stvara jedna vrsta realiteta“ (Bourdieu, 1992, str. 89-90). Stoga je ovladati jezikom – a samim time i procesom imenovanja, odnosno stvaranja identiteta – cilj različitih društvenih grupa. One se pozivaju na različite kriterije ili karakteristike u nametanju određene vizije društvenog svijeta, proglašavajući iste objektivnima, gotovo prirodnima, u najmanju ruku *zdravorazumskima*.

Malo jednostavnije rečeno te stavljeno u kontekst ovog rada – često se (ili uvijek) nacionalistički diskurs poziva na određena svojstva, već spomenute karakteristike koje istovremeno služe kao sredstvo identificiranja grupe, kao i razlikovanja od ostalih. „Mi-grupi“ nametnut je princip podjele koji tako funkcionira kao osnovni smisao grupe, a na to dolazi potreba za konsenzusom o njezinom identitetu i jedinstvu (spram ostalih) koji tad postaju društveno stvarni (Bourdieu, 1992).

Kao što je već rečeno u uvodu, jasno je kako su ti „prirodni“ kriteriji samo prividno esencijalistički dok zapravo proizlaze iz konstruiranih podjela koje ovise o kontekstu. No, bez obzira na to, nositelji diskursa, odnosno oni koji definiraju kriterij podjele, svejedno tragaju za atributom objektivnosti jer objektivnost predstavlja nepromjenjivost i trajnost, a na taj se način pokušava izbjeći moguća diskreditacija zbog proizvoljnosti u biranju faktora na kojima će se podjela temeljiti.

Jezik svoj autoritet dobiva izvana te svoj legitimacijski potencijal crpi iz položaja onog tko govori. A kao što je već rečeno, jezik, iako nije autonoman, može imati ilokucijsku snagu. Riječ je o analizi govornih činova Johna Langshawa Austina kojom se govorni činovi dijele na lokucijske, ilokucijske i perlokucijske (Longworth, 2012). Prvi označava samo izgovaranje nekog iskaza (primjerice, glazbenog teksta), dok se ilokucijski čin vrši izgovaranjem riječi (dakle, lokucijski čin prethodi ilokucijskom). Posljednji, perlokucijski čin predstavlja postignuti učinak. Govoriti stoga znači djelovati, vršiti utjecaj na one do kojih dopiru riječi.

Prema tome, iskazi mogu utjecati na društvenu stvarnost – u kontekstu ovog rada to znači da pjesme ne treba promatrati isključivo kao glazbeni izraz, već kao nešto što može utjecati na slušatelje. Zbog toga postaje poželjno ovladati jezikom, imati moć definirati nacionalni identitet i posljedično, one koji na isti nemaju pravo (Baker, 2010a). Za to je važno posjedovati kapital. Za Bourdieua (2011) je to svojevrsna valuta kojom se kupuje status u društvu, odnosno vlastito mjesto u svijetu.

Ukratko, on razlikuje kulturni kapital (ukusi, fascinacije, interesi), socijalni kapital koji se temelji na poznanstvima, ekonomski kapital u obliku novca ili drugih stvari koje se mogu direktno pretvoriti u novac te simbolički kapital koji mjeri koliko drugi ljudi priznaju naš kapital (Bourdieu, 2011). Thompson je svoj simbolički kapital stvorio sudjelovanjem u ratu što ga u dominantnom narativu definira kao onog koji je zaslužan za stvaranje neovisne Hrvatske (Jović, 2018). Potom je,

razvijajući glazbenu karijeru (a koja je u početku bila neraskidivo vezana uz rat), kao javna ličnost imao privilegij pristupa medijima kroz koje je onda mogao vršiti utjecaj. Taj je privilegij u velikoj mjeri iskazivan – te se iskazuje i dalje – putem utjecaja na oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta (Baker, 2010). Jednostavnije rečeno, Thompson je koristio svoje javne istupe u medijima kao sredstvo za izražavanje mišljenja o tome kako bi trebao biti definiran spomenuti kolektivni identitet, odnosno koje bi karakteristike trebao sadržavati.

Važno je naglasiti kako Thompson nije jedini glazbenik koji je svoju popularnost koristio u *de facto* političke svrhe, ali je svakako najpoznatiji predstavnik nacionalističke struje kad je riječ o popularnoj kulturi u Hrvatskoj.

Etnosimbolističko shvaćanje nacije

Modernističke teorije nacionalizam promatraju kao relativno nov fenomen, a na tragu toga, naciju kao inherentno moderni društveni konstrukt. Iz njihove perspektive nacija kao politička zajednica nastaje zbog nekoliko setova različitih faktora – ovisno o kojem je teoretičaru riječ (kulturni „trijumvirat“ čine Eric Hobsbawm, Eric Gellner i Benedict Anderson, a dominantna značajka njihove misli temelji se na „naciji kao proizvodu specifično modernih procesa poput industrijalizacije, političke demokratizacije, masovnog obrazovanja i medija“ (Katunarić, 2003, str. 181)). One upućuju na osporavanje prihvaćanja nacije kao nečeg prirodnog i neizbježnog te ističu važnost ideologije kojom se upravo usađuje takvo shvaćanje. Da bi se moglo definirati etnosimbolizam, korisno je spomenuti i onaj pravac koji se često smješta na drugi kraj spektra, nasuprot modernistima. Riječ je o primordijalizmu koji naciju uzima kao fenomen imanentan ljudskom udruživanju, prirodni izraz ljudskih potreba te kao takav postoji oduvijek čija se srž ne mijenja.

Anthony Smith se odmiče od takvog, danas uvelike odbačenog shvaćanja, u svojoj teoriji danas poznatoj i kao etnosimbolizam, donekle se približavajući modernističkom tumačenju, čineći tako svojevrsni srednji put. Najveći je dio svoje znanstvene karijere posvetio kulturi, tradiciji i dokazivanju povijesnog kontinuiteta, a ne toliko političkim varijablama kad je o riječ o proučavanju procesa izgradnje nacija. Smith smatra da nacije imaju duboke i čvrste korijene u kulturi, odnosno da se one nisu razvile isključivo kao posljedica faktora poput tiskarskog kapitalizma koji je omogućio masovno širenje ideja putem novina i drugih tiskarskih proizvoda ili prihvaćanja vernakulara, odnosno narodnih jezika u masovnoj komunikaciji, već zbog postojanja zajedničkih mitova i uspomena (Smith, 2003). On ne odbacuje ideju društvenog konstrukta kao takvog, ali smatra da je živi osjećaj pripadanja i dijeljenja vrijednosti koji postoji prije nominalnog formiranja kao *conditio sine qua non* nacionalne države. Razlog tome je postojanje dugotrajnih struktura i procesa te kontinuitet (koji često nije jednostavan i linearan) etničkih zajednica u njihovoj transformaciji k nacionalnim državama. Na taj način etničke veze ostaju sačuvane kroz zajedničke simbole, vrijednosti, mitove i sjećanja (Smith, 2003).

Za Smitha je tako ključan pojam etnije koja predstavlja zajednicu povezanu etničkim vezama, a koja je izvorište modernih nacija. Taj kontinuitet se izražava kroz očuvanje jezgre, a koja je definirana postojanjem kolektivnog imena zajednice, mita o zajedničkom porijeklu, dijeljenog pamćenja, kulture (ili nekih njezinih značajki), osjećaja međusobne solidarnosti i više ili manje definiranog teritorija. Ono što ga ipak približava modernistima jest važnost mobilizacije pasivne etničke zajednice kako bi se mogla početi shvaćati u političkim okvirima. Drugim riječima, treba joj *pripomoći* da bi mogla ostvariti puni potencijal bivanja političkom zajednicom, a istovremeno očuvati postojeće veze (Bellamy, 2003). Za Smitha (2003) tako, primjerice, hrvatska etnija kao predmoderna kulturna jedinica i nacija kao moderni izraz kulturnog pripadanja dijele barem mit o zajedničkom porijeklu i ime.

Uloga glazbe u konstrukciji nacionalnog identiteta

U ovoj se analizi polazi od teze kako je glazba „simbolički sustav koji odražava društvenu stvarnost ljudi koju je stvaraju i konzumiraju“ (Bogojeva-Magzan, 2005, str. 1). Točnije, glazba često nije samo puko sredstvo zabave ili rezultat umjetničke inspiracije, već se koristi za prenošenje određenih poruka, a za istinsko razumijevanje toga potrebno je upoznati se vremenskim okvirom u kojem glazba nastaje, kao i političkim te društvenim kontekstom. Drugim riječima, ponekad nije dovoljno samo oslušivati djelo, već pažnju treba posvetiti i „ne-muzičkim aspektima“ kao odlučujućem faktoru za nastanak (Bogojeva-Magzan, 2005, str. 5). Dakle, moguće je govoriti o recipročnom procesu, tj. međusobnom utjecaju. S jedne strane je važno uzeti u obzir okolnosti koje utječu na glazbenika i njegov izričaj, a s druge strane, kako upućuje i Bourdieu, glazba vrši društveni učinak, a upravo se taj aspekt ponekad izostavlja ili zanemaruje.

Nadalje, glazba je vrlo dobro ideološko sredstvo za prenošenje onoga što Billig naziva banalnim nacionalizmom. Riječ je o tome kako se nacija proizvodi i održava svakodnevnim, uvriježenim društvenim praksama; najčešće se ne radi o svjesnim naporima održavanja nacionalnog identiteta već o činovima u kojima se očituje svojevrsna suptilna nacionalna naracija – poput, primjerice, državnih praznika ili sportskih natjecanja (iako je i odnos *ne-banalnog* nacionalizma i sporta izuzetno značajan) (Billig, 1995). Na sličan bi se način moglo govoriti o upotrebi kune kao valute jer iza toga stoji namjera uspostavljanja kontinuiteta s ranijim povijesnim razdobljima (Billig, 1995). Još preciznije, u Hrvatskoj su povijesne, a posebno srednjovjekovne reference u devedesetima bile pokušaj ugrađivanja povijesnog legitimiteta u svakodnevne socijalne prakse, a korištenje novca to zasigurno jest (Baker, 2010a).

To uvelike objašnjava i protivljenje uvođenju eura koje se ponekad može čuti na hrvatskoj političkoj sceni. Koristeći se sličnom linijom argumentacije kao Bourdieu, i Billig (1995) ukazuje kako je različite

nacionalne narative potrebno promatrati kao svojevrsna oružja za borbu unutar političke arene. Drugim riječima, različite grupe teže tome da upravo njihov glas, iako partikularan, postane dominantan te da vrijedi za naciju u cjelini. Njihova uspješnost onda posljedično utječe na to kako će *mainstream* nacionalni imaginarij izgledati. Naposljetku, treba podvući kako, zbog masovne – ako ne popularnosti, onda barem prepoznatljivosti (tko se u Hrvatskoj barem jednom nije našao na okupljanju na kojem je puštena neka njegova pjesma?), i Thompsonov glas se može promatrati kao način na koji se banalni nacionalizam pojavljuje. Ono što je problematično jest kako mnogi, ne razmišljajući o značenju tekstova ili autorovom političkom pozicioniranju i djelovanju, zasigurno barem malo internaliziraju, a onda i sudjeluju u daljnjem širenju spornih, a potencijalno i štetnih narativa o ratu i odnosu prema onima koji ne zadovoljavaju prihvatljive kriterije za pripadnost nacionalnoj zajednici. No, čak i ako je to ipak *worst-case scenario*, i dalje je problematično nekritičko prihvaćanje i neproblematiziranje navedenih narativa.

Nakon raspada Jugoslavije, glazbena je industrija služila za slanje poruka o tome što Hrvatska jest, a što nije kroz ulaganje velikog napora u distinkciju od drugih glazbenih žanrova i pjevača (prvenstveno srpskih, ali i *domaćih* koje nije zahvatio domoljubni zanos). Tako Catherine Baker ponovno izvlači narative o Hrvatskoj kao granici sažetoj u sintagmi *antemurale christianitatis* – na političkoj razini to znači aktivni rad na približavanju europskim integracijama i svemu što Zapad predstavlja, a na kulturnoj, svakodnevnoj razini to iziskuje odmicanje hrvatske umjetničke i društvene scene od onoga što je donedavno dijelila u zajedničkoj državi (Baker, 2010a). Zadaća glazbe u devedesetima postaje pokazati kako izgleda prihvatljivi hrvatski identitet. Očigledan primjer toga jest i odnos prema turbofolku u hrvatskom javnom prostoru. Naime, iako bi se o genezi turbofolka moglo napisati zaista mnogo toga, za kontekst ovog rada korisno je istaknuti samo kako je turbofolk jako dugo stigmatiziran i *de facto* zabranjivan u Hrvatskoj jer je slovio za „srpsku“ glazbu, balkansku i primitivnu (Bellamy, 2003). To je, jasno, problematično na mnogo načina, ali dosljedno prati (re)kreiranje imaginarnih granica koje je u stopu pratilo stvaranje novih, neovisnih država na području bivše SFRJ.

Analiza pjesama Marka Perkovića Thompsona

Umjetnika koji su se aktivno bavili temama rata i situacije u kojoj se Hrvatska našla u devedesetima bilo je zaista mnogo, ali se Thompson kroz desetljeća nakon završetka sukoba za neke profilirao kao simbol ustrajanja i borbe za hrvatski nacionalni identitet te zapravo kao referentna točka za domoljublje. Za druge je pak bio primjer ekstenzivnog i neumjerenog nacionalizma, koketiranja s ustaštvom i niske kulture. No, iako optužbe vezane za Thompsonove političke i povijesne stavove ne treba odbaciti kao neutemeljene, promašeno je svoditi njegov glazbeni izričaj na već spomenutu „nisku kulturu“ i posljedično ga zbog toga odbacivati. Naime, takva stratifikacija često dolazi od onih obrazovanijih i/ili boljeg socio-ekonomskog statusa koji bivanjem na vrhu društvene ljestvice diktiraju što je estetski prihvatljivo, a što ne (Bourdieu, 2011). To dovodi do toga da Thompsonovu glazbu karakterizira gotovo barbarska vulgarnost naspram profinjenijih i kvalitetnijih užitaka koje *običan puk* ne može ili ne zna cijeniti, što je elitistički i promašeno (na sličan se način napada i turbofolk).

Kao što je već rečeno, Marko Perković sudjelovao je u ratu na području Dalmatinske zagore, a nadimak Thompson inspiriran je američkom strojnicom istog naziva koju je koristio. Njegova glazbena karijera koja traje već tri desetljeća započela je pjesmom *Bojna Čavoglave* koju je izvodio na bojištu, a dosad je objavio 7 albuma (Thompson.hr, b.d.). Moralni autoritet za prosuđivanje posljedica rata u Hrvatskoj imali su (i uvelike još uvijek imaju) oni koji su na neki način „participirali u ratu ili bili njime direktno pogođeni – veterani, izbjeglice, majke“ (Baker, 2010b, str. 1748). Thompson, spadajući u jednu od tih kategorija, osigurao si je simbolički kapital na temelju kojeg nije ostao samo dijelom glazbene scene, već se može govoriti i o njegovom neformalnom političkom djelovanju, najviše kroz medije ili vlastite društvene mreže. Primjerice, na trima posljednjim izborima u Hrvatskoj – predsjedničkim 2019./2020., parlamentarnim 2020. i lokalnim 2021. – pozvao je građane da izađu na izbore i daju glas onima koji su se „iskazali u stvaranju hrvatske države i njenoj obrani u Domovinskom ratu“ te onima koji će „spriječiti dolazak komunista i

ekstremne ljevice na vlast“ (Dnevnik.hr, 2020, 2021). Iako medijski prostor dobiva na gotovo cijelom ideološkom spektru, svoju je nišu pronašao na desnici pa je tako, primjerice, nekoliko puta gostovao u emisiji *Bujica* Velimira Bujanca i nastupao u predizbornim kampanjama za Hrvatsku stranku prava (Baker, 2010a).

Kad je riječ o njegovom glazbenom djelovanju, korisno je započeti s odlomkom iz zbirke eseja *Kako smo preživjeli* Slavenke Drakulić koji navodi:

” *Zajedno s milijunima drugih Hrvata, pribijena sam uza zid nacionalnosti – ne samo vanjskim pritiskom Srbije i JNA, već i nacionalnom homogenizacijom unutar same Hrvatske. To je ono što nam rat čini: svodi nas na jednu dimenziju, naciju ... I tako u novoj hrvatskoj državi nikome nije dozvoljeno ne biti Hrvatom.* (Drakulić, 1997, str. 113-114).

Ono što Drakulić opisuje jest već spomenuti „etnički nacionalizam kao jednu od temeljnih značajki stvaranja neovisne Hrvatske“ (Baker, 2010b, str. 1743). To je, u hrvatskom slučaju, usko povezano s katoličanstvom, a takva instrumentalizacija religije vidljiva je i kod Thompsona u pjesmama „Prvog nam kralja pomaza Bog“; „Udijelio svevišnji narodu mom / najljepšu zemlju pod nebom“; „Sveta zemlja u rukama Hrvata“. Takav nacionalizam – koji preferira etničke Hrvate i vodi k doživljavanju onih koji u tu kategoriju ne spadaju kao neprijatelje – karakterističan je za Thompsonove pjesme, ali za razliku od Drakulić, u njima je on pozitivno vrednovan.

Najpoznatije Thompsonove pjesme iz ratnog razdoblja su već spomenuta *Bojna Čavoglave* te *Anice, kninska kraljice* – pa su tako Srbi koji su aktivno sudjelovali u ratu u prvoj pjesmi izjednačeni s četnicima („Čujte srpski dobrovoljci / bando četnici / stići će vas naša ruka i u Srbiji“), dok se u drugoj spominje nasilno uništavanje samoproglašene SAO Krajine („Zapalit ću Krajinu do Knina“). Ove dvije pjesme su, uz militaristički prizvuk, služile kao simbol borbe, ali i svojevrsna himna krvavih etničkih sukoba. Osim toga, one su ojačale hrvatski identitet naspram inferiornog srpstva koje je funkcioniralo kao alteritet. Nadalje, stereotipizacija Srba kao četnika ima ideološku i mobilizacijsku funkciju te stvaraju grupni

egoizam koji ne dopušta razumijevanje stvarne situacije. Upravo su takve predodžbe dodatno ojačale netrpeljivost, a popularnost tih pjesama nakon rata svakako nije pomogla u stvaranju mirnijih postratnih odnosa.

Još jedna odrednica njegovog opusa je i upućivanje na transhistorijsko porijeklo Hrvata. To je moguće pronaći u pjesmama *Dolazak Hrvata* („U godini gospodnjoj / šest stotina i nekoj / spustila se na tu zemlju sila / plava je krv narod predvodila /... predao sam Zemlju Svetu u ruke Hrvata“) i *Geni kameni* („Plave krvi, bijelog lica / rađaju se nova dica / na kamenu ka na svili / di oduvik mi smo bili“). Sami naslovi također upućuju na etnički kontinuitet, a tekstovi na utemeljenje zajednice na krvnom, odnosno rasnom principu kakav je populariziran u NDH, a koji upućuje na etničku posebnost i superiornost Hrvata (Bartulin, 2007).

Vidljive su i srednjovjekovne reference koje također smjeraju na dokazivanje postojanja nacionalne hrvatske države znatno prije 20. st. Naime, zahtjev za nacionalnom suverenosti u devedesetima u velikoj se mjeri temeljio na dokazivanju hrvatske države kroz povijest; to je najuočljivije u preambuli Ustava Republike Hrvatske (Bellamy, 2003). Problematičnost takvog pristupa leži u teleološkom (grč. *telos* – cilj, svrha) shvaćanju nacije koje podrazumijeva da je svojevrsna krajnja svrha hrvatskog naroda već davno određena, a radi se o formiranju vlastite države. Odnosno, retroaktivna uspostava kontinuiteta služi kao korisno legitimacijsko sredstvo u zahtjevu za neovisnom Hrvatskom. Cilj je „spojiti prošlost i sadašnjost u amalgam“, ponuditi nacionalističku interpretaciju prijašnjih događaja te mitovima o porijeklu koje seže u 7. st., kao i stoljetnom ropstvu („Poslaničko ropstvo / pet stoljeća tuge“) „povijesno utemeljiti ekskluzivni hrvatski identitet“ (Baker, 2010a, str. 96). No, treba istaknuti kako takva potraga za povijesnim uporištima nije neuobičajena u različitim procesima izgradnje nacija, pogotovo u 19. st., iako je riječ o mobilizacijskom sredstvu elita. Kod Thompsona je to vidljivo u nazivu albuma iz 2006., *Ora et labora*, ali i korištenju srednjovjekovnih insignija poput simbola pletera u stiliziranom logu ili medaljona sv. Benedikta kao njegovih zaštitnih znakova, kao i pjesme naziva *Kletva kralja Zvonimira*. Baker ističe kako takvo izbjegavanje direktnih aluzija na recentnu politiku treba promatrati i kao „pokušaj distanciranja od etikete ustaštva“ (Baker, 2010a, str. 124).

Također, najviše se kontroverzi veže upravo za Thompsonov odnos prema naslijeđu Nezavisne Države Hrvatske što je vidljivo na dvije razine, glazbenoj i javnoj. Njegova najpoznatija pjesma *Bojna Čavoglave* započinje

sintagmom „Za dom spremni“ korištenom u razdoblju NDH. Iako su postojali pokušaji zabrane izvikivanja sporne sintagme prilikom izvođenja spomenute pjesme, 2020. godine je Visoki prekršajni sud odlučio kako to nije prekršaj protiv javnog reda i mira jer je riječ o autorskoj pjesmi te se referenca odnosi na rat u devedesetima (Lukić, 2020; Visoki prekršajni sud Republike Hrvatske, 2020). Treba napomenuti kako je prilikom donošenja te presude Ustavni sud, zbog velikog broja medijskih upita, dao priopćenje u kojem ne komentira direktno odluku Visokog prekršajnog suda, ali ističe kako je sam pozdrav ustaški te stoga nije u skladu s Ustavom Republike Hrvatske (Ustavni sud RH, 2020). Stoga, sažeto, kad je sintagma dio pjesme, ona, prema odluci Visokog prekršajnog suda, nije prekršaj, ali izvan glazbenog konteksta jest – to pokazuje i odluka istog tog suda koji je prekršajno kaznio Josipa Šimunića zbog izvikivanja pozdrava na nogometnom stadionu nakon utakmice Hrvatska – Island 2013. godine (Kožul, 2020). To upućuje, osim nedosljednosti u sudskim presudama, i na, u najmanju ruku, vrlo ambivalentan odnos prema naslijeđu NDH, kao i na generalno mlaku deustašizaciju u hrvatskom društvu. Primjerice, Srpsko narodno vijeće 2021. godine objavilo je redoviti Godišnji izvještaj pojava govora mržnje i nasilja prema Srbima koje nije ukazalo na smanjenje takvih tendencija koje se često izražavaju upravo putem ustaških simbola i referenci (Srpsko narodno vijeće, 2022).

Nadalje, pjesma *Ljutu travu na ljutu ranu* direktna je referenca na Antu Pavelića i politiku etničkog čišćenja u NDH (još detaljnije: „Onu istu našu košulju mi pripremi / na tavan je stavi / za mene je spremi / bit će ona opet i sinu po mjeri / kao što je bila mom djedu i meni“). Već spomenuta pjesma *Geni kameni* također ukazuju na Thompsonov stav prema porazu ustaša, odnosno nezadovoljstvo zbog pobjede antifašističkih snaga u Drugom svjetskom ratu: „Loša bila 45-a / rasula nas preko svijeta“ (Goldstein, 2018). Imajući na umu takve stihove, nije nimalo iznenađujuće čuti i vidjeti ustaške simbole, znakove i uzvike na njegovim koncertima. Kombinacija ustaških referenci i ponašanja publike rezultirala je brojnim zabranama njegovog nastupanja u državama koje se znatno snažnije bore protiv takvog revizionizma (Index.hr, 2018).

Smrt Franje Tuđmana i pobjeda koalicije predvođene SDP-om 2000. označava političku prekretnicu u vidu europeizacije i započinjanja suradnje s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju oko procesuiranja ratnih zločina (Baker, 2010b). To je uzrokovalo nezadovoljstvo među onima koji su smatrali da se na taj način kriminalizira rat i umanjuje *hrvatska* žrtva. Thompson se u tom razdoblju

profilirao kao „zaštitnik“ tekovina rata te tad njegova karijera postaje neraskidivo vezana za nacionalistička okupljanja. Jedan od najpoznatijih primjera toga je veliki koncert na Poljudu 2002. na kojem su ostavljena dva slobodna mjesta za generale Mirka Norca i Antu Gotovinu (Baker, 2010a). Iako se Thompson nije značajno promijenio dolaskom novog tisućljeća, ono što jest (iako ne u potpunosti) je nedodirljivost hrvatske pozicije u devedesetima. Postaje potrebno aktivno promicati „domoljubne“ vrijednosti, a Thompson na tome sjajno profitira te zadobiva ulogu patriota kojeg se poziva za slavljenje nacionalističkih vrijednosti koje najčešće za sobom donose izostanak kritičkog promišljanja uloge Hrvatske u ratu (Šimičević, 2018). To je vidljivo na Thompsonovim koncertima koji se održavaju na Dan pobjede i domovinske zahvalnosti, odnosno proslavi Oluje ili na Dan hrvatskih branitelja. Uzimajući u obzir Thompsonovo simpatiziranje ustaštva, ne treba iznenaditi kako je nekritički patriotizam lako postao isprepleten s veličanjem fašističkih vrijednosti. Taj se drugi moment najčešće ignorira i prešućuje pa je tako Thompson pozvan na doček hrvatske nogometne reprezentacije 2018., otpjevavši *Lijepa li si*, naoko dirljivu i patriotsku pjesmu koja sadrži stih „Herceg-Bosno srce ponosno“ čime se jedan dio Bosne i Hercegovine ubraja u hrvatski teritorij, a direktno upućuje na imperijalne tendencije Hrvatske u prvoj polovici devedesetih. Naime, on se referira na Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu nastalu u studenom 1991. godine, preimenovanu u Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu 1993., a ukinutu 1996. godine (Kasapović, 2020). Ono što tu treba uzeti u obzir jest presuda Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju iz 2013., odnosno 2017. godine o „herceg-bosanskoj šestorci“, šestorici vojnih i političkih visokih dužnosnika Herceg-Bosne kojom je potvrđena namjera stvaranja hrvatskog entiteta, „...uglavnom u granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine, kako bi se omogućilo ujedinjenje hrvatskog naroda. Kasnije su se ta područja trebala ili pripojiti Republici Hrvatskoj ili ostati u tijesnoj vezi s njom“ (ICTY, 2013).

Politički kontekst se odrazio i na njegovo glazbeno stvaralaštvo, pa su tako vidljive predodžbe o izdaji i osjećaju ugroženosti kolektivnog identiteta stvorenog u ratu (Pletenac, 2016). U pjesmi *E, moj narode* s jedne strane se identificiraju neprijatelji („antikristi, masoni, komunisti ovi, oni, šire sotonske fraze da nas poraze“), ali i razjedinjenost samih Hrvata („narod biran od Boga guši nesloga“). Slično je i s *Kletvom kralja Zvonimira* – predodžba Hrvatske kao žrtve, bilo zbog ratnih stradanja, bilo zbog sukoba među Hrvatima ili pak vanjske prijetnje koja je zapravo personifikacija europskih integracija, odnosno poticanje suočavanja s ratnim zločinima („Pred vratima tuđim / opet za pravdu molimo“). *Duh*

ratnika također ne odudara od tog narativa („Hej, ratniče, te Hrvatske nema / čim propupa snašle je nevolje / podigle se na nju sile tame / .. udarile na krunu i prijestolje / uvijek je bilo i uvijek će biti / onih što će dušu Vragu prodati / a vi zato bdijte, jer morati bditi / Domovini ponos vratiti“). Riječ je o nerijetko korištenoj samoviktimizaciji. No, možda je najpoznatiji primjer toga pjesma „Sude mi“, nastala u suradnji Miroslava Škore i Thompsona. Naime, ona možda najbolje dočarava stav prema tendencijama preispitivanja rata („Sude mi / zato što svoje volim / volim najviše / što sam branio moje najdraže / sude mi / dušmani moja ljube / al' ne znaju / da je istina / voda duboka“). U navedenim pjesmama moguće je iščitati i populističke tendencije, doživljavanje društva „podijeljenog na pokvarenu političku elitu i na obični, autentični narod“ (Pletenac, 2016, str. 39). Moguće je u tome dijelom tražiti Thompsonovu neupitnu popularnost.

Zaključak

Marko Perković Thompson, aktivno je promicao i poticao podjelu između onih koji podupiru nacionalistički diskurs te onih koji se istom opiru koristeći simbolički kapital te osluškujući *raspoloženje* u državi. Kroz sintagmu „Bog, obitelj i domovina“ on postavlja arhetip ratnog veterana kojeg treba slaviti i ponositi se njegovim naporima u očuvanju hrvatske kulture. Istovremeno je on i njegov glazbeni opus gotovo centralni simbol nacionalističkog Drugog iz pozicije anti-nacionalista te simbol za dezintegraciju poslijeratnog društva (sjajan primjer je film *Fine mrtve djevojke* u kojem traumatizirani veteran često pušta Thompsonove pjesme) (Baker, 2010a). Problem je u tome što se on poziva na Domovinski rat kao na referentnu točku uz koji slika neprijatelja ne blijedi već ostaje trajno upisana u imaginarij Hrvata; na taj se način temeljni konstitucionalni mit o herojstvu Hrvata u ratu (i ropstvu prije) ne smije preispitivati jer ako se to čini – automatski se zadobiva nova etiketa Drugog, onog koji je nezahvalan i izdaje vrijednosti koje su teškom mukom izborene (Blanuša, 2016).

Osim toga, konstrukcija hrvatskog identiteta kroz pozivanje na religiju i ekskluzivno etničko podrijetlo znači da svatko tko ne zadovoljava navedene uvjete nema pravo na pripadanje tom kolektivnom identitetu. Kad se stavi po strani njegova uloga u kreiranju identiteta, ono što se

također može zaključiti iz njegovog javnog i umjetničkog djelovanja jest pragmatična upotreba nacionalizma. On je (u početku možda nenamjerno) iskoristio nacionalističke insignije i poruke u svrhu samopromocije te za njega nacionalizam funkcionira kao svojevrsna valuta u kapitalističkom svijetu brendiranja nacija.

Literatura

Anderson, B. (1998). *Nacija: zamišljena zajednica : razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Episteme.

Archer, R. (2012). Assessing Turbofolk Controversies: Popular Music between the Nation and the Balkans.[Procjena turbofolk kontroverzi: popularna glazba između nacije i Balkana] *Southeastern Europe*, 36(2), 178–207. DOI: [10.1163/187633312X642103](https://doi.org/10.1163/187633312X642103)

Baker, C. (2010a). *Sounds of the borderland: popular music, war, and nationalism in Croatia since 1991*. [Zvuci pograničja: popularna glazba, rat i nacionalizam u Hrvatskoj od 1991.] Ashgate.

Baker, C. (2010b). Popular Music and Political Change in Post-Tuđman Croatia: “It’s All the Same, Only He’s Not Here”? [Popularna glazba i političke promjene u posttuđmanovskoj Hrvatskoj: „Sve je isto, samo njega nema?“] *Europe-Asia Studies*, 62(10), 1741–1759. DOI: [10.1080/09668136.2010.522428](https://doi.org/10.1080/09668136.2010.522428)

Bartulin, N. (2007). Ideologija nacije i rase: ustaški režim i politika prema Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941-1945. *Radovi Zavoda Za Hrvatsku Povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilišta U Zagrebu*, 39(1), 209-241.

Bellamy, A. J. (2003). *The formation of Croatian national identity: a centuries-old dream?* [Formiranje hrvatskog nacionalnog identiteta: stoljetni san?] Manchester University Press.

Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. [Banalni nacionalizam] Sage.

Blanuša, N. (2017). Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia. [Trauma i tabu: zabranjena politička pitanja u Hrvatskoj] *Politička Misao*, 54(1-2), 170-196.

Bogojeva-Magzan, M. (2005). *Music as ideological construct: prevailing ideology in the music curricula in Croatia before and after its independence* [Glazba kao ideološki konstrukt: prevladavajuća ideologija u glazbenim programima u Hrvatskoj prije i nakon njezina osamostaljenja] [PhD. diss.].

Borković, G. (2022, lipanj, 1.). VIDEO Ustaški pozdrav odjekivao na Thompsonovom koncertu u Karlovcu. *Portal Novosti*. <https://www.portalnovosti.com/ustaski-pozdrav-odjekivao-na-thompsonovom-koncertu-u-karlovcu>

Bourdieu, P. (2011). *Distinkcija: društvena kritika suđenja*. Antibarbarus.

Bourdieu, P. (1992). *Sto znači govoriti: ekonomija jezičnih razmjena*. Naprijed.

Cipek, T. (2007). Politike povijesti u Republici Hrvatskoj. U T. Cipek & O. Milosavljević (ur.), *Kultura sjećanja: 1918*. Disput.

Cvitanović, M. (2009). (Re)konstrukcija balkanskih identiteta kroz popularnu glazbu. *Migracijske i Etničke Teme*, 25(4), 317–335.

Dimitrijević, V. (1993). Ethnonationalism and the constitutions: The apotheosis of the nation-state. [Etnonacionalizam i ustavi: apoteoza nacionalne države] *Journal of Area Studies*, 1(3), 50–56.

Thompson poziva obožavatelje da izađu na izbore kako ne bi 'pobijedili komunisti.' (2020, siječanj, 2.). Dnevnik.hr. <https://dnevnik.hr/vijesti/predsjednicki-izbori/thompson-poziva-obo-zavatelje-da-izadju-na-izbore-kako-ne-bi-pobijedili-komunisti---588926.html>

Drakulić, S. (1997). *Kako smo preživjeli*. Feral Tribune.

Đikić, I. (2019, kolovoz, 2.). *Akcija Thompson*. Portal Novosti. <https://www.portalnovosti.com/akcija-thompson>

Gellner, E. (1998). *Nacije i nacionalizam*. Zagreb.

Goldstein, I. (2018, kolovoz, 4.). *Globus - Dok negacionisti niječu ustaške zločine, Thompson čini nešto mnogo gore: slavi ih. A sva strahota ove zemlje je da je on u Hrvatskoj danas mainstream*. [www.jutarnji.hr. https://www.jutarnji.hr/globus/dok-negacionisti-nijecu-ustaske-zlocine-thompson-cini-nesto-mnogo-gore-slavi-ih-a-sva-strahota-ove-zemlje-je-da-je-on-u-hrvatskoj-danas-mainstream-7688058](https://www.jutarnji.hr/globus/dok-negacionisti-nijecu-ustaske-zlocine-thompson-cini-nesto-mnogo-gore-slavi-ih-a-sva-strahota-ove-zemlje-je-da-je-on-u-hrvatskoj-danas-mainstream-7688058)

Hobsbawm, E. (1993). *Nacije i nacionalizam: program, mit, stvarnost*. Novi Liber.

Goldstein, S. (1993). Pomirenje. *Erasmus: časopis za kulturu demokracije*, 2:13-18.

Je li Škoro otišao u Ameriku prije rata, ili je pobjegao čim je čuo prvu pušku? NEKI SVJEDOCI VREMENA PRISJEĆAJU SE ŠTO JE ISTINA. (2020, svibanj, 27.). Glas Istre. <https://www.glasistre.hr/hrvatska/je-li-skoro-oticao-u-ameriku-prije-rata-ili-je-pobjegao-cim-je-cuo-prvu-pusku-neki-svjedoci-vremena-prisjecaju-se-sto-je-istina-645304>

Jajčinović, M. (2007). Hrvatski bog Janus. Večernji.hr <https://www.vecernji.hr/hrvatski-bog-janus-830005>

Jović D. (2018). *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj.* Fraktura.

JSP Produkcija. (2021). *JUNACI DOBA ZLOG - Svetlana Ceca Ražnatović: SRPSKA MAJKA [video].* YouTube. www.youtube.com. https://www.youtube.com/watch?v=U8xdLYPSfnE&t=380s&ab_channel=JSPPRODUKCIJA

Kasapović, M. (2020). *Bosna i Hercegovina 1990. - 2020.: rat, država i demokracija.* Školska Knjiga.

Katunarić, V. (2003). *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu.* Jesenski i Turk.

Kožu, A. (2020, svibanj, 5.). Sudska odluka o pozdravu 'Za dom spremni' niti je zakonita niti je ustavna. *Portal Novosti.* <https://www.portalnovosti.com/sudska-odluka-o-pozdravu-za-dom-spremni-nije-zakonita>

Lalović D. (2008). *Države na kušnji*. Nacionalna Zajednica Crnogoraca Hrvatske.

Longworth, G. (2012). *John Langshaw Austin (Stanford Encyclopedia of Philosophy)*. Stanford.edu. <https://plato.stanford.edu/entries/austin-il/>

Lukić, S. (2020, lipanj, 6.). Jutarnji list - IAKO JE PROTUUSTAVNA, ODLUKA O POKLIČU "ZA DOM SPREMNI" OSTAJE NA SNAZI! Ni javna reakcija Ustavnog suda ne može utjecati na presudu niti je mijenjati. *Jutarnji.hr*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/iako-je-protuustavna-odluka-o-poklicu-za-dom-spremni-ostaje-na-snazi-ni-javna-reakcija-ustavnog-suda-ne-moze-utjecati-na-presudu-niti-je-mijenjati-10378555>

Marko Perković Thompson pozvao građane da izađu na izbore: 'Spriječimo nalet ekstremne ljevice'. (2021, svibanj, 25.) *Dnevnik.hr*. <https://dnevnik.hr/vijesti/lokalni-izbori-2021/marko-perkovic-thompson-pozvao-ljude-da-izadju-na-izbore---653135.html>

Mujkić, A. (2015). In search of a democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina. [U potrazi za demokratskom protu-vlašću u Bosni i Hercegovini] *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 623-638. DOI: [10.1080/14683857.2015.1126094](https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1126094)

Pletenac, T. (2016). Accidental celebrity? Constructing fame in postwar Croatia. *Traditiones*, 45(1), 31. DOI: [10.3986/Traditio2016450103](https://doi.org/10.3986/Traditio2016450103)

Prepoznajete li na koga misli? Thompson poručio obožavateljima za koga trebaju glasati, a tko ne smije doći na vlast. (2020, svibanj, 3.). *Dnevnik.hr*. <https://dnevnik.hr/vijesti/parlamentarni-izbori-2020/prepoznajete-li-na-koga-misli-thompson-porucio-obo-zavateljima-za-koga-trebaju-glasati-a-tko-ne-smije-doci-na-vlast---611732.html>

Six Senior Herceg-Bosna Officials Convicted | International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. (2013., svibanj, 29.). ICTY.org. www.icty.org/en/press/six-senior-herceg-bosna-officials-convicted.

Smith, A. (2003). *Nacionalizam i modernizam*. Politička misao.

Srpsko narodno vijeće. (2022). *SNV Bulletin #22*. Srpsko Narodno Vijeće - SNV.

Šimičević, H. (2018, kolovoz, 4.). Thompson i ustaše + FOTOGALERIJA. *Portal Novosti*. <https://www.portalnovosti.com/thompson-i-ustase>

Thompson je zabranjen u pola Europe. U Hrvatskoj dobiva mjesto u busu s reprezentativcima. (2018, srpanj 17.). Index.hr. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/thompson-je-zabranjen-u-pola-europe-u-hrvatskoj-dobiva-mjesto-u-busu-s-representativcima/2011797.aspx>

Ustavni sud Republike Hrvatske (2020., lipanj, 5.) *Priopćenje*. https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Priopcenje_od_5._lipnja_2020.pdf

---

Vierda, B. i Puharić, N. (2019, listopad, 12.). *Čija je to domovina?* MAZ. <https://www.maz.hr/2019/10/12/cija-je-domovina/>

Visoki prekršajni sud Republike Hrvatske (2020., lipanj, 4.) *Priopćenje za javnost*. <https://sudovi.hr/sites/default/files/priopcenja/2020-10/Priopcenje%20za%20javnost%204%20lipnja%202020.pdf>

Ustav Republike Hrvatske, „Narodne novine“ 135/97, 08/98, 113/00,
124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/19, 05/14 [https://
www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske](https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske)

Svi tekstovi pjesama preuzeti su sa službene stranice Marka Perkovića
Thompsona (<https://thompson.hr/>).

Narodnost ≠ manjina: Konceptualizacija manjine u međunarodnoj zajednici i u Republici Hrvatskoj

Vinko Kovač

- 50 **Uvod**
- 51 **Konceptualizacija manjine**
- 64 **Zaključak**
- 65 **Literatura**

Uvod

Manjine ne možemo konceptualno opredijeliti kao fenomen 20. stoljeća, već moramo govoriti o njima kao o povijesnoj globalnoj pojavi, budući da postoje višestoljetni zapisi o takvim skupinama. Na primjer, već u ranom novom vijeku postoje zapisi o zaštiti pojedinih skupina u dogovoru dvaju suverena. Tako je Engleska sredinom 17. stoljeća zagovarala šticećenje valdenga kao vjerske manjine unutar Kraljevine Francuske, dok su Kraljevina Švedska i Kraljevina Prusija početkom 18. stoljeća zagovarale prava protestanata u Kraljevini Poljskoj (Capotorti, 1979, str. 1.-2.).

Ipak, važnost 20. stoljeća, posebice događaja 1960. godina, prepoznaje se u onodobnim nastojanjima terminološkog i konceptualnog formiranja termina *manjina* na međunarodnom nivou s ciljem legislativnog reguliranja tog višestoljetnog fenomena. Takvo što bilo je moguće zahvaljujući političko-pravnim procesima proizašlima iz novog globalnog poretka te proklamaciji Opće deklaracije o ljudskim pravima, odnosno univerzalnih pravnih propisa primjenjivih u gotovo svim onovremenim državama. Tim su činom položeni temelji za sve predstojeće pravne konvencije, deklaracije ili ine dokumente usvojene u drugoj polovici 20. stoljeća, a koji i danas utječu na pravni poredak pojedine zemlje te štite ljudska prava. Pod tu kategoriju propisa možemo podvesti i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima usvojen 1966. godine u kojem po prvi put službeno biva uveden termin *manjina* u međunarodnoj zajednici.

U ovom radu prikazali smo kako se percipirao koncept *manjine* od trenutka pokretanja manjinske problematike u međunarodnoj zajednici do punog priznanja suvereniteta i teritorijalnog objedinjavanja prostora Republike Hrvatske krajem 1990-ih godina. U našoj interpretaciji, najviše smo se opirali na postulate takozvane političke i diplomatske historije, dok smo se u metodološkom aspektu oslanjali na spoznaje kritičke analize diskursa.¹

-
1. Kritička analiza diskursa (engl. Critical discourse analysis – CDA), podrazumijeva minuciozni interdisciplinarni pristup proučavanju jezika. Percepcija jezika se 1970-ih mijenja te on više nema isključivo komunikacijsku ulogu, već se na diskurs gleda kao na reflektiranje odnosa moći te ideoloških karakteristika. Stoga je ideja kritičke analize diskursa promatrati jezik kao društvenu praksu za čije dešifriranje valja obratiti pažnju na kontekst, budući da on može imati transparentne i sakrivene elemente. Vidi dalje: Wodak, 2001, str. 5.

Takav je pristup omogućio dubinsku analizu mahom pisanih povijesnih izvora te elaboraciju povijesnog konteksta. Odabirom takvog metodološkog okvira manjinsku smo problematiku ujedno paritetno raspodijelili između unutarnjopolitičkog i vanjskopolitičkog konteksta.

Konceptualizacija manjine

Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama proglašena je 18. prosinca 1992. godine ispred Opće skupštine Ujedinjenih naroda. Tom je deklaracijom na međunarodnom nivou uređen status manjina te je propisana obaveza šticejenja nacionalnih, etničkih, kulturnih i vjerskih manjina, odnosno zaštita njihovog identiteta te unapređivanje uvjeta za razvoj istog putem donošenja zakonskih i drugih normi (Ujedinjeni narodi, 1992., čl. 1.). Pritom se države potpisnice obvezuju na stvaranje povoljnih konstelacija u kojima manjine mogu izraziti sva svoja obilježja, razvijati svoju kulturu, jezik, vjeru, tradiciju i običaje, imajući u vidu domaće pravo i međunarodne standarde (Ujedinjeni narodi, 1992., čl. 4.).

Osim svoje zakonodavne važnosti, vrijeme donošenja Deklaracije ima diobnu funkciju za ovaj rad, budući da je dodirna točka dva njegova segmenta. U prvom dijelu ovog poglavlja posvetili smo punu pažnju povijesno-legislativno-vanjskopolitičkoj kontekstualizaciji manjinskog fenomena, dok ćemo se u drugom dijelu baviti unutarnjopolitičko-nacionalnim segmentom i implementacijom manjinskog koncepta u hrvatsko zakonodavstvo. Naime, upravo su 1990. godine ključne za razumijevanje hrvatske manjinske problematike, koja je pod direktnim utjecajem nacionalne politike.

Političko-pravni poredak poslije Drugog svjetskog rata

U rujnu 1945. godine završio je Drugi svjetski rat pobjedom Saveznika nad Silama osovine. Mimo ogromnih ljudskih žrtava u samom ratu, objelodanjena je brutalnost totalitarnih režima koji nisu poštovali međunarodno pravo te sporazume koji su doneseni s ciljem očuvanja ljudskog života, a koje je promovirala Liga naroda. Stoga je odmah po završetku rata, uspostavljena nova međunarodna organizacija – Ujedinjeni narodi (UN) – sa svrhom ponovnog uređenja međunarodne zajednice, očuvanja svjetskog mira i sigurnosti, poštivanja ljudskih prava, odnosno rješavanja političkih, društvenih i ekonomskih pitanja po principima međunarodne suradnje.

Jedan od važnijih segmenata UN-ovog djelovanja pronalazimo u nastojanjima zaštite ljudskih prava, a jedno od glavnih tijela za provođenje te aktivnosti bila je *Komisija za ljudska prava UN-a*². Komisija je osnovana 1946. godine s ciljem uspostavljanja, koliko je to moguće, unisonog međunarodnog okvira za reguliranje i zaštitu ljudskih prava. No, valja imati na umu kako u Komisiju nisu ulazili eksperti različitih znanstvenih područja i disciplina, već predstavnici pojedinih država, odnosno politički dužnosnici, koji su mogli ujedno biti specijalisti za određeno područje. Stoga je češća praksa bila da stručnjaci ulaze u specijalizirane potkomisije koje su mogle organizirati konferencije, seminare i druge manifestacije posvećene ljudskim pravima. Za ovaj rad, najvažnija takva potkomisija bila je *Potkomisija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina* koja je svoje zaključke prenosila u savjetodavnoj maniri glavnoj Komisiji.

Kolaboracija tih dvaju instanci pokazala se plodonosnom već na početku rada Ujedinjenih naroda, budući da je značajno doprinijela donošenju *Opće deklaracije o ljudskim pravima* 1948. godine. Deklaracija je bila zaslužna za postavljanje nominalnog standarda ljudskih prava, odnosno postavljanje kvalitetnih temelja svim kasnijim međunarodnopravnim deklaracijama i konvencijama. Ipak, manje je poznato kako je prva inačica Deklaracije bila ovijena velom dvojbe oko zaštite manjinskih prava.

---

2. Od 2006. godine to je tijelo preimenovano u Vijeće za ljudska prava UN-a.

Postojale su, naime, tendencije reguliranja i prava manjina, pa je prva verzija Deklaracije sadržavala klauzulu (predviđenu kao članak 46.):

” U svim državama, koje naseljava znatan broj pojedinaca drugačije rase, jezika ili religije te koji se razlikuju od većine stanovništva, pripadnici tih etničkih, lingvističkih ili religijskih manjina će imati pravo [...] uspostavljanja i očuvanja svojih škola, religioznih i kulturnih ustanova sukladno pravednom omjeru raspoloživih sredstava za tu svrhu, kao i na uporabu svog jezika u sudovima i drugim državnim institucijama, tisku i javnim okupljanjima.³ (Ujedinjeni narodi, 1947, str. 16.)

No, prvotni prijedlog zaštite prava manjina doživio je neuspjeh. Članovi Komisije za ljudska prava odlučili su odbaciti članak s 10 naprema 6 glasova, a glavni razlog odbijanja bili su Hitlerovi vojni i politički ciljevi⁴, koji su u prethodnom desetljeću pronalazili uporište u tezi branjenja prava manjina u susjednim državama, predstavljajući tako idealan povod za napad i osvajanje (Verdoodt, 1975, str. 4.).

Drugim riječima, donesena je politička odluka kako rane nisu dovoljno zacijelile, pa je u završnoj verziji Deklaracije proklamirano kako prava, koja su u njoj definirana, pripadaju svakoj osobi, bez obzira na to koje je rase, boje kože, spola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog podrijetla, imovine ili nekog drugog statusa (Ujedinjeni narodi, 1948, čl. 2.). Smatrano je, naime, kako se propisivanjem

3. Prijevod V. K.

4. Ovdje se prvenstveno misli na takozvani „Anschluss“, to jest pripojenje Austrije Njemačkoj 1938. godine, te na pripojenje Sudeta, geografske regije Češke, odnosno ondašnje Čehoslovačke u istoj godini. Po nacističkoj ideologiji, Austrijanci su ionako bili pripadnici germanskog naroda, pa ih je valjalo spojiti s maticom, dok su Nijemci činili manjinu u Sudetima, pa ih je trebalo zaštititi. Zaštita je podrazumijevala pripojenje Sudeta Njemačkoj, ali i osvajanje svih ostalih područja današnje Češke i Slovačke, te uspostavljanja marionetske vlasti.

pojedinačnih prava automatizmom štite i kolektivna prava, budući da se grupa sastoji od pojedinaca (Gadgil, 1975, str. 73).

Međutim, takvo rješenje nije zadovoljilo sve članice Ujedinjenih naroda, pa su delegati Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i Republike Danske pokušali ponovno pokrenuti raspravu o pravima manjina na Trećoj sjednici Generalne skupštine UN-a. Njihov je prijedlog prosljeđen Ekonomskom i socijalnom savjetu⁵ sa molbom da se napravi detaljna studija o problematici manjina, kako bi UN mogao poduzeti efektivne mjere za zaštitu rasnih, religijskih i/ili lingvističkih manjina (Verdoodt, 1975, str. 5.). U desetljeću koje je uslijedilo, to jest 1950. godina, pokrenuto je nekoliko studija o konceptualnom shvaćanju *manjina*, no ni jedna od njih nije ponudila zadovoljavajuću definiciju tog višestoljetnog fenomena (Gadgil, 1975, str. 74.-76.). Prvu međunarodno-prihvatljiviju definiciju ponudio je Francesco Capotorti čije istraživanje vežemo uz donošenje Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Kako bismo mogli što kvalitetnije u nastavku rada prikazati kako je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija prezentirala svoje manjinsko *rješenje* pred međunarodnom zajednicom, u ovom ćemo se dijelu posvetiti značaju Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima na cijelu problematiku. Naime, Pakt je donesen 1966. godine, a istraživanje profesora Capotortija trajalo je 10 godina, što gotovo u potpunosti obuhvaća period oba seminara manjinske problematike koje je organizirala Jugoslavija – u Ljubljani 1965. godine te u Ohridu 1974. godine.

Ponovno otvaranje manjinskog pitanja uslijedilo je nakon članka 27. spomenutog Pakta. Iz njega se prepoznaje nestajanje bojazni oko reguliranja prava manjina koja je bila vidljiva kasnih 1940. godina, pošto je propisano da:

---

5. Danas to tijelo nazivamo Ekonomsko i socijalno vijeće.

U onim državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine, osobama koje pripadaju tim manjinama ne smije se uskratiti pravo da u zajednici s ostalim pripadnicima svoje grupe uživaju svoju kulturu, ispovijedaju i iskazuju svoju vjeru ili da se služe svojim jezikom. (Opća skupština Ujedinjenih naroda, 1966., čl. 27.)

Korištenjem pojma *manjina* u obvezujućem propisu za sve zemlje potpisnice, otvoren je prostor za proučavanje višestoljetnog koncepta. Naime, kako bi se norma mogla kvalitetno sprovesti, potrebno je unisono konceptualno shvaćanje *manjina* u međunarodnoj zajednici; što do tog trenutka nije bilo moguće. Sukladno tomu, imenovana je specijalna UN-ova komisija s profesorom Francescom Capotortijem na čelu, u čiju je zadaću stavljeno provođenje velike globalne studije o shvaćanju koncepta *manjina*. Profesor Capotorti je sa svojim timom jedno desetljeće putovao po planeti te je redovito podnosio izvještaje dotadašnjeg istraživanja, iznoseći revidirane stavove o manjinama.

Specifičnost tih izvještaja manifestirala se u njihovom otvorenom karakteru, odnosno u mogućnosti intervencije, kritike te nuđenja vlastitih teorijsko-ideoloških rješenja manjinske problematike. Samim time, braneći vlastita političko-ideološka rješenja putem političkog diskursa pred međunarodnom zajednicom, primjerice na specijaliziranim seminarima manjinske problematike, stvarani su idealni uvjeti za eventualno revidiranje međunarodnog izvještaja, te posljedično stjecanje pozicije moći. Upravo se za takav pristup odlučio i politički vrh Jugoslavije.

Jugoslavenko rješenje manjinskog pitanja

Dali smo naslutiti kako je socijalistička Jugoslavija već od samih početaka bila izuzetno aktivno uključena u rješavanje manjinske problematike, a

njezini su se napori kroz 1960. i 1970. godina znatno intenzivirali. Tada je u suradnji s UN-om, odnosno najviše u dogovoru s Potkomisijom za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, organizirala dva seminara o manjinskoj problematici:

- 1) Seminar o multietničkim društvima u Ljubljani 1965. godine⁶
- 2) Seminar o promociji i zaštiti ljudskih prava nacionalnih, etničkih i drugih manjina u Ohridu 1974. godine⁷

U ovom dijelu rada valjalo bi odgovoriti na pitanje koje se nameće – zbog čega je Jugoslavija bila toliko involvirana u konceptualno *rješavanje* manjinskog pitanja, ponajviše nacionalnih manjina, pogotovo ako se uzmu u obzir današnji medijski diskurs u kojem se nerijetko ističe kako je u prošloj državi zatirano sve nacionalno.

Prvi dio odgovora je praktične naravi. Proglašenjem nove države, politički je vrh Jugoslavije, između ostaloga, priznao pojedinim entitetima⁸ po prvi put u povijesti status nacije. Dakle, nacionalnom afirmacijom, a ne negacijom, otvorena su manjinska pitanja u susjednim zemljama, izazivajući prijepore koji u ekstremnim slučajevima ni do danas nisu riješeni, a koji su onda predstavljali važno bilateralno pitanje. Drugi dio odgovora je kompleksnije naravi i bliži tematici samog rada, pa ćemo mu posvetiti i više pažnje.

Složili bismo se s Jovičevom (2017) konstatacijom kako je s ideološkog i konceptualnog stajališta u drugoj Jugoslaviji nacionalno i manjinsko pitanje bilo riješeno zahvaljujući implementaciji socijalističke teorije. Koncepti *bratstva i jedinstva* te *socijalističkog internacionalizma* omogućili su suživot multietničkoj državi te na taj način izbjegnuli zamku stvaranja unisone jugoslavenske nacije, budući da glavni homogenizirajući faktor u državi nije bio nacionalizam, već teorija i ideologija jugoslavenskog socijalizma (Jović, 2017, str. 76.-77.).

---

6. Za zaključke koji pružaju određeni uvid u obrađivanu problematiku, vidi dalje: Ujedinjeni narodi, 1965.

7. Za zaključke koji pružaju određeni uvid u obrađivanu problematiku, vidi dalje: Ujedinjeni narodi 1974, str. 9.

8. U pitanju su Muslimani i Makedonci koji su izjednačeni sa „starim“ nacijama – Hrvatima, Slovencima, Srbima i Crnogorcima.

Ovakva interpretacija ima uporište i u onovremenim manjinsko-teorijskim tekstovima političkih dužnosnika. Primjerice, u knjizi *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Koča Jončić⁹ navodi da je Komunistička partija Jugoslavije (kasnije Savez komunista Jugoslavije) oduvijek polazila od ideje da je Jugoslavija multietnička država te samim time preuzima na sebe teret osiguravanja ravnopravnosti ne samo većinskih naroda, već i svih nacionalnih manjina. To će reći da integracijska politika utjelovljuje, zapravo, federalizam u kojem je dosljedno regulirana ravnopravna participacija svih pripadnika društva s ciljem stvaranja i izgradnje socijalističke Jugoslavije (Jončić, 1962, str. 14.-26.).

Ako uzmemo u obzir gornje konceptualno shvaćanje kao polazišnu točku za analizu Seminara u Ljubljani i Ohridu, relativno je lako pratiti glavne političke doprinose, unatoč činjenici da je praksa na UN-ovim seminarima bilo izostavljanje imena sudionika iz transkripata i objavljenih zaključaka rasprave u svrhu ostavljanja dojma o univerzalnom konsenzusu. Primjerice, jedan od glavnih zaključaka s Ljubljanskog seminara odnosio se na mjere koje trebaju biti poduzete kako bi se realizirala specijalna prava manjina. Tako je zaključeno da norme moraju podrazumijevati: pravo upotrebe njihovog jezika u svakodnevnom životu, na sudu ili pri javnom okupljanju; pravo na udruživanje; pravo na uspostavljanje autonomnih edukacijskih institucija te jednakog ekonomskog tretmana manjina i većine (Thompson, 1966, str. 4.) Vidimo kako se te mjere, zapravo, referiraju na međunarodne napore koji se povlače još od kasnih 1940. godina te prvotno predloženu klauzulu iz Opće deklaracije. Stoga je razumljivo da iz ovakvih zaključaka ne možemo prepoznati jugoslavenski utjecaj. S druge strane, kada čitamo dijelove izvješća o terminološkim raspravama, može se jasno prepoznati jugoslavenski upliv. Naime, u ondašnjoj već općeprihvaćenoj engleskoj terminologiji bio je u opticaju izraz *minority* (manjina), dok se u pojedinim trenucima rasprave počeo zagovarati termin *nationalities* (narodnosti) (Thompson, 1966, str. 5.). Ako uzmemo u obzir indikativne terminološke promjene nakon usvojenog Ustava SFRJ 1963. godine, u kojem se termini *manjine*, i posljedično *većine*, supstituiraju terminima *narodnost*, odnosno *narod*, možemo s velikom sigurnošću tvrditi da je to pokušaj direktnog jugoslavenskog djelovanja.

Na prvu bi se ovo terminološko nesuglasje moglo okarakterizirati kao nevažno, no ono je zapravo vrh sante leda koji ukazuje na politički-

---

9. Jedan od najvažnijih manjinskih teoretičara u SFRJ te ujedno sudionik Seminara u Ohridu.

konceptualno neslaganje oko *manjina* 1960. godina, a protokom vremena postaje sve više izraženije. To će reći da je do sredine 1970. godina santa potpuno ogoljena, te je na Seminaru u Ohridu došlo do neslaganja s predloženom definicijom manjina.

Imajući u vidu činjenicu kako su izvješća profesora Capotortija bila otvorenog karaktera, pa je svaka zemlja putem delegiranja mogla izraziti eventualne kritike, sugestije ili alternative. Seminar u Ohridu bio je *par excellence* prilika za takvo djelovanje, budući da je kao jedan od temeljnih dokumenata za raspravu bilo podastrijeto izvješće iz 1973. godine u kojem je Capotorti definirao manjine kao:

” [...] etnička, vjerska ili jezična manjina jest grupa koja je brojčano manja od ostalog stanovništva države kojoj pripada i ima kulturne, fizičke ili historijske karakteristike, vjeru ili jezik po kojima se razlikuje od ostalog stanovništva (Studija o pravima osoba, 1974, str. 1.)

U sklopu definicije važno je uočiti nekoliko bitnih aspekata. Prvi je vezan uz element brojnosti. Prema Capotortiju element brojnosti, odnosno da pripadnika manjine mora biti manje od opće populacije, igra glavnu ulogu u određivanju neke skupine kao manjine. Drugo, manjine moraju imati određene kohezivne faktore koji pridonose povezivanju, odnosno stvaranju i jačanju identiteta grupe. Treće, zajednički identitet i kohezivni faktori manjine razlikuju tu skupinu od ostatka društva s kojim ne dijeli nužno iste karakteristike. Četvrto, definicija namjerno naglašava distinktivnost, odnosno drugost pripadnika manjine kako bi izdvojila faktore koje valja zaštititi zakonskim ili drugim regulativama, što ukazuje na stereotipizaciju i/ili diskriminaciju po tim elementima.

No, predložena definicija nije naišla uvijek na potpuno odobravanje. Na primjer, gvajanski delegat je u svojem referatu za Seminar u Ohridu¹⁰ polemizirao s gornjom definicijom na način da je istaknuo da bi drugi aspekt

10. „Referati“ su se pripremali na određenu tematiku prije same rasprave te su se slali svim sudionicima Seminara. Na taj je način bila potaknuta aktivnija interakcija na samom Seminaru, budući da su se sudionici mogli pripremiti za raznovrsne argumente i stajališta.

trebao biti primaran. Brojnost grupe, po njemu, ne mora nužno utjecati na poimanje manjine, već nudi alternativnu definiciju. Po njemu je manjina ona skupina ljudi nad kojom se vrši diskriminacija, predrasuda ili segregacija. S druge se pak strane nalazi grupa ljudi koja *provodi* diskriminaciju i segregaciju ili koja stvara stereotipe i predrasude prema manjinama, a njezin je naziv – većina (Samuels, 1977, str. 250.). Jednostavnije rečeno, ranjivost i eventualna marginaliziranost su puno bitniji elementi za definiranje manjina od pukog numeričkog svojstva, odnosno elementa brojnosti. Takav je stav zastupala i Jugoslavija, ističući na brojnim manifestacijama kako „bjelačka manjina“ u Republici Južnoj Africi ne može biti *manjina*, budući da je u poziciji moći te provodi rasistički apartheid.

Nadalje, na Seminaru u Ohridu je u jednom trenutku istaknuto da je koncept *manjina*, zapravo, europski koncept nastao nakon Versajskog poretka, a da se tek nakon Drugog svjetskog rata ta problematika osvijestila i na ostalim kontinentima. Međutim, činjenica da se upotreba koncepta proširila ne znači da je termin sam po sebi bio prihvatljiv¹¹. Dapače, istaknuto je da pojam *manjina* ne može i ne smije biti upotrebljavan za afrička plemena ili za religijske skupine i kaste pojedinih dijelova Azije (Ujedinjeni narodi, 1974, paragraf 32.). Na sličnom je tragu bila i Jugoslavija izazivši ponovno svoje ideološke zamjerke, nudeći istovremeno vlastite terminološke inačice. Glavna je primjedba upućena u smjeru gore pobrojanih elemenata identifikacije neke skupine kao *manjine*. Politički je vrh Jugoslavije smatrao kriterije jezika, kulture, tjelesne, povijesne i religijske posebnosti zastarjelima te u njima vidio pokušaj utvrđivanja klasične presumpcije o odnosu *većine* i *manjine* (Capotorti, 1979, str. 7.). Naglašavalo se kako se u takvom shvaćanju na *manjine* projicira ranjivost, iz čega proizlazi potreba za dodatnom zaštitom, no manjine same rijetko odlučuju o stupnju protekcije. Istaknut je i paradoks kako terminološko *manjina* ne može biti ravnopravna s većinskim narodom, budući da ih to od početka stavlja odmah u podređeni položaj (Capotorti, 1979, str. 8). Određen otpor prema terminu *manjina* postojao je i drugim europskim zemljama socijalističkog usmjerenja. Kako je Jugoslavija uvela termine

---

11. Primjerice, zastupnik Šri Lanke na Ohridskom seminaru je u svojem referatu napomenuo da u Ustavu i zakonskim aktima nema termina „manjina“, iako su zakonski akti pisani na način da prepoznaju i štite postojanje specifičnih etničkih, religijskih i lingvističkih grupa u državi. Isto tako, jedan afrički delegat predložio je da termin „manjina“ bude zamijenjen frazom „nacionalne, etničke, religijske, kulturne, lingvističke i plemenske grupe“. Vidi dalje: Jayawickrama, 1977, str. 213 i Ujedinjeni narodi, 1974, paragraf 32.

narodnost i *narod*, da bi bolje izjasnili svoja politička stajališta te dokinuli na svojevrsni način element brojnosti, koji *manjina* i *većina* reflektira, tako je i u SSSR-u uveden sličan termin pa se govorilo o *malim narodima* (eng. *small nations*) (Kirichenko, 1977, str. 262.), dok se u socijalističkoj Mađarskoj koriste dva sinonimna termina - *nationalities* (narodnosti) i *national minority* (nacionalna manjina) (Berend i Kövágó, 1977, str. 194.).

Kako je u konačnom izvješću profesor Capotorti pod *manjine* podveo:

” [...] neku grupu brojčano inferiornu ostatku stanovništva neke države [...] čiji članovi – kao državljani te države – imaju etnička, vjerska ili jezična obilježja koja ih razlikuju od ostatka stanovništva i koji, barem implicitno, dijele osjećaj solidarnosti usmjeren na održanje njihove kulture, tradicije, vjere i jezika. (Capotorti prema Mesić, 2013, str. 112.)

moglo bi se reći da su sve navedene intervencije bile zabilježene u izvješću, ali nisu bile uvažene pri konačnoj definiciji jednog od najobuhvatnijeg manjinskog istraživanja.

Unatoč neuspješnim pokušajima nametanja vlastitog manjinskog rješenja međunarodnoj zajednici, ne može se poreći činjenica kako je Jugoslavija učinila mnogo po pitanju zaštite nacionalnih i etničkih manjina na globalnom nivou, što i sam Capotorti ističe u svom izvješću (Capotorti, 1979, str. 29). Problem, ili bolje rečeno paradoks, se sastoji u tomu što je teorijski perfekcionizam *bratstva i jedinstva* ostao upravo na konceptualnoj razini, dok je implementacija unutar same Jugoslavije kaskala¹², što je dugoročno gledano, otvorilo prostor za rast nezadovoljstva i porast nacionalizma.

12. Primjerice, zbog dugoročnog sukoba oko makedonskog pitanja s Grčkom i Bugarskom, čije su vlasti negirale postojanje Makedonaca, a samim time i makedonske manjine, bilateralni odnosi su se sve više komplicirali, što je u konačnici dovelo i do svojevrsne degradacije bugarske narodnosti unutar socijalističke Jugoslavije. Isto tako, bratstvo i jedinstvo pokazalo se ispraznim u vrijeme epidemije velikih boginja 1972. godine, kada je najviši broj slučajeva bio u Kosovu i Srbiji te su one imale epidemiološki primat za cijepljenje, no prvo su cijepljeni zapadni dijelovi Jugoslavije, iako nisu imale potvrđene slučajeve velikih boginja. Vidi dalje: Boeckh, 2010, str. 218 i Vučetić, 2022.

Manjinska problematika u samostalnoj Hrvatskoj

Iz svega što je dosad napisano, smatramo da je očigledan političko-hladnoratovski upliv u definiranje *manjina* s dvama glavnim blokovima te jednim, neopredjeljeno-spoorednim smjerom. Stoga je posebno zanimljiv trenutak raspad europskih socijalističkih država 1990. godina, te njihov „prelazak“ na drugu stranu, budući da se nisu mijenjali samo politički, već i cjelokupni ekonomski sistemi. Tim je procesom bila zahvaćena i Republika Hrvatska, koja je sudjelovala u raspadu SFRJ-a, a koja se posljedično našla u najgoroj mogućoj konstelaciji za rješavanje konflikte situacije – ratu.

Donošenje *Odluke o raskidu svih državnopravnih veza Republike Hrvatske s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ*, 8. listopada 1991. godine predstavlja uvertiru u novoj manjinskoj konceptualizaciji. Tom je Odlukom Sabor (1991) utvrdio kako ni jedno tijelo SFRJ ne smatra legitimnim te da ne priznaje valjanim niti jedan pravni akt bilo kojeg tijela koje nastupa u ime bivše SFRJ (točke 2.-3.). Ipak, u petoj točki navodi se da će Republika Hrvatska jamčiti i osiguravati temeljna prava čovjeka i nacionalnih manjina, zajamčenih Općom deklaracijom Ujedinjenih naroda, Završnim aktom Helsinške konferencije, Dokumentima Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji (skraćeno KESS) i Pariškom poveljom u sklopu europskih integracijskih tijekova (Sabor Republike Hrvatske, 1991, točka 5.)

Nastavno na Odluku, Sabor u prosincu 1991. godine usvaja *Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima nacionalnih i etničkih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj*, bez kojeg ne bi bilo međunarodnog priznanja Hrvatske u siječnju 1992. godine (Vasiljević, 2004, str. 244.) Važno je naglasiti kako u Ustavnom zakonu nijedan članak nije posvećen definiranju *manjina*, ali se svojevrsna definicija može iščitati iz preambule:

” [...] građanima manje brojnih etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina odnosno građanima iste vjerske, rasne ili jezične pripadnosti slobodno razvijanje njihovih posebnosti u okviru većinske zajednice građana ili većinskih zajednica bez zloupotreba bilo od

većine bilo od manjine, [...] (Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima nacionalnih i etničkih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, 1991)

Budući da je politika Jugoslavije bila usmjerena naglašavanju drugih elemenata *manjina*, a ne davanja primata elementu “brojnosti”, koji je u ovom propisu prisutan, mogli bismo reći da je to faktor koji ukazuje na svojevrsni prekid političke tradicije. No, prihvaćanje brojnosti kao jednog od kriterija za identifikaciju *manjina* nije kontradiktorno s nominalno naslijeđenim visokim stupnjem zaštite prava manjina. Dapače, Vasiljević (2004) ističe kako problemi nisu nastali u priznanju „starih“ manjina (npr. mađarske manjine), već takozvanih „novih“ manjina, odnosno onih skupina ljudi koji su u prošloj državi imali status konstitutivnih naroda te činili većinu u svojoj državi (str. 244.).

Naravno, na posebne su poteškoće naišli Srbi iz Hrvatske koji su zbog ratnih zbivanja bili diskriminirani, što je vidljivo i po odluci iz 1995. godine kojom je Sabor provizorno obustavio primjenu odredbi koje se odnose na srpsku nacionalnu manjinu (Vasiljević, 2004, str. 245.). Iz takvog ophođenja, jasno se prepoznaje aspekt *dvojnosti manjina* i njihovog identiteta. U tom su pak aspektu sadržane sve etničke, političke, vjerske i druge kontroverze u odnosu prema zaštiti manjinskih prava, što u konačnici može rezultirati akutnim problemom, ako se u oprečnu situaciju stave prava manjina i teritorijalna sigurnost te cjelovitost neke nacionalne države (Milardović i Vukić, 1998, str. 5.-6.). Po tom principu, srpska nacionalna manjina zbog ondašnje ratne situacije nije mogla ostvariti sva svoja prava jer su svi njezini pripadnici percipirani ugrozom nacionalne sigurnosti i teritorijalnog integriteta.

Nacionalni kriterij je u novoj državi, naime, bio daleko značajniji homogenizirajući faktor u usporedbi s bivšom državom. Stoga uvijek valja voditi računa o popratnoj reakciji nacionalne *većine*, koja je uvjetovana ljudima koji se nalaze na poziciji političke moći te posljedično raspoložu širokim mogućnostima utjecaja i širenja političkih stavova.

Spomenuta diskriminatorna odluka je, naravno, dovela do pritiska od međunarodne zajednice, koja nije blagonaklono gledala na kršenje prava manjina, što je bio jedan od poticaja donošenja novog Ustavnog zakona o

pravima nacionalnih manjina 2002. godine. U tom su se legislativnom dokumentu jamčila prava manjina i njihova zaštita u skladu s europskim¹³ normativnim propisima (Vasiljević, 2004, str. 245.).

Tako se, za razliku od 1991. u ovom Zakonu donosi nedvojbena definicija putem petog članka:

» *Nacionalna manjina, u smislu ovoga Ustavnog zakona, je skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja. (Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, 2002.)*

Ako tu definiciju ponovno usporedimo s konačnom Capotortijevom, odnosno njezinim elementima – brojnost, kohezivnost, zajednički identitet, distinktivnost/drugost - vidimo kako je Republika Hrvatska gotovo u potpunosti preuzela definiciju i elemente *manjina*, dodajući još dva kriterija. Prvi je vezan za državljanstvo, koji zahtjeva da pripadnici nacionalne manjine posjeduju hrvatsko državljanstvo kako bi mogli posljedično ostvariti svoja manjinska prava. Drugi je element, pak, vezan za sintagmu *tradicionalno nastanjene* na teritoriju Republike Hrvatske. Iako u historijskoj znanosti postoje brojne polemike oko *tradicionalnog* ili *povijesnog* prostora Hrvatske, mi se nećemo ovdje upuštati u tu raspravu, već ćemo samo konstatirati kako taj element izrazito podsjeća na takozvane *stare manjine* o kojima se govorilo još na Seminaru u Ohridu.¹⁴

13. Između ostaloga, broj referenciranih međunarodnih legislativnih dokumenata penje se s 12 na 21, uključujući već spomenutu Deklaraciju UN-a o pravima osoba pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičnih manjina.

14. „Stare“, „povijesne“, „tradicionalne“ manjine podrazumijevale su skupine koje su se pomicanjem granica određenih država odjednom našle na novom teritoriju i pod drugim suverenitetom. Oprečno od njih, postojao je i koncept „dobrovoljnih“, odnosno „novih“ manjina koji su nastale zahvaljujući migracijama radnika između pojedinih država. Vidi više Thio, 2005, str. 149 i Michalska, 1998, str. 150.

Drugim riječima, u konceptualizaciji manjina i pisanju suvremenih hrvatskih zakona, dolazi do potpunog preuzimanja globalnih i europskih definicija, što podrazumijeva i prihvaćanje terminologije protiv kojoj se politički vrh bivše države protivio. Takav razvoj situacije je, zapravo, i razumljiv, budući da je tim pristupom zadovoljen uvjet za kasniju (zapadno)europsku integraciju Republike Hrvatske.

Zaključak

Po završetku Drugog svjetskog rata, a kao posljedica novog globalno-političko-pravnog poretka, otvara se prostor za konceptualizaciju i definiranje višestoljetnog fenomena *manjina*. Ipak, prije legislativnog reguliranja manjinske problematike 1990-ih godina, ono je spadalo u političku domenu, budući da je normativnom uređenju prethodilo postizanje političkog konsenzusa kroz međunarodne organizacije. Upravo je zbog toga moguće pratiti hladnoratovska previranja između blokova, ali i nesvrstanih država, koja su se uvukla u debatu kroz 1960. i 1970. godine.

Socijalistička Jugoslavija je kao članica međunarodne zajednice aktivno sudjelovala u tim djelatnostima, organizirajući i sama dva seminara manjinske problematike na kojima se zalagala za vlastitu koncepciju *manjina*, nudeći i terminološku alternativu. No, njezini motivi, kao i u ostalih država zemalja, nisu bili isključivo altruistične naravi, budući da bi prihvaćanje pojedinačne koncepcije *manjina* dovelo do rasta utjecaja pojedine države na globalnom nivou.

Iako su u konačnici jugoslavenski naponi bili neuspješni, novim vlastima Republike Hrvatske ostavili su posljedično u naslijeđe visok stupanj manjinske zaštite. Problem je bio u tomu što je nominalno zadržan visoki stupanj u legislativnim propisima i odlukama, no stvarna regulacija prava pojedinih manjina ovisila je o ondašnjoj ratnoj konstelaciji.

Dapače, pojedine manjine u određenim regijama Republike Hrvatske ni u kasnijim godinama nisu uspjele ostvariti neka svoja zajamčena prava, što otvara potencijalni istraživački prostor. Ipak, hvatanje u koštac s tom problematikom prepuštamo nekomu drugomu, uzimajući u obzir vlastiti zadani vremensko-istraživački okvir.

Literatura

Berend, T. I. i Kövágó, L. (1977). Working Paper No. 17 [Radni članak br. 17]. U: *The Ohrid Seminar on Minorities. United Nations Seminar on the Promotion and Protection of Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities. Ohrid, Yugoslavia 25 June – 8 July 1974.* ur. Boris Vishinski, 189-197. Skopje: Macedonian Review Editions.

Boeckh, K. (2010). Ethnic Minorities in Socijalist Yugoslavia 1945-1990: Compromises until the End [Nacionalne manjine u socijalističkoj Jugoslaviji 1945.-1990.]: kompromisi do kraja U: *Minorities in the Balkans*, ur. Dušan T. Bataković, 205.-220. Beograd: Institute for Balkan Studies,

---

Capotorti, F. (1979). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities* [Studija o pravima osoba koje pripadaju etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama]. New York: United Nations. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1

Gadgil, D. R. (1975). The Protection of Minorities [Zaštita manjina]. U: *The Multinational Society: Papers of the Ljubljana Seminar.* ur. William F. Mackey i Albert Verdoodt, 63. – 86. Massachusetts: Newbury House Publishers.

Jayawickrama, N. (1977). Working Paper No. 20 [Radni članak br. 20]. U: *The Ohrid Seminar on Minorities. United Nations Seminar on the Promotion and Protection of Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities. Ohrid, Yugoslavia 25 June – 8 July 1974.* ur. Boris Vishinski, 211-227. Skopje: Macedonian Review Editions.

Jončić, K. (1962). *Nacionalne manjine u Jugoslaviji.* Beograd: Savremena administracija

---

Jović, D. (2017). *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zagreb: Fraktura

---

Kirichenko, M. (1977). Working Paper No. 24 [Radni članak br. 24]. U: *The Ohrid Seminar on Minorities. United Nations Seminar on the Promotion and Protection of Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities. Ohrid, Yugoslavia 25 June – 8 July 1974*. ur. Boris Vishinski, 256-268. Skopje: Macedonian Review Editions.

Mesić, M. (2013). Pojam nacionalnih manjina i njihovo političko predstavljanje: slučaj Hrvatske. *Politička misao*, 50 (4), 107-131. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111725> (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Michalska, A. (1998). Migrant Workers as a 'New' Minority. Sociological and Legal Definition of Minority [Migrantski radnici kao 'nova' manjina. Sociološka i legislativna definicija manjina]. U: *The Role of the Nation-State in the 21st Century. Human Rights, International Organisations and Foreign Policy. Essays in Honor of Peter Baehr.*,ur. Monique Holleman-Castermans; Fried Van Hoof; Jacqueline Smith, 135.-150. Hag: Kluwer Law International.

Milardović, A. i Vukić, A. (1998.) *Manjine u Europi. Dokumenti*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Opća skupština Ujedinjenih naroda (1966). *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, A/RES/2200(XXI)

---

https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/pdf/medjunarodni/medjunarodni_pakt_o_grajanskim_i_politickim_pravima.pdf (datum pristupa 11.9.2022.)

Sabor Republike Hrvatske (1991). *Odluka o raskidu državnopravnih veza s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ*. (NN 53/1991) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_10_53_1265.html (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Sabor Republike Hrvatske (1991). Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, 4. prosinca 1991. (NN 65/1991) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_12_65_1664.html (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Sabor Republike Hrvatske (2002). Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, 19. prosinca 2002. (NN 155/2002, 47/10, 80/10, 93/11, 93/11)

---

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Samuels, B. L. (1977). Working Paper No. 23 [Radni članak br. 23]. U: *The Ohrid Seminar on Minorities. United Nations Seminar on the Promotion and Protection of Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities. Ohrid, Yugoslavia 25 June – 8 July 1974*. ur. Boris Vishinski, 250-255. Skopje: Macedonian Review Editions.

Studija o pravima osoba koje pripadaju etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama. (1974). M. Filipović, prijevod. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1409 - SAVJET IZVRŠNOG VIJEĆA SABORA ZA ODNOS S INOZEMSTVOM (1967.-1977.), kutija 93.

Thio, L.-A. (2005). *Managing Babel: The International Legal Protection of Minorities in the Twentieth Century*. Leiden: Koninklijke Brill NV.

Thompson, G. (1966.). *The Seminar on the Multi-National Society*, Ljubljana, 1965. [Seminar o multi-etničkom društvu, Ljubljana, 1965]. U: *Recent Developments in the Celtic Countries*. ur. George Thompson, 3. – 16. Dublin: The Celtic League.

Ujedinjeni narodi (1947). *Draft Outline of International Bill of Rights (prepared by the Division of Human Rights)* [Nacrt nacrtu Međunarodne povelje o pravima (pripremio Odjel za ljudska prava)], 11. 6. 1947. E/CN.4/AC.1 /3

<https://research.un.org/en/undhr/draftingcommittee/1> (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Ujedinjeni narodi (1948.) *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, 10. 12. 1948. <https://ljudskaprava.gov.hr/pristup-informacijama/zakoni-i-ostali-propisi/medjunarodni-dokumenti/338> (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Ujedinjeni narodi (1965). *Seminar on the multi-national society* [Seminar o multi-etničkim društvima]. Ljubljana, Jugoslavija, 8-21 June 1965.ST/TAO/ HR/23.

Ujedinjeni narodi (1974). *Seminar on the Promotion and Protection of the Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities* [Seminar o promicanju i zaštiti ljudskih prava nacionalnih, etničkih i drugih manjina]. Ohrid, Jugoslavija, 25 June-8 July 1974. ST/TAO/HR/49.

Ujedinjeni narodi (1992). *Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama*. <https://ljudskaprava.gov.hr/pristup-informacijama/zakoni-i-ostali-propisi/medjunarodni-dokumenti/338> (datum pristupa 11. 9. 2022.)

Vasiljević, S. (2004). Pravni aspekti zaštite manjina u procesu stabilizacije i pridruživanja. U: *Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji, Izazovi institucionalnih prilagodbi*. Ott, K. (ur.), 235.-257. Zagreb: Institut za javne financije, Zaklada Friedrich Ebert.

Verdoodt, A. (1975). Ethnic Minorities and the United Nations [Etničke manjine i Ujedinjeni narodi]. U: *The Multinational Society: Papers of the Ljubljana Seminar*. ur. William F. Mackey i Albert Verdoodt, 1. – 8. Massachusetts: Newbury House Publishers.

Vučetić, R (2022.). *Nevidljivi neprijatelj: Variola vera 1972*. Beograd: Službeni glasnik

---

Wodak, R. (2001). What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments [O čemu se radi u kritičkoj analizi diskursa - sažetak njezine povijesti, važnih koncepata i razvoja]. U: *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak, Michael Meyer, 1.-13. London: Sage Publications

---

Nacionalizam i govor mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj

Margareta Ana Baksa

71	Uvod
73	Metodologija
74	Nacionalizam
78	Govor mržnje
80	Analiza govora mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama
89	Zaključak
90	Literatura

Uvod

Trideset godina nakon rata 1990-ih, hrvatsko društvo se i dalje definira te nastavlja biti pod utjecajem narativa stvorenog oko predratnih i ratnih događaja. Isti narativ utječe ne samo na način na koji se u Hrvatskoj gleda na sam rat i na Hrvatsku kao državu, već i na ponašanje državljana Hrvatske jednih prema drugima i prema pripadnicima drugih skupina. Nacionalistički narativ i način razmišljanja koji proizlazi iz istog tako sprječava odmak od rata, pomirenje i normalan suživot između Hrvata i onih koji se, prema kategorizaciji pod nacionalističkim utjecajem, ne uklapaju u istu grupu ljudi. Posljednjih godina govor mržnje prema nacionalnim manjinama u Hrvatskoj je u porastu (Đaković i Novosel, 2022). Porast je zabilježen unatoč tome što su zakonodavni okvir o zaštiti prava manjina u skladu sa međunarodnim standardima i propisima poput Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, FCNM (Council of Europe Newsroom, 2021). Nadalje, marginalizirane skupine ljudi u Hrvatskoj, kao što su, na primjer, pripadnici LGBTQ+ zajednice, nisu izuzeti od takvog ponašanja. Eskalacija u samo fizičko nasilje je, u nekim slučajevima, samo nastavak na iste oblike razmišljanja koji potiču na govor mržnje, bio taj govor izložen javno verbalno ili online (ECRI, b. d.).

Ovaj istraživački članak analizirat će poveznicu između govora mržnje i eskalacije u nasilje te nacionalizma u nastojanju da se odgovori na sljedeće istraživačko pitanje: "U kojoj se mjeri govor mržnje i nasilje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj može smatrati izrazom nacionalizma?". Preciznije, sagledavši sam narativ o hrvatskom identitetu formiran prije, tijekom i nakon ratova devedesetih i tako određivši što zapravo čini taj (etno)nacionalni identitet u Hrvatskoj, ovaj članak će istražiti poveznice (ne)pripadnosti 'nacionalnoj' grupi i izloženosti ili sklonosti govoru mržnje i nasilju. Tako bi, kroz analizu retorike koja je uspostavila nacionalistički identitet u Hrvata, istraživanje moglo pridonijeti definiranju takozvanih 'in-grupa' i 'out-grupa' (Tajfel, 1982), te način na koji pripadnost jednoj od tih grupa utječe na uvjerenja i ponašanja.

Pod izrazom 'marginalizirana skupina' se u ovom članku smatra skupina ljudi unutar određenog kulturnog i povijesnog konteksta koja je podložna diskriminaciji zbog međudjelovanja različitih osobnih karakteristika kao što su, između ostalog, spol, rodni identitet, etnička pripadnost, religija ili

seksualna orijentacija pripadnika skupine (European Institute for Gender Equality, 2016). Manjine se isto tako definiraju kao skupina sa zajedničkim karakteristikama, točnije kao skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici imaju etnička, vjerska, jezična ili kulturna obilježja drugačija od ostalih građana i kao skupina ljudi koji se identificiraju kao pripadnici manjinske skupine i vođeni su željom za očuvanjem posebnih obilježja svoje skupine (Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, 2011, čl. 5). Definicija marginalizirane skupine stoga uključuje i pripadnike manjina, pri čemu su pripadnici i manjina i marginaliziranih skupina hrvatski državljani koji se zbog određenih karakteristika ne uklapaju u in-grupu 'običnih' Hrvata.

Manjine i marginalizirane skupine čija iskustva će biti analizirana u sklopu ovog članka su srpska nacionalna manjina (SNM), romska nacionalna manjina (RNM), te pripadnici LGBT+ skupine u Hrvatskoj. Srpske i romske nacionalne manjine su odabrane zato što su, prema popisu stanovništva 2011. godine, među najmnogoljudnijim manjinama - srpska nacionalna manjina je činila 4,36%, a romska 0.40% sveukupnog stanovništva Hrvatske ("Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj", 2022). Nadalje, u Petom mišljenju o Hrvatskoj (*Fifth Opinion on Croatia*) Vijeća Europe, savjetodavni odbor Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina o govoru mržnje u Hrvatskoj navodi: "U javnoj debati o nacionalnim manjinama dominiraju protu-manjinska retorika i predrasude, pri čemu su najviše pogođeni pripadnici srpske i romske nacionalne manjine." (2021, str. 5). LGBT+ skupina je uključena kako bi se mogla analizirati izloženost govoru mržnje od strane marginaliziranih skupina koje nisu definirane prema etničkoj pripadnosti. Na kraju, prema izvještaju Kuće ljudskih prava za 2021. godinu su te tri skupine, uz izbjeglice, najčešće mete govora mržnje u Hrvatskoj (Đaković i Novosel, 2022).

Metodologija

Osnovne metode korištene u ovom istraživačkom radu su analiza literature i analiza dokumenata. Cilj analize literature je omogućiti istraživaču da bolje upozna tematiku te već provedena istraživanja o određenom konceptu (Hart, 1998). Uvidi iz analize literature tako pomažu pružanjem konteksta tematike istraživanja. U ovom istraživačkom projektu, analiza literature je korištena kako bi se stekao uvid u dosadašnja istraživanja o nacionalizmu i govoru mržnje i o razvoju nacionalističkog narativa u Hrvatskoj. Nadalje, pregled literature je pomogao u razvoju teorijskog okvira za analizu društvenih medija te u sastavljanju okvirnih tema razgovora za intervjue. Proces provođenja pregleda literature započeo je prvo prikupljanjem relevantne literature o sukobu u Hrvatskoj i njegovim posljedicama te o nacionalizmu i govoru mržnje.

Osim analize literature obavljena je i analiza dokumenata. Analiza dokumenata je istraživačka metoda u kojoj se dokumenti ispituju i tumače kako bi se stekli razumijevanje kroz proces pronalaženja, odabira, procjene i sintetiziranja podataka (Bowen, 2009, str. 27-28). Dokumenti mogu uključivati bilo što, od oglasa, grafikona i zapisnika sa sastanaka do knjiga, priopćenja za javnost i scenarija radijskih i televizijskih programa (Bowen, 2009.). U ovom članku, dokumenti poput izvješća koje su objavile nevladine ili međunarodne organizacije, pronađeni su putem jednostavnih Google pretraga. Izvještaji međunarodnih organizacija i nevladinih udruga, kao i novinski članci preuzeti s novinskih portala iz Hrvatske i portala koji se fokusiraju na regiju zapadnog Balkana, nadopunili su uvide iz akademskih članaka i izvještaja.

Funkcija intervjua u ovom istraživačkom radu je stjecanje boljeg uvida u iskustva i mišljenja samih pripadnika manjinskih skupina i marginaliziranih skupina u Hrvatskoj. Intervjui su obavljeni u srpnju 2022. godine sa sveukupno pet pripadnika/pripadnice ciljnih skupina ovog rada. Sudionici u intervjuu su pronađeni preko udruga čija djelatnost se fokusira na zaštitu ili promociju prava određenih skupina. Intervjui su obavljeni u online formatu putem platforme Zoom. Sami intervjui su polustrukturiran i tematski, tj. pitanja nisu bila prethodno određena već je zabilježeno nekoliko tema koje je cilj obraditi tijekom intervjua dok sama pitanja variraju ovisno o tijeku razgovora (Bijleveld, 2019).

Ukoliko su sudionici bili suglasni, intervju se snimao. U suprotnom sam tijekom intervjuja vodila opširne bilješke kako bih intervju kasnije mogla analizirati. Snimke i bilješke su strogo čuvani, nisu dijeljeni ni sa kime i nitko osim same istraživačice i sudionika ne može dobiti uvid u taj sadržaj. Anonimnost sudionika je garantirana u svakoj fazi projekta i nitko osim istraživačice nije upoznat sa identitetom ili sadržajem intervjuja.

Nacionalizam

Nacionalizam u teoriji

Nacionalizam je, u najosnovnijoj definiciji, ideologija koja se temelji na odanosti i naciji te nacionalnoj državi (“Nationalism”, 2020). Potrebno je napomenuti da u analizama koncepta ‘nacionalizam’ ne postoji jedno mišljenje ili značenje koje je jednoglasno dogovoreno - definicija i analiza u ovom članku sastavljena je od nekoliko različitih koncepcija nacionalizma koje se međusobno nadopunjuju. Nacionalizam se razlikuje od umjerene privrženosti naciji, patriotizma, zato što nacionalizam podrazumijeva agresivniji pristup odanosti (Orwell, 1945). Nadalje, klasične koncepcije nacionalizma naglašavaju teritorijalnu suverenost te pripadnost određenoj etno-nacionalnoj skupini kao osnove nacionalne države (“Nationalism”, 2020). Privrženost nacionalnoj državi uključuje i privrženost povijesti iste - točnije, naciju čini: “skupina ljudi koja dijeli povijesni teritorij, zajedničke mitove, povijesna sjećanja, masovnu javnu kulturu, zajedničku ekonomiju, te zajednička zakonska prava i obaveze za svakog člana nacije” (Smith, 1991, str. 14). Barrington (1997) naglašava da je zajednički teritorij, te vjera u pravo na isti teritorij, jedna od osnovnih faktora u analizi nacije i nacionalističkih narativa koji grade identitet nacije. Kao jedan od opipljivijih, vidljivih aspekta nacije, teritorij se tako stavlja u fokus a obrana istog od vanjskih sila je istovremeno i stalni napor pripadnika nacije kao i sastavni dio povijesnih mitova iste.

Nacija, a time i nacionalistički narativ, je tako izgrađena na temelju pripadnosti - građani pripadaju naciji, svi ostali su isključeni (Fuchs,

2020). Nadalje, pripadnici nacije su kategorički različiti od drugih koji ne pripadaju - neprijatelja, imigranata, 'autsajdera' koji su negativno prikazani kako bi se ista različitost čim više naglasila (Fuchs, 2020). Sam nacionalni identitet se tako formira razlikovanjem između nacije i 'ostalih'. Međutim, razlikovanje i naglašavanje tih razlika može dovesti do povećane diskriminacije 'out-grupe'. Uz to, razlikovanje u nekim slučajevima može tako i dovesti do stvaranja narativa herojske i vječno dobre nacije koja se bori protiv slabih i vječno zlih 'neprijatelja' (Schrock-Jacobson, 2012).

Razvojem globalizacije te povećanjem obujma međunarodne suradnje, posebice krajem 1990-ih, mnogi su akademici pretpostavljali da se bliži kraj 'nacije', no čini se da se u reakciji na razvoj globalističkog svijeta privrženost naciji povećala (Bonacchi, 2022). Također je ta privrženost često mobilizirana od strane političkih elita kojima je potrebna suradnja kako bi postigle određene političke ciljeve (Schrock-Jacobson, 2012). Instrumentalizacija nacionalizma je tako uspješna kada iste političke elite nacionalizam dovoljno prošire među nacijom, koja shodno tome razvija vlastitu želju za zaštitom identiteta i, samim time, zaštitom države. Same metode te zaštite pak određuju iste političke elite koje su proširile nacionalističke ideje (Schrock-Jacobson, 2012). Prema Hobshawmu (2010): "Osnova nacionalizma svih vrsta bila je ista: spremnost ljudi da se emocionalno poistovjećuju sa vlastitom nacijom i da budu politički mobilizirani kao Česi, Nijemci, Talijani ili bilo što, spremnost koja se može politički iskoristiti." (str. 143). Kako su ta spremnost za poistovjećivanjem s nacijom i spremnost na zaštitu nacionalne države kreirane, naglašene i iskorištene u kontekstu Hrvatske je sljedeće pitanje.

Nacionalizam u hrvatskoj praksi

Nacionalizam se u Hrvatskoj može sagledati kroz tri sloja koji jedni na druge međusobno utječu (Bellamy, 2018). Prvi sloj se sastoji od takozvanih 'velikih priča', tj. mitova na temelju kojih se nacija razlikuje od drugih nacija. Drugi sloj čini analiziranje djelovanja intelektualnih i političkih elita koje kroz objašnjavanje i razrađivanje 'velikih priča' nastoje legitimizirati vlastite političke programe i ciljeve. Treći sloj čini analiziranje kako se u društvenim praksama i ponašanjima neprestano reinterpetiraju i manifestiraju individualni, subjektivni narativi (Bellamy, 2018). Ta tri sloja se mogu

samostalno sagledati, ali ne u potpunosti objasniti bez istovremenog sagledanja preostala dva sloja. Kao što Bellamy (2018) navodi:

» (...) društvene prakse unutar nacija nemaju smisla izvan narativa prvog i drugog sloja. Prva, najapstraktnija razina je politički besmislena bez suvremene interpretacije. Snaga nacionalnog identiteta proizlazi iz njegova postojanja na spoju sve tri razine. Osnovan je u prvom sloju, kontekstualiziran je i mobiliziran u drugom, a ugrađenog u svakodnevni život u trećem. To je stalni proces osporavanja, bez krajnje točke, u kojem društvene prakse u svakodnevnom životu informiraju promjene u gornjim apstraktnim slojevima. (str. 1)

Prateći ovu podjelu, 'velike priče' su prvi dio koji treba sagledati kako bi se analizirao hrvatski nacionalizam. Nacionalistički narativ kakav postoji danas u Hrvatskoj nastao je spajanjem i stapanjem nekoliko različitih aspekata hrvatske povijesti sa mitovima kreiranima ili redefiniranima početkom 1990-ih godina. U tom okruženju straha i nepovjerenja izazvanim pojačanim tenzijama i samim ratom retorika hrvatskog nacionalističkog narativa ulazi u svakodnevni vokabular. Osnova kombinacije mitova je ideja 'stoljetnog sna' o samostalnoj državi. Pri tome se naglašava kontinuitet samostalne Hrvatske, od, kako je izraženo u Ustavu Republike Hrvatske, prvih hrvatskih kneževina u 7. stoljeću i od Kraljevstva Hrvata u 10. stoljeću, pa sve do samostalne Hrvatske kreirane 1990.-ih (Ustav Republike Hrvatske, NN 41/2001). Prenošenje simbola poput kune i šahovnice iz prošlih iteracija hrvatske države u modernu hrvatsku državu tako povezuje modernu Hrvatsku sa svim prošlim verzijama Hrvatske države (Bellamy, 2018). Uz ideju sna o samostalnoj Hrvatskoj nadovezuju se i razne ideje o razlikovanju hrvatske nacije od drugih (Bellamy, 2018). Hrvati tako, prema narativu, pripadaju zapadu, civiliziranom i kulturnom narodu, dok njihovi neprijatelji obavezno pripadaju upravo suprotnom neciviliziranom, barbarskom svijetu (MacDonald, 2018). Na razlike u civilizaciji se veže i važnost religije, tj. kršćanstva u hrvatskom narativu. Hrvatski identitet se veže uz kršćanski,

uloga Hrvatske u zaštiti zapadnog kršćanskog svijeta se izražava naglašavanjem Hrvatske kao predziđe kršćanstva, tzv. *antemurale christianitatis* (MacDonald, 2018). Religija i nacionalizam se isprepliću - religija nudi centralne simbole za naciju i ostaje odana centralnom režimu, a nacionalizam stavlja religiju u prvi plan identiteta i načina života cijele nacije (Swimlear, 2019; MacDonald, 2018).

Osim kulturoloških razlika ne nedostaje ni teorija o različitim etničkim porijeklom Hrvata. Tako neki zagovaraju ideju da Hrvati potječu od potpuno zasebnog ogranka slavenskih plemena (Tanner, 1997, str. 7) ili iz područja današnjeg Irana (Tanner, 1997, str. 3). Međutim bez konkretnih dokaza koji bi takve teorije potvrdili, narativi o Hrvatskoj i njenom suverenitetu temeljeni su ponajviše na povijesnim i teritorijalnim, a ne striktno etničkim osnovama (Bellamy, 2018). Važnosti teritorija u tom narativu se veže i ideja stalne borbe protiv vanjskih prijetnji i neprijatelja. Od gledanja na Hrvatsku kao *antemurale christianitatis*, do borbe za teritorij tijekom ratova 1990-ih - kroz naglašavanje borbe protiv neprijatelja za očuvanje ili ponovno osvajanje vlastitog teritorija se Hrvati prikazuju kao stalne žrtve vanjskih napada i istovremeni heroji u tim vječnim borbama. Govoreći o sličnostima izgradnje narativa o naciji na području zapadnog Balkana, Macdonald (2018) napominje:

” Svaka strana se željela smatrati voljenom i herojskom žrtvom povijesti. Svaka strana je nastojala uzdići naciju do božanskog i odabranog statusa, kroz niz zavjetnih mitova, mitova o izboru i mitova o otkupljenju i patnji. (str. 124).

Kroz isto naglašavanje i razrađivanje priča o prijetnjama i borbama političke elite nastoje legitimirati vlastite ciljeve predstavljanjem vlastitih programa kao jedinim točnima ili jedinim sposobnima zaštititi državu i naciju. Takav pristup znači ne samo stalnu potragu za neprijateljima i prijetnjama zbog kojih se nacija treba mobilizirati (Bellamy, 2018), već i stvaranje i očuvanje jednog ujedinjenog identiteta nacije koje određuje pripadnost naciji. Taj identitet postaje standardom, a granica između normalnog i ‘abnormalnog’ postaje prvom linijom obrane nacije od vanjskih prijetnji: “Nacionalizam i respektabilnost svakome određuju

mjesto u društvenom životu, muškarcu i ženi, normalnom i nenormalnom, domaćem i strancu; svaka zbrka između ovih kategorija prijeti kaosom i gubitkom kontrole” (Mosse, 2020, str. 16). Miješanjem takve retorike sa problematičnim pristupom hrvatskih političkih elita prema ratu 1990-ih, točnije sa naglaskom gotovo isključivo na hrvatskim žrtvama i sa zanemarivanjem ili negiranjem hrvatskih zločina počinjenim prema pripadnicima drugih skupina, kreira se okruženje u kojem javno izražavanje ksenofobnih ili rasističkih mišljenja prihvaćeno i nekontrolirano (Jegic, 2020).

Osnovne smjerince identiteta hrvatske nacije su, prema tome, dobivene ispreplitanjem narativa o stalnoj borbi protiv neprijatelja i o vječnom identitetu žrtve i heroja, ideje o posebnosti hrvatske nacije, i važnosti religije u identitetu nacije. Tako velike priče, raširene i iskorištene od strane političkih elita, prelaze u svakodnevni život i društvenu praksu.

Govor mržnje

Kao i za nacionalizam, ne postoji jedna konačna definicija koncepta govora mržnje. Govor mržnje se generalno može opisati kao svjesna i namjerna javna izjava čiji cilj je ocrniti određenu skupinu ljudi (Paz i dr., 2020). Prema definiciji Europske komisije protiv rasizma i netolerancije, govor mržnje podrazumijeva:

” (...) korištenje jednog ili više određenih oblika izražavanja – odnosno zagovaranje, promicanje ili poticanje omalovažavanja, mržnje ili omalovažavanja osobe ili skupine osoba, kao i svako uznemiravanje, vrijeđanje, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili prijetnje takvim osobama (...) koje se temelji na neiscrpnom popisu određenih osobnih karakteristika ili statusa. (ECRI, 2015).

Te osobne karakteristike mogu biti rasa, religija, nacionalnost ili etničko podrijetlo, spol ili seksualna orijentacija. Nadalje, govor mržnje može također biti izražen agresivnim nacionalizmom ili etnocentrizmom i diskriminacijom prema manjinama i migrantima (Weber, 2009). Značajno kod govora mržnje je to da nije zaštićen pod pravom slobode govora te se stoga, sukladno sa Europskom konvencijom o ljudskim pravima, sukobljava sa principima demokratskog društva (ECHR, 1950, čl.10). Govor mržnje se može izraziti, verbalno i neverbalno ili simbolično, pri čemu se u govor mržnje mogu uključiti i, na primjer, javno prikazivanje simbola ili podržavanje ideologije političkog režima koji se bazira na diskriminaciji ili koji zagovara ugnjetavanje ili uništenje određene skupine (Paz i dr., 2020; Blanuša i Kulenović, 2018). Takav govor je obično usmjeren prema skupini ljudi koja se smatra drugačijom od glavne skupine, tzv. in-grupe. Ta 'različitost' obično znači da se pripadnike drugih skupina smatra inferiornima na temelju neke karakteristike koja je konstitutivna za njihov identitet i, u većini slučajeva, urođena (Stakić, 2011). Out-grupu stoga čine svi koji, po određenim karakteristikama, bile one etničke, religiozne ili nacionalne, ne pripadaju glavnoj skupini. Nadalje, u kontrastu s out-grupom i naglašavajući razlike između in i out grupa, in-grupa gradi definiciju i sliku vlastite skupine.

Jedna od glavnih prepreka u točnom definiranju i u detaljnijoj analizi govora mržnje je činjenica da je govor mržnje često izražen u dvosmislenom ili metaforičkom obliku (Paz i dr., 2020), kao i činjenica da se govor mržnje zbog takve dvosmislenosti može prikriti izjavama koje se na prvi pogled čine 'racionalnim i normalnim' (Weber, 2009). No, kroz tu dvosmislenost, govor mržnje se može lakše i s manje kontrole raširiti društvom. Takvo širenje govora mržnje postaje tim lakše na internet stranicama i socijalnim medijima, gdje se uz veći stupanj anonimnosti i veću socijalnu udaljenost od određenih skupina lakše poseže za retorikom govora mržnje. Nadalje, s manje kontrole i nadzora na socijalnim medijima, širenje lažnih informacija koje služe privlačenju više podrške određenim političkim ili ideološkim uvjerenjima ili strankama, govor mržnje se može prelijevati iz virtualnog u stvaran svijet.

Govor mržnje na javnim forumima, bilo to uživo ili na web stranicama putem komentara, tako predstavlja jedan od načina na koji se socijalne hijerarhije svakodnevno kreiraju i zagovaraju (Nielsen, 2002). Kroz nedostatak kontrole govora mržnje ili kroz (tihu) podršku od strane ekstremnijih aktera na političkoj sceni, govor mržnje tako postaje socijalna praksa. Takva socijalna praksa može, ako je zloupotrebljena,

služiti unaprjeđenju određenih ciljeva političkih i intelektualnih elita. Točnije, kada elite ignoriraju raširenost govora mržnje prema out-grupama, ili takav govor sami koriste i šire, dobivanje podrške in-grupe postaje lakše tako što samo poistovjećivanje in-grupe i elite postaje lakše. Sljedeći odjeljak će detaljnije analizirati kako i zašto govor mržnje pogađa tri ciljne skupine ovog rada.

Analiza govora mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama

Srpska nacionalna manjina

Srpska nacionalna manjina u Hrvatskoj postaje meta govora mržnje i nacionalizma činjenicom da je osnovni nacionalistički narativ kreiran kao reakcija na prijetnju koju je predstavljao rat 1990-ih. Slika Srba kao 'out-grupe' je stvorena u samom početku kreiranja nacionalističkog narativa u Hrvatskoj. Srbi su tako predstavljeni ne samo kao različiti već kao potpuna suprotnost Hrvata - Hrvati pripadaju zapadnoj civilizaciji i stoga spadaju u 'civiliziran' svijet, Srbi pripadaju istočnoj civilizaciji i karakterizirani su kao 'necivilizirani' (Bellamy, 2018). Povezanošću sa zapadom, hrvatska kultura je isto tako predstavljena kao uistinu kulturnom, dok su 'niže kulturne tvorevine' poput nekih tipova narodne glazbe odbačene i pripisane srpskom '(ne)kulturnom' identitetu (Bellamy, 2018).

Kroz revidiranje hrvatske povijesti se Hrvati predstavljaju kao isključivo miroljubiv narod, dok su Srbi predstavljeni kao prirodni neprijatelji kroz napad na hrvatski teritorij i naciju (MacDonald, 2018). Tematika hrvatske

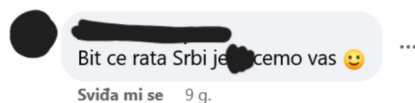
dobrote i narativ odabranosti je pojačana kroz uključenje religije, tj. katolicizma, u srž hrvatskog identiteta - pripadnici drugih religijskih skupina tako direktno nisu uključeni u in-grupu. Kao što napominje MacDonald (2018): "Poput onih koji su prešli na islam, Srbi su naizgled odabrali biti dio inferiorne, krvožednije, barbarskije i zaostaliije civilizacije. (...) Zbog tog istočnjaštva srpska se civilizacija prikazivala kao manje tolerantna, manje demokratska i manje prosvijećena od hrvatske." (str. 254). Spajanjem te retorike različitosti sa strahom i sa konstantnim podsjetnicima na ratna zbivanja, generalno s fokusom isključivo na hrvatske žrtve i na Srbe kao počinitelje zločina, govor mržnje prema Srbima u Hrvatskoj je i dalje nerijetka pojava. Generalizacija srpske manjine tako da su svi pripadnici te skupine prikazani kao kolektivni krivci za sve zločine počinjene u ratu i za sve žrtve istih zločina je također nerijetka (Ivanović, 2021). Takvo kolektivno pridavanje krivnje je posebice bilo prisutno u razdoblju odmah nakon rata kada su se prvi povratnici vratili u Hrvatsku (Ivanović, 2021).

Sličan tretman se nastavlja i danas, dok razlikovanje između 'nas' i 'njih' i dalje prožima retoriku prema srpskoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj (Felberg i Šarić, 2020). Govor mržnje kao takav se bazira na pridavanju negativnih stereotipa pogođenoj skupini. Jedna od manifestacija govora mržnje se tako vidi kroz nazivanje Srba 'četnicima', time pridavajući povijesni teret SNM te sjećanjem na prošle zločine i sukobe između Hrvata i Srba kreirajući ili pojačavajući ideju o vječnom sukobu između te dvije skupine i 'veliku priču' o nemogućnosti mirnog suživota (Felberg i Šarić, 2020). Na to se ponekad mogu nadovezati i diskusije o etničkim razlikama, tj. povezivanjem Srba sa istokom i pridavajući im tursko podrijetlo na koje se u kontekstu ovakvih diskusija gleda kao na dokaz neciviliziranosti i primitivnosti (Felberg & Šarić, 2020; Todorova, 2004). Osim verbalnog govora mržnje, simboličan govor mržnje je također široko rasprostranjen u Hrvatskoj - od grafita koji pozivaju na nasilje nad Srbima (natpisi poput 'ubi Srbina' ili 'Srbe na vrbe'), grafita koji prikazuju simbole ili slogane ustaškog režima, do grafita i naljepnica koji prikazuju stablo s obješenim ljudima s natpisom 'srpsko obiteljsko stablo' (Ivanović, 2021; Ponoš, 2021; Bogdanić, 2017). Jedan od ispitanika u intervjuu je napomenuo kako je upravo ta sveprisutnost simboličnog govora mržnje najteža za podnijeti u svakodnevnom životu jer se njime kontinuirano susreće dok je verbalni govor mržnje donekle ograničen.

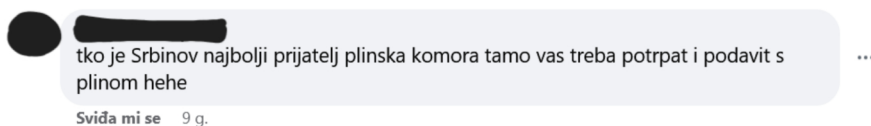
Na društvenim medijima se govor mržnje širi lakše, što zbog odvojenosti od direktne reakcije pogođene osobe/skupine, što zbog mogućnosti

relativnog prikrivanja vlastitog identiteta. Kroz komentare se provodi performans vlastitog identiteta kroz ponavljanje prije spomenutih negativnih stereotipa (Felberg i Šarić, 2020). Uz to se također poziva na nasilje protiv SNM ili Srba generalno, ili se direktno vrijeđaju drugi komentatori na određenu objavu. Neki od primjera takvog ponašanja se mogu vidjeti ovdje:

Slika 1.

Slika 2.

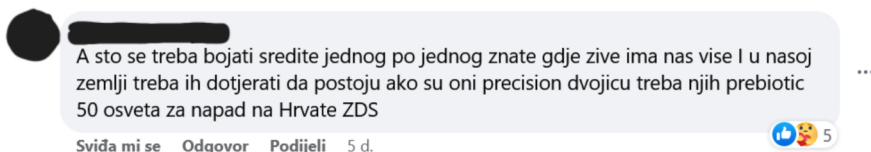
Slika 3.

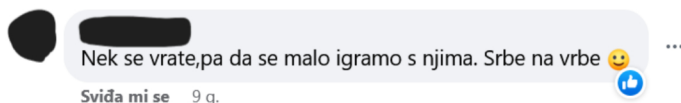
Slika 4.

Slika 5.

Slika 6.

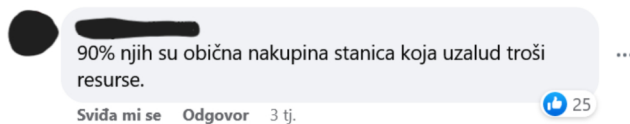
Takvo ponašanje u virtualnom okruženju se lako može prelići u stvarni život - govor mržnje i eskalacija u fizičko nasilje protiv SNM u Hrvatskoj su i dalje postojani (Bogdanić, 2017; Ivanović, 2021). Zbog sveprisutnosti govora mržnje, djeca i mladi su od malena izloženi takvom ponašanju pa se i sam govor mržnje normalizira (Ivanović, 2021; Ponoš, 2021). Srpska nacionalna manjina je, prema navodima pučke pravobraniteljice, i dalje jedna od skupina najviše pogođenih diskriminacijom i govorom mržnje u Hrvatskoj uz pripadnike romske nacionalne manjine (Ivanović, 2021).

Romska nacionalna manjina

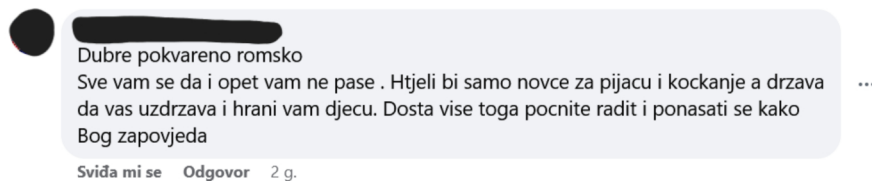
Stavovi i ponašanje prema Romima u Hrvatskoj posljednjih godina se naizgled pogoršavaju. Romi u Hrvatskoj su marginalizirani i prostorno i ekonomski, a na aktivnoj integraciji Roma u šire hrvatsko društvo nije bilo pomaka od kraja rata 1990-ih (Orlović, 2020; Atanasov i dr., 2021). Prema istraživanju Minority Rights Group Europe, 50% romskih ispitanika su bili izloženi diskriminaciji, dok je 48% ispitanika neromskog podrijetla smatralo da Romi ne žele raditi i da žive samo od socijalne pomoći (Atanasov i dr., 2021). Nadalje, 27% ispitanika neromskog podrijetla smatra da bi zapošljavanje Roma u uslužnim djelatnostima odvratilo kupce. Takvo diskriminatorno razmišljanje najčešće nastaje zbog raznih predrasuda i stigmatizacije Roma u Hrvatskoj, a manifestira se kroz govor mržnje, nasilje, ili prosvjede protiv Roma.

U izljevima govora mržnje protiv RNM se tako često koriste stereotipi u kojima su Romi prikazani kao siromašni, nezainteresirani za rad ili ovisni o socijalnoj pomoći. Takvi izrazi govora mržnje su potencijalno reakcije iz straha ili percipirane prijetnje - česti argument su ideja da se pripadnicima RNM sve daje dok drugi građani moraju raditi ili su suočeni sa ekonomskom nesigurnošću za koju, prema tom argumentu, ne dobivaju podršku. Nadalje, u razdobljima veće ekonomske nesigurnosti se govor mržnje prema 'out-grupama' pojačava - jedna ispitanica u intervjuu je tako napomenula da se Romi vide kao prijetnja jer iz perspektive većinskog stanovništva oni iskorištavaju resurse. Takvo razmišljanje je vidljivo i u govoru mržnje na društvenim medijima:

Slika 7.

Slika 8.

Slika 9.

Slika 10.

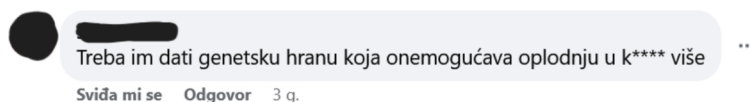

Također se često cijela RNM generalizira i stereotipizira kao kriminalna. Prema izjavi jedne od ispitanica u intervjuu, dio krivice u takvoj generalizaciji je na medijima koji često direktno imenuju pripadnike RNM kada se priča o počinjenim zločinima, što pojačava percepciju cijele skupine kao 'loše' zbog nekoliko loših primjera (Musić, 2020). Nedostatak točnih podataka i prenošenje netočnih ili neprovjerenih podataka, poput informacije da u Međimurju 70% zločina počinjava 7% stanovništva, misleći na RNM u Međimurju, samo pojačava takvu sliku o Romima (Rešković, 2019). RNM tako prema tom narativu postaje direktna prijetnja pojedinačnim osobama kao i društvu generalno. Uz to, sliku govora mržnje prema RNM u Hrvatskoj nadopunjuje i etnička dimenzija - prema jednoj od ispitanica, činjenica da Romi izgledaju drugačije znatno utječe na stereotipe i na odnos prema Romima u Hrvatskoj jer narušavaju ideju Hrvatske kao rasno čiste države. Zbog takvih načina razmišljanja se često sam suživot sa Romima prikazuje kao nemoguć, što zbog razlike u kulturi i jeziku, što zbog 'devijatnog' ponašanja pripadnika RNM. Nadalje, RNM se predstavlja kao nezainteresirana za integraciju i

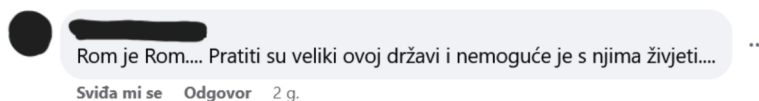

promjenu u ponašanju, dok se ponašanje većinskog stanovništva u takvim pričama zanemaruje. Jedan od primjera takvog razmišljanja je Facebook grupa 'Želim normalan život u Međimurju' gdje se u komentarima na objave o različitim problemima u Međimurju implicitno ili eksplicitno kao uzrok tim problemima predstavljaju Romi. U takvom okruženju govor mržnje prema RNM eskalira u pozive za nasilje nad Romima, ponavljanjem argumenata o nemogućnosti suživota sa Romima, te ponavljanjem raznih štetnih stereotipa:

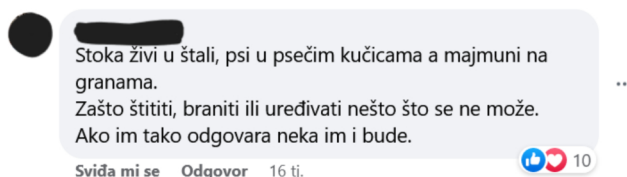
Slika 11.

Slika 12.

Slika 13.

Slika 14.

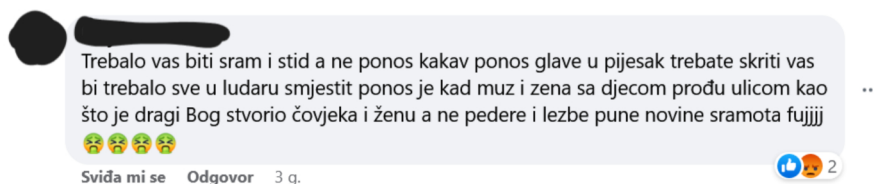

Kroz nastavljanje ovakvog ponašanja suživot između RNM i većinskog stanovništva je i dalje otežan - zbog stereotipa je dijalog ili promjena srezana na početku s obje strane. Romi su kroz razne načine konstruirani kao 'drugo', suprotno tradicionalnim idejama o Hrvatskoj i tako se iz početka ne uklapaju u društvo, a potenciranjem tih stereotipa u medijima i u političkim diskusijama se takvo razmišljanje istovremeno iskorištava za skupljanje podrške u vlastitim ciljevima elita i normalizira u svakodnevnom životu većinskog stanovništva.

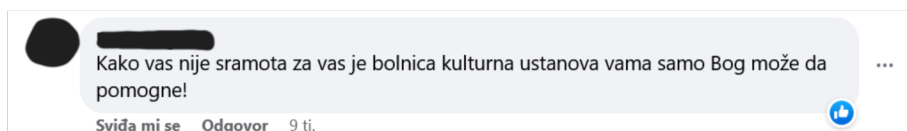
LGBT+ Skupina

Na prvi pogled, veza između nacionalističkog narativa i govora mržnje prema pripadnicima ove skupine se ne čini jednako relevantnom kao za srpsku ili romsku nacionalnu manjinu. Unatoč tome, LGBT+ skupina mogla bi se smatrati out-grupom u Hrvatskoj zbog nekoliko karakteristika nacionalističkog narativa. Prvo, postavljanjem religije na ključnu poziciju u hrvatskom identitetu pripadnici LGBT+ skupine su naizgled automatski isključeni iz in-grupe kao posljedica neprihvatanja skupine od strane katoličke crkve. Nadalje, prema religijskim i konzervativnim skupina aktivnima u Hrvatskoj, prisutnost LGBT+ zajednice u Hrvatskoj predstavlja prijetnju tradicionalnim obiteljskim vrijednostima. LGBT+ zajednica, prateći taj slijed misli, stoga predstavlja prijetnju obitelji i samoj naciji (Swimlear, 2019). Svi ispitanici iz LGBT+ skupine su naveli veliku ulogu religije u hrvatskom identitetu kao potencijalni uzrok govora mržnje i nasilja. Takav slijed misli se može iščitati i u mnogim komentarima na društvenim mrežama:

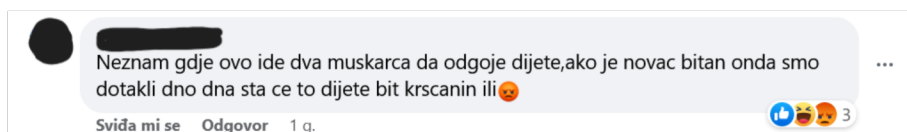
Slika 15.

Slika 16.

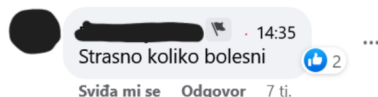

Slika 17.

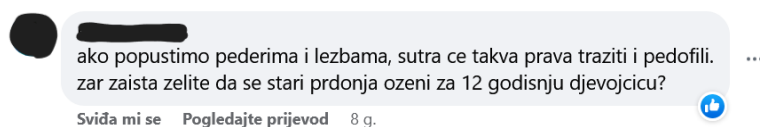

Drugo, odskakanjem od ‘norme’, alternativni identitet LGBT+ zajednice može se iskoristiti od strane elita kako bi se, naglašavanjem tih razlika između skupina, ojačao nacionalni kolektivni identitet in-grupe (Swimlear, 2019). LGBT+ skupina se tako često prikazuje kao ‘nenormalna’ ili ‘bolesna’, i positovječuje se sa devijantnim oblicima ponašanja poput pedofilije i time se pripadnicima LGBT+ skupine pridaje tim više negativnih konotacija:

Slika 18.

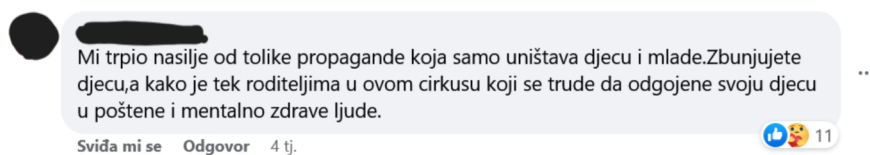

Slika 19.

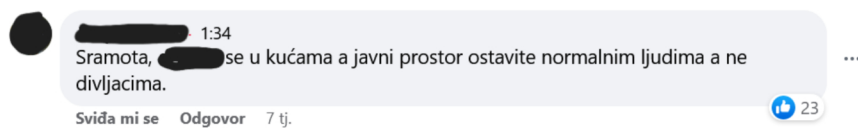

Još jedan faktor koji može objasniti govor mržnje prema LGBT+ zajednici kroz nacionalističke okvire je ideja da se, percipiranjem LGBT+ zajednice kao ‘nenormalnom’ i kroz poteškoće u pripisivanju tradicionalnih oznaka identiteta pripadnicima zajednice, pojavljuje prijetnja samom identitetu i narativu (Stakić, 2011). Na primjer, s obzirom na to da se gej muškarci ne uklapaju u tradicionalne okvire maskuliniteta, njihovo postojanje u Hrvatskoj kao takvo narušava koncepciju identiteta Hrvata i predstavlja prijetnju istom. Eskalacija u mišljenju zbog straha od prijetnje koju to predstavlja može dovesti do percipiranja LGBT+ zajednice kao prijetnju cijeloj naciji. To se često izražava kroz govor mržnje u kojem je naglasak na prijetnji koju LGBT+ zajednica predstavlja obitelji i djeci ‘nametanjem’ svog životnog stila:

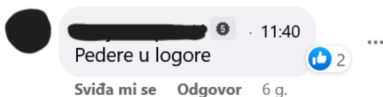
Slika 20.

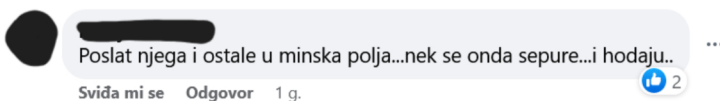
Slika 21.

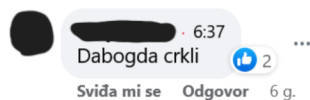
Slika 22.

Slika 23.

Slika 24.

Kao i sa drugim skupinama, sveprisutnost govora mržnje protiv LGBT+ zajednice u Hrvatskoj, posebice onaj govor mržnje koji poziva na nasilje (vidi iznad, slike 22.-24.) lako može uzrokovati prerastanje takvog govora u stvarno nasilje. Jedna od ispitanica u intervjuu je izjavila o iskustvu verbalnih i fizičkih napada zbog vlastite pripadnosti LGBT+ skupini. Kao i ostali ispitanici, bili oni pripadnici LGBT+ skupine ili pripadnici SNM/RNM, nacionalizam je bio naveden kao jedan od uzroka govora mržnje i njegove eskalacije u nasilje nad manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj.

Zaključak

Ovaj članak je nastojao, kroz analizu vodećeg hrvatskog nacionalističkog narativa, prvo definirati što, ili tko, spada u tzv. 'in-grupu u Hrvatskoj i tko je iz te skupine isključen i na koji način. Fokus je bio na uzrocima određenog oblika ponašanja - govora mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj. Analizom odnosa prema pripadnicima srpske nacionalne manjine, romske nacionalne manjine i pripadnika LGBT+ skupine u Hrvatskoj, što uživo što u medijima i na društvenim mrežama, prikazano je zašto su te skupine u Hrvatskoj percipirane kao pripadnici 'out-grupa' te na koji način se govor mržnje protiv tih skupina manifestira. Sagledavši dosadašnju analizu, čini se da nacionalizam igra značajnu ulogu u govoru mržnje protiv nacionalnih manjina i marginaliziranih skupina u Hrvatskoj. Intervjui pripadnika skupina pogođenih govorom mržnje informirali su ovu analizu i pridonijeli dubljem razumijevanju potencijalnih uzroka takvog ponašanja. Kroz zaključke intervjua i analize se čini da se govor mržnje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj može smatrati, barem djelomično, izrazom nacionalizma.

Svi ispitanici su naveli nacionalizam kao dio razloga, tj. kao utjecaj na negativne stavove i ponašanje prema manjinama i marginaliziranim skupinama u Hrvatskoj. Iako aspekti nacionalističkog narativa koji utječu na prisutnost govora mržnje u Hrvatskoj možda variraju ovisno o skupini, gdje primjerice religija igra veću ulogu kod govora mržnje protiv LGBT+ zajednice dok povijesne tenzije imaju veći utjecaj u govoru mržnje protiv SNM u Hrvatskoj, sama sveopća prisutnost nacionalizma u svakodnevnom životu pojačava učestalost ponašanja kao što su govor mržnje ili nasilje protiv marginaliziranih skupina. To dodatno stvara osjećaj izoliranosti kod pogođenih skupina. Većina ispitanika u intervjuima je izrazila osjećaj nepripadnosti Hrvatskoj i manjak nade u skoro - ili ikakvo - poboljšanje u odnosu između većinskog stanovništva i marginaliziranih skupina. Nadalje, izrazili su manjak vjere u bolju budućnost u Hrvatskoj, kao i manjak same želje za ostankom u Hrvatskoj. Ukoliko prisutnost nacionalizma u javnom diskursu i svakodnevnom životu ostane jaka kao što se sada čini da je, mogla bi nastaviti negativno utjecati na društvene veze između većinskog stanovništva i manjina i marginaliziranih skupina, kao i značajno utjecati na živote i ostanak marginaliziranih skupina u Hrvatskoj u narednim godinama.

Literatura

Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (2021). Fifth opinion on Croatia [Peto mišljenje o Hrvatskoj]. *Council of Europe*

Atanasov, A., Kovačević, N; Spitálszky, A.; Vukasović Ravlić, Ž. (2021). *Diskriminacija Roma u Hrvatskoj i Bugarskoj: komparativno izvješće*. Minority Rights Group Europe.

Barrington, L. W. (1997). "Nation" and "nationalism": The misuse of key concepts in political science [Nacija i Nacionalizam: Zlouporaba ključnih koncepta u političkim znanostima]. *PS: Political Science & Politics*, 30(4), 712-716. <https://doi.org/10.2307/420397>

Bellamy, A. J. (2018). *The formation of Croatian national identity: A centuries-old dream?* [Formacija hrvatskog nacionalnog identiteta: Stoljetni san?]. Manchester University Press. <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719065026.003.0005>

Bijleveld, C. C. J. H. (2019). *Conflicts and international crimes: An introduction to research methods*. Eleven international publishing.

Blanuša, N. & Kulenović, E. (2018). Hate speech, contentious symbols and politics of memory: Survey research on Croatian citizens' attitudes [Govor mržnje, sporni simboli i politika sjećanja: Anketno istraživanje o stavovima hrvatskih građana]. *Croatian Political Science Review*, Vol. 55, No. 4. DOI: 10.20901/pm.55.4.07

Bogdanić, S. (2017, 18 travanj). Govor mržnje u Hrvatskoj: Smrt svemu s čime se ne slažem!. *DW*. Preuzeto 15. srpnja, 2022, sa <https://www.dw.com/hr/govor-mr%C5%BEenje-u-hrvatskoj-smrt-svemu-s-%C4%8Dime-se-ne-sla%C5%BEem/a-38455177>

Bonacchi, C. (2022). *Heritage and nationalism: Understanding populism through big data* [Baština i nacionalizam: Razumijevanje populizma kroz *big data*]. UCL Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1wdvx2p.9>

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method [Analiza dokumenata kao kvalitativna istraživačka metoda]. *Qualitative research journal*, 9(2), 27. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

Council of Europe Newsroom (2021, 10 lipanj). *Croatia: Despite progress, discrimination persists against national minorities such as Serbs and Roma, says national minorities committee* [Hrvatska: Unatoč napretku, diskriminacija nacionalnih manjina poput Srba i Roma se nastavlja, kaže nacionalni komitet manjina]. Council of Europe. Preuzeto 1. srpnja, 2022, sa <https://www.coe.int/en/web/portal/-/croatia-despite-progress-discrimination-persists-against-national-minorities-such-as-serbs-and-roma-says-national-minorities-committee>

Council of Europe (1950). European Convention of Human Rights.

Đaković, T. & Novosel, I. (Eds.). (2022). *Ljudska prava u Hrvatskoj: pregled stanja za 2021. godinu*. Kuća ljudskih prava Zagreb.

European Commission against Racism and Intolerance (2015). *ECRI general policy recommendation no.15 on combating hate speech* [ECRI Opća politička preporuka br. 15 o borbi protiv govora mržnje]. Council of Europe.

European Commission against Racism and Intolerance (n.d.). *Hate speech and violence* [Govor mržnje i nasilje]. Council of Europe. Preuzeto 30. lipnja, 2022, sa <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence>

European Institute for Gender Equality (2016). *Marginalized groups* [Marginalizirane skupine]. Preuzeto 22. srpnja, 2022, sa <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1280>

Felberg, T. & Šarić, Lj. (2020). Chocolate, identity, and extreme speech online: An analysis of linguistic means in online comments in Croatia and Serbia. *Scandinavian Journal of Intellectual Theory and Practice*, Vol. 7, no. 1. <https://doi.org/10.7577/fleks.4168>

Fuchs, C. (2020). *Communication and capitalism: A critical theory* [Komunikacija i kapitalizam: Krična teorija]. University of Westminster Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12fw7t5.14>

Hart, C. (1998). Doing a literature review: Releasing the social science research imagination [Obavljanje pregleda literature: Oslobođanje mašte istraživanja društvenih znanosti]. *Sage publication*.

Hobsbawm, E. (2010). *Age of empire: 1875-1914* [Doba carstva 1875-1914]. Hachette UK. <https://doi.org/10.2307/1866868>

Ivanović, N. (2021, 1.5 lipnja). *Kad antimanjinska retorika postane govor mržnje*. DW. Preuzeto 5. srpnja, 2022, sa <https://www.dw.com/hr/kad-antimanjinska-retorika-postane-govor-mr%C5%BEenje/a-57879752>

- Jegic, D. (2020, 6. ožujka). *Croatia is a crucible of hyper-nationalism* [Hrvatska je lonac hipernacionalizma]. Al-Jazeera. Preuzeto 2. Srpnja, 2022, sa <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/3/6/croatia-is-a-crucible-of-hyper-nationalism>
-
- MacDonald, D. B. (2018). Conclusions: confronting relativism in Serbia and Croatia [Zaključci: suočavanje sa relativizmom u Srbiji i Hrvatskoj]. U *Balkan Holocausts?* (str. 251-270). Manchester University Press. <https://doi.org/10.7765/9781526137258.00014>
-
- MacDonald, D. B. (2018). Croatia, 'Greater Serbianism', and the conflict between east and west [Hrvatska, 'Velika Srbija' i sukob između istoka i zapada]. In *Balkan holocausts?* (str. 98-131). Manchester University Press. <https://doi.org/10.7765/9781526137258.00009>
-
- Mosse, G. L. (2020). *Nationalism and sexuality: Middle-class morality and sexual norms in modern Europe* [Nacionalizam i seksualnost: Moral srednje klase i seksualne norme u modernoj Europi]. University of Wisconsin Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv15pjz4h>
-
- Musić, S. S. (2020). *Izvešće civilnog društva o praćenju provedbe nacionalnih strategija za integraciju Roma u Republici Hrvatskoj*. Roma Civil Monitor.
-
- Nielsen, L. B. (2002). Subtle, pervasive, harmful: Racist and sexist remarks in public as hate speech [Suptilno, prodorno, štetno: rasističke i seksističke primjedbe u javnosti kao govor mržnje]. *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2. <https://doi.org/10.1111/1540-4560.00260>
-

Orlović, D. D. (2020, 8. travnja). *International Roma day 2020 – A perspective from Croatia* [Međunarodni dan Roma 2020 - Perspektiva iz Hrvatske]. Minority Rights Group International. Preuzeto 1. srpnja, 2022, sa <https://minorityrights.org/2020/04/08/international-roma-day-2020-croatia/>

Orwell, G. (2000). *Notes on nationalism* [Bilješke o nacionalizmu]. Prvo izdano: Polemic (1945), London; ponovno tiskano u *Essays*, Bernard Crick (ed.), London: Penguin.

Paz, M. A.; Montero-Diaz, J.; Moreno-Delgado, A. (2020). Hate speech: A systematized review [Govor mržnje: Sistemizirani pregled]. *SAGE Open*. <https://doi.org/10.1177/2158244020973022>

Ponoš, T. (2021). *SNV Bulletin 20: Historijski revizionizam, govor mržnje i nasilje prema Srbima u 2020*. Srpsko narodno vijeće.

Rešković, V. (2019, 5. lipnja). Policijska statistika u službi stigmatizacije Roma u Međimurju. *Faktograf.hr*. Preuzeto 15. srpnja, 2022, sa <https://faktograf.hr/2019/06/05/policijska-statistika-u-sluzbi-stigmatizacije-roma-u-medimurju/>

Schrock-Jacobson, G. (2012). The violent consequences of the nation: Nationalism and the initiation of interstate war [Nasilne posljedice nacije: Nacionalizam i početak međudržavnog rata]. *Journal of Conflict Resolution*, 56(5), 825-852. <https://doi.org/10.1177/0022002712438354>

Smith, A. (1991). *National identity* [Nacionalni identitet]. London Penguin Press

---

Stakić, I. (2011). Homophobia and hate speech in Serbian public discourse: How nationalist myths and stereotypes influence prejudices against the LGBT minority [Homofobija i govor mržnje u srpskom javnom diskursu: Kako nacionalistički mitovi i stereotipi utječu na predrasude protiv LGBT manjinje]. [Master's degree dissertation]. University of Gothenburg, Roehampton University, and University of Tromsø.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2022, 2 rujana). *Nationalism* [Nacionalizam]. Preuzeto 2. Srpnja, 2022, sa <https://plato.stanford.edu/entries/nationalism/#BasiConcNati>

Swimelar, S. (2019). Nationalism and europeanization in LGBT rights and politics: A comparative study of Croatia and Serbia [Nacionalizam i europeizacija u LGBT pravima i politici: Komparativna studija Hrvatske i Srbije]. *East European Politics and Societies*, 33(03), 603-630. <https://doi.org/10.1177/0888325418805135>

Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations [Socijalna psihologija odnosa između grupa]. *Annual review of psychology* 33.1, 1-39. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>

Tanner, M. (1997). *Croatia: a nation forged in war* [Hrvatska: nacija stvorena u ratu]. Yale University Press.

Todorova, M. (2004). Introduction. In M. Todorova (Ed.), *Balkan identities. Nation and memory* [Balkanski identiteti: Nacija i sjećanje]. London: Hurst.

United Nations (b. d.). *Minorities* [Manjine]. Preuzeto 19. Srpnja 2022, sa <https://www.un.org/en/fight-racism/vulnerable-groups/minorities>

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2022). *Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj*. Vlada RH. Preuzeto 1. srpnja, 2022, sa <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/352>

Ustav Republike Hrvatske, "Narodne Novine", NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_05_41_705.html

---

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, "Narodne Novine" NN 155/02, 47/10, 80/10, 93/11, 93/11. <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>

Weber, A. (2009). *Manual on hate speech* [Priručnik za govor mržnje]. Council of Europe Publishing.

Protjerivanje etničkih Srba i oduzimanje imovine u (poslije)ratnom razdoblju – prikaz zadarskog slučaja

Marija Jerončić

- 98 **Rat devedesetih - politike sjećanja i svjedočenje**
- 100 **Protjerivanje Srba i oduzimanje imovine u (poslije)ratnom periodu**
- 104 **Prikaz slučaja – posljedice rata i pravna borba Seke iz Zadra**
- 114 **Zaključak**
- 116 **Literatura**

Rat devedesetih - politike sjećanja i svjedočenje

Načini kojima politički autoriteti eksploatiraju ljudska sjećanja i smatraju legitimnima određene forme sjećanja ključni su u formiranju ideje nacije i podriivanju nacionalizma (Edkins, 2006). Nacionalizam naglašava vidljivost etničkih skupina i svrstava ljude u jasno odvojene kategorije pa tako i one koji su nekada zajedno živjeli u prilično homogenim zajednicama, to jest zajednicama unutar kojih etničke razlike nisu bile naglašen faktor u ljudskoj svakodnevicu (Korotaj Drača, 2022). Stigmatizacija Srba uoči i tijekom rata 90-ih godina omogućena je na svim razinama, a tadašnje vlasti u Hrvatskoj su istoj pridonijele instrumentalizirajući medije i koristeći javni prostor (Babić, 2006). Početkom rata, upravo su medijski prenošene izjave političara i stvaranje općeg nepovjerenja prema još uvijek dominantnom jugoslavenskom narativu poticale nacionalnu teritorijalizaciju, narušavale mreže solidarnosti i poticale ljude da se više poistovjećuju s etničkom kategorijom, nego s neposrednom okolinom (Korotaj Drača, 2022). Domoljublje i rodoljublje su u tom procesu postavljeni u središte političke moći čime su se stvarali građani prvog, drugog, a potom i trećeg, remetilačkog reda. Stvorena je percepcija *nas* i *njih* koja je pogodovala i pogoduje jačanju i prijenosu stereotipa, predrasuda i stigmi kroz koje su dotadašnji prijatelji_ice, susjedi, poslovni partneri, sumještani pa i obitelji počele preispitivati svoje odnose, izbjegavati se ili prekidati svaku komunikaciju (Babić, 2006, str. 382). Sustavnom izgradnjom straha i bijesa uništavale su se emocionalne međuljudske, ponekad generacijski formirane, veze izgrađene kroz svakodnevni život (Korotaj Drača, 2022).

Sjećanje se službeno preinačuje i često nasilno ponovno usađuje posebice nakon ratova. Mehanizmi kojima se stvaraju mitovi o homogenoj naciji i kolektivnim sjećanjima, ograničavaju i istodobno omogućuju određene politike, važni su za razumijevanje oblikovanja sadašnjih struktura moći (Muller, 2002). Prema Joviću (2017), taj nacionalistički, selektivni i mitski narativ uspješno je osvojio javni prostor i nametnuo se kao jedini u našoj svakodnevicu toliko da je ljude i danas strah slobodno zaključivati i govoriti o tom razdoblju. Na tom tragu, Povrzanović (1997) je istraživala kako se

višestruka iskustva civila koji nisu prepoznati kao žrtve često zaboravljaju u javnom diskursu te kako nacionalni i osobni narativi pokazuju značajne međusobne razlike i ponekad su teško, ako uopće, usporedivi. Njeni sugovornici_e su istovremeno bili_e ogorčeni_e heroizacijom rata koja im je gotovo u potpunosti onemogućila verbaliziranje nasilja, straha ili tuge i prisilila ih da zakorače direktno u povijest dok su njihova iskustva rata nestala u simbolima. Privatne uspomene tako su reducirane kako bi se povjerovalo u službena sjećanja, a politika homogenizacije nastavlja se i nakon rata, praksom koju Jović (2017) naziva etnototalitarizmom svakodnevice. Kako navodi, totalitarizam i nacionalizam nisu jedino i uvijek nasilne i s ratom povezane ideologije izvršene s vrha već često suptilne, provode nasilje bez oružja, riječima i postupcima. One omogućuju selektivno interpretiranje događaja iz devedesetih godina za koje postoje mnogi živi svjedoci. Da bi te reinterpretacije uspjele potrebno je nasilje nad sjećanjem svjedoka. Jović (2017) navodi da zbog toga: „(...) službene interpretacije ne trpe osobno sjećanje niti žele povratak na dokumente i zapise iz samog vremena o kojem govore.“ (str. 327). Zato se svjedočenja i iskustva mogu pokazati ključnima u razumijevanju političkih okolnosti i ratnog konteksta koji su mnogo širi i dublji od onih potaknutih nacionalističkom retorikom (Povrzanović, 1997).

Povezano s tim, Jambrešić Kirin (1995) naglašava kako je moć svjedočenja prvenstveno u pomicanju granica naših perceptivnih i spoznajnih sposobnosti stvaranjem šoka na čitatelja/slušatelja. Svjedočenje je svojevrsni prosvjed protiv depersonalizacije i instrumentalizacije, iskorištavanja iskustava, patnje, otpora za potrebe dnevne politike i medijskog senzacionalizma. Ono se odupire oduzimanju ili kvantificiranju one emocionalne, ljudske dimenzije iskustva čime se pridonosi višeglasnom prostoru javne komunikacije, a samim tim i stvaranju što vjerodostojnije slike i o ovom ratu (Jambrešić Kirin, 1995). Čitanje prošlosti iz perspektive sadašnjosti izvlači događaje i procese iz njihovog konteksta i nameće im drugi kontekst koji nije bio poznat u trenutku događanja. Takvo čitanje je često u hrvatskom javnom prostoru koji karakterizira dugo razdoblje monologiziranja i monopoliziranja službenim interpretacijama kojima se često *većinsko* nameće kao *opće* što kreira plodno tlo za institucionalnu i društvenu diskriminaciju manjinskih skupina (Jović, 2017, kurziv dodan). U Hrvatskoj, kao i u drugim državama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije, priznavanje trauma nacionalnim manjinama je većinskim nacijama i dalje teško prihvatiti (Večerić, 2021).

U prvom dijelu rada ću se osvrnuti na ključne zakonske i pravne procese i kontekst povezan s oduzimanjem imovine pripadnicima srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj u ratnim i poslijeratnim godinama s naglaskom na zadarsko područje. U drugom poglavlju predstaviti ću rezultate studije slučaja koja se sastoji od: narativnog intervjua sa sugovornicom srpskog podrijetla iz Zadra kojoj je imovina tijekom i nakon rata višestruko preprodavana; analize sudske dokumentacije, odnosno rješenja presuda Općinskog, Županijskog i Ustavnog suda; ekspertnog intervjua s pravnicom s dugogodišnjim iskustvom rada na pravima pripadnika srpske nacionalne manjine kako bi se kroz njeno znanje iz ovog specifičnog područja sistematizirao i zaokružio pristup ovoj problematici. Cilj je dubinski razumjeti i analizirati proces nasilnog oduzimanja imovine etničkim Srbima kao i njegove posljedice u svrhu upoznavanja iskustava drugih, razumijevanja prepreka humanizaciji odnosa prema srpskim civilima i odgovornosti državnih institucija te poticanja društvenog dijaloga i prorade nasilnog naslijeđa. Stoga je i ključno istraživačko pitanje: *Koja su iskustva, procesi i događaji povezani s oduzimanjem imovine u (poslije)ratnom periodu te kakve posljedice imaju u životima osoba srpskog podrijetla u Hrvatskoj?*

Protjerivanje Srba i oduzimanje imovine u (poslije)ratnom periodu

Skoro svaki šesti stanovnik bivše SFRJ našao se u situaciji izbjeglištva ili internog raseljavanja tijekom rata 1991. – 1995. godine (Antonijević i dr., 2013). U Hrvatskoj, između 300 000 i 350 000 Srba je napustilo svoje domove (Human Rights Watch (HRW), 2003, str. 3). Građana_ki koji_e su se izjasnili Srbima u Zadru 1991. godine bilo je 10 958 (14%), a na razini općine 14 112 (Korotaj Drača, 2022, str. 16). Gotovo 80% srpskog stanovništva izbjeglo je tijekom rata, a većina je izbjegla nakon nekoliko dana od eskalacije nasilja koje se dogodilo sredinom 1991. (Korotaj Drača,

2022). S obzirom na statističke podatke, tijekom rata 90-ih godina došlo je do velikog pada broja posebice srpske nacionalne manjine što je izravno uzrokovano ratnim okolnostima i izbjeglištvom kao i zakonodavnim i političkim okvirom koji je onemogućavao veći povratak Srba u Hrvatsku (Benčić, 2010).

Međuetničko nasilje bilo je počinjeno od strane institucionalnih aktera koji su, potaknuti državnim politikom, predstavljali srpsku zajednicu kao prijetnju nacionalnoj sigurnosti kao i od strane različitih marginalnih grupa regrutiranih i toleriranih od strane vlasti. Neki od prvih slučajeva nasilja uoči višestranačkih izbora i pojave HDZ-a na političkoj sceni u Hrvatskoj, uz rastući srpski nacionalizam dolaskom Slobodana Miloševića na čelo *Saveza komunista Srbije*, zabilježeni su upravo u okolini Zadra (Korotaj Drača, 2022). Kroz intervju s tadašnjim sudcem Općinskog suda (OP) u Zadru Đurom Kresovićem, Marinković (2010) navodi kako je mjesecima prije otvorenog ratnog sukoba i svakodnevnog bombardiranja Grada Zadrana srpske nacionalnosti davano do znanja da su nepoželjni i nastojalo ih se otjerati različitim oblicima prijetnji i zastrašivanjem anonimnim pozivima, prijetećim pismima, izbacivanjem iz stana/kuće, fizičkim zlostavljanjem pa i prijetnjom djeci u školama. Kresović je uvjeren da je za tako velike količine eksploziva korištene u miniranjima kuća i objekata odgovorna visoka državna politika, a posjeduje i zapisnik u kojem pomoćnik glavnog inspektora u Zadru govori da su se miniranja i paljenja činila osobama pravoslavne vjere, a to su činile organizirane grupe pripadnika Hrvatske vojske u odorama koji za to nikada nisu sankcionirani, a za većinu se ne zna ni tko su (Kresović prema Marinković, 2010). Nakon višestranačkih izbora, u državnim institucijama u Zadru Srbi se počinju stigmatizirati preko njihovih imena i imena roditelja, otpuštanjem iz gradskih poduzeća, policije, a uz učestalo miniranje srpskih kuća kreću provale, krađe i otkupljivanje zemljišta od vlasnika (Korotaj Drača, 2022). Tuđmanova Vlada je prvo činila sve da što više hrvatskih Srba napusti Hrvatsku, a potom da im se onemogući povratak i da to bude teško dokazati (Antonijević i dr., 2013). Dok su odlazili iz svojih domova tijekom rata zbog nasilja i nesigurnosti, vlasti na različitim razinama (središnja, županijska, lokalna) slijedile su politike kojima su ozbiljno ograničavale mogućnost Srba povratnika da ponovno zauzmu svoju prijeratnu imovinu (HRW, 2003).

Zakonsko pravni okvir diskriminacije prema Srbima

U prijelomnim, ratnim vremenima, vlasti su često pokušavale zaposjesti imovinu onih koji odlaze, ili su iseljavani i istjerani, nazivajući to podržavljenjem, nacionalizacijom ili davanjem tuđe imovine korisnicima_ama zbrinjavanja (Škiljan, 2012). Za Srbe izbjegle počekom rata i stotinama tisuća koji su pobjegli iz Hrvatske tijekom *operacije Oluja*, postojao je jasni zakonodavni okvir koji je onemogućavao i usporavao njihov povratak (HRW, 2003, kurziv dodan). Neki od osnovnih diskriminatornih zakona bili su: Zakon o državljanstvu (1991.); Zakon o privremenoj upotrebi stanova (1991.); Zakon o davanju u najam stanova na oslobođenom teritoriju (1995.); Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom (1995); Zakon o područjima od posebne državne skrbi (1996.) te Program povratka (1998.). Krajnji rezultat ovih politika je drastično smanjenje broja pripadnika_ica srpske nacionalnosti, njihov broj je smanjen za 380 032, to jest 65,3 % između 1991. i 2001. godine (Benčić, 2010, str. 95.). Međunarodno pravo omogućuje restituciju za osobe koje su izgubile svoje domove ili imovinu kao žrtve ratnih zločina i drugih ozbiljnih kršenja ljudskih prava, međutim, u velikoj većini slučajeva, stanarska prava u Hrvatskoj su bila ukinuta uz kršenje međunarodnih normi o ljudskim pravima kao i kršenje ustavnih i zakonskih odredbi o pravu na vlasništvo (HRW, 2003). Postojao je paralelan sustav koji se primjenjivao na građane srpske i građane hrvatske nacionalnosti, a donošenjem ovakvih zakona stvorilo se nekoliko kategorija stanovništva za koja vrijede drugačija pravila.

U Hrvatskoj je bilo evidentirano ukupno 19 280 slučaja davanja stambenih jedinica u privatnom vlasništvu na privremeno korištenje drugim osobama od strane državnih organa, a u Zadru je predmeta vođenih kod nadležnih sudova u svezi s prestankom stanarskog prava između 1991.-1998. godine bilo 1 762 (Škiljan, 2012, str. 174, 179). Međutim, unutar ove brojke ne nalaze se nasilno zauzeti objekti od strane trećih osoba, objekti za koje njihovi vlasnici nikada nisu zatražili povrat, nelegalna korištenja imovine koju vlasti nikada nisu odobrile kao ni svi oni slučajevi koji se odnose na višestruko i nezakonito korištenje imovine, a koji pravno nikada nisu bili definirani (HRW, 2003). Prema Izvješću Srpskog narodnog vijeća (SNV) *Problemi i prava Srba u Republici Hrvatskoj kroz analizu pružene besplatne*

pravne pomoći za 2019. godinu, od sveukupno 1302 korisnika_ica koji_e su se obratili_e njihovim uredima, najzastupljeniji predmeti su vezani uz: imovinsko pravo (27%), statusna pitanja (21%) i stambeno zbrinjavanje (13%) (SNV, 2020, str. 28). Također, ukupan broj korisnika najzastupljeniji je u uredu Obrovac/Knin/Gračac/Benkovac gdje su ujedno i najzastupljeniji problemi imovinskih prava i čine gotovo polovinu (45%) svih predmeta (SNV, 2020, str. 29).

Iako srpske izbjeglice koje su bile stalni stanovnici na hrvatskom teritoriju prije rata imaju pravo na povratak, birokratske procedure su duge i kompleksne, a pravni okvir kojim se upravlja procesima povrata pokazao se sporim i skupim (Allen, Li Rosi, Skeie, 2010). Paradoksalno i suprotno procesima šire decentralizacije moći i institucija, politika povrata izbjeglica je postala centraliziranija u smislu da su se odluke o povratu imovine prenijele na centralnu razinu (Đurić, 2010). Pravosudna i zakonodavna grana je imala ključnu ulogu u održavanju etnocentričnih interesa i posljedičnom izostanku implementacije antidiskriminacijskih zakona. Pravosudni sistem se pokazao spor, koruptivan i neučinkovit. Sudski procesi se odgađaju i često su neopravdano dugi, a postoji i opći uzorak neprofesionalnog ponašanja nižih sudova. Isto je dovelo Hrvatsku u konflikt sa *Europskim sudom za ljudska prava* koji je ustanovio višestruka kršenja građanskih prava na pošteno suđenje kao rezultat neprovođenja sudskih rješenja i neizvršenja sudskih presuda. Također, Vrhovni sud RH je aktivno provodio reviziju i ukidanje presuda i izvršenja kazni objavljenih od strane sudova nižeg stupnja čime bi se često pojedini predmeti vraćali na ponovno postupanje i krenuli iznova. Navedeni problemi su izvori diskriminacije i dovode u pitanje sposobnost pravosuđa u podupiranju i zaštiti manjinskih prava, posebice srpske manjine (Blitz, 2007).

Prikaz slučaja – posljedice rata i pravna borba Seke iz Zadra

Seka je po završetku osnovne škole došla živjeti u Zadar gdje se i udala za svojeg supruga. Oboje su radili u državnim poduzećima, a nakon sporazumnog raskida ugovora o radu bave se privatnim poslovima poljoprivredne naravi, jedno vrijeme su imali farmu pilića i plastenik s karanfilima, te početkom osamdesetih godina kupuju zemljište od oko 8000 m² i kao vlasnik se u zemljišne knjige upisuje njen suprug. Na istom zemljištu su osnovali i privatnu firmu kojom su izrađivali betonske blokove za gradnju kuća, posjedovali voćnjak s nekoliko desetaka stabala različitih voćki te su izgradili obiteljsku kuću u kojoj su živjeli s dvoje djece. Neposredno prije rata bavili su se i turizmom te su iznajmljivali sobe za spavanje.

Početkom rata njen suprug se razbolio i nakon nekoliko pregleda ustanovljen mu je karcinom na grlu te je operiran u Zagrebu. Po povratku u Zadar, u devetom mjesecu 1991. godine u kuću im upada petnaestak naoružanih osoba u vojnoj odori i fizički nasrću na njenog muža. Seka se prisjeća detalja tog dana:

” Oni su bili obučeni u vojnu uniformu šarenu i imali su puške, naoružani, puške ove, oko struka su imali ove metke, ne znam ni ja. Onda su imali velike one, veliki, ovaj, Isusa su držali. Jedan je baš koji mi je udario muža puškom u vilicu, odma mu je potekla krv, taj je imao, naš, ovaj, Isusa na, na, na križu, oko vrata i onda sam ja njemu rekla kad sam plakala: 'Zašto to nosiš? Njega oko vrata, a mog muža tučeš i ubijaš?'. Ne mogu ja kad se svega sjetim. Te su meni slike sve pred očima. Seka (osobna komunikacija, 24. lipnja, 2022).

Htjeli su im uzeti auto, ali Seka ih moli da to ne rade. Auto su na kraju vratili i rekli ako se ne isele iz kuće da će ju minirati i njih s njom te bacaju bombu pored kuće. U međuvremenu su nastavili dobivati anonimne pozive i prijetnje. Nakon tih događaja, suprugu se zdravstveno stanje teško pogoršalo zbog čega su bili primorani ponovno otići u Zagreb na liječničke kontrole. Po drugom povratku u Zadar, nalaze svoju obiteljsku kuću u potpunosti devastiranu, porušenu, bez namještaja i stvari u njoj. Otišli su kod suprugove majke na kratko jer mu se ponovno pogoršava stanje te ga Seka odvodi u Beograd pa potom iz Beograda u Knin u bolnicu gdje 1992. godine umire od posljedica bolesti. Kao jedini nasljednici nakon njegove smrti, ona i njenih dvoje djece nasljeđuju cjelokupnu imovinu. Kuća im je u potpunosti razrušena miniranjem 1993. godine za što Seka posjeduje i policijski zapisnik PU Zadarske s mjesta događaja. Odlazi sa sinom u Beograd. Opisuje kako je izgledao život tamo:

“ (...) znaš kako je kad nemaš svoju kuću, nemaš uvjete nikakve, financijski nisi, nismo bili, što kažu, spremni. Nismo imali ništa. Eto tako smo se mučili i radili i šta ja znam. Svašta smo radili da samo preživimo (...) Recimo, budeš godinu, dvi, tri pa ti gazda da otkaz pa nađem drugi stan pa opet, tako, nekoliko stanova i tako je i dan danas. Sin i, i žena mu i djeca podstanari još uvijek (...) Jedinu što su dali onu pomoć, naš, u hrani. Seka (osobna komunikacija, 24. lipnja, 2022).

Uskoro dolazi i njena kćer koja je otišla početkom rata živjeti u Njemačku i raditi. Bila je udana za osobu s kojom je svakodnevno trpjela nasilje i uvrede po nacionalnoj osnovi:

“ (...) nećete tu biti u ratu neka vam je sa srećom, zaposlit ćete se, radit.', al' on je tu napadao, maltretirao i prijetio da će je ubiti i to. Veli: 'Šta rade? Šta rade četnici?', ovo ono, sve, ovaj, napali, srušili... Ona je jadna trpila, nije nam

rekla. Mislila zadržat brak da se mi ne sekiramo i to (...) ujutro ona mene zove kaže: 'Mama, ja se vraćam. Ja neću njega više trpit.' Seka (osobna komunikacija, 24. lipnja, 2022).

Pored konkretne žrtve rata pati obitelj kao i uži krug ljudi kojoj žrtva pripada pa se tako ratna trauma i generacijski prenosi (Večerić, 2021). Sekina djeca, danas odrasli ljudi, raseljeni su, rade i žive u inozemstvu u podstanarskim stanovima. Oni su joj, kako kaže, jedni od glavnih pokretača i razloga zašto ustraje i nastavlja na sudu povratiti izgubljenu imovinu.

Krivotvoreni ugovori i višestruko prodavanje imovine

Krajem 1994. godine Seka saznaje da je njeno zemljište postalo predmet prodaje od strane O. K. iz Zadra. Naime, prodavateljica je 1993. krivotvorila sklapanje ugovora s njenim već godinu dana preminulim suprugom. U lipnju iste godine na ročištu u postupku za priznanje i utvrđivanje prava vlasništva na navedenim nekretninama pred Općinskim sudom u Zadru je saslušana u svojstvu svjedokinje te je dala lažni iskaz da je s tuženikom, Sekinim suprugom, sklopila kupoprodajni ugovor. Temeljem njene izjave i navedenog ugovora donesena je presuda kojom joj je utvrđeno pravo vlasništva i dopuštena uknjižba. U prosincu je odnijela ugovor na Poreznu upravu zbog plaćanja poreza na promet nekretnina te nakon toga u siječnju 1994. godine sklapa kupoprodajni ugovor s V. G., rodom iz okolice Zadra, posredstvom agencije za promet nekretninama te je dobila isplatu od 334 000 HRK. Po povratku u Zadar 1997. godine Seka, kada sprema i pokreće tužbe zbog prijevare i krivotvorenja ugovora, se obraća Kriminalističkoj policiji i policajac obavještava V. G. koji je u to vrijeme boravio u inozemstvu da se radi o krivotvorenom kupoprodajnom ugovoru i da se odazove pozivu na ročište od strane suda što je isti i učinio. Međutim, V. G. nakon sedam godina od sklapanja kupoprodajnog ugovora s O. K. te iste nekretnine prodaje tadašnjoj, sada u stečaju, zadarskoj tvrtki sa sjedištem u Zagrebu 2001. godine.

Druga čestica iste zemlje u Zadru biva na sličan način prodana. U rujnu 1993. godine, M.B. je krivotvorio Ugovor o zamjeni nekretnina sa Sekinim, također već umrlim, suprugom, to jest da to zemljište mijenja za zemljište u Banja Luci, i ta isprava mu je poslužila da ishodi pravomoćnu presudu potrebnu za uknjižbu prava vlasništva spornih nekretnina na ime svog oca A. B. koji te iste nekretnine 1994. godine još jednoj zadarskoj tvrtki za promet nekretninama na temelju kojeg je kupoprodajnog ugovora ishoda uknjižba vlasništva. Iz presude, presude zbog izostanka i rješenja OP u Zadru u lipnju 2003. godine pod poslovnim brojem VI P-1785/01 navedeno je kako A.B. i dotična tvrtka u sporu nisu pristupili prvom ročištu za glavnu raspravu niti su osporili Sekin tužbeni zahtjev te da su u pisanom podnesku naknadno priznali navode tužiteljice (Seke) da su znali da je nekretnina stečena na prijevaran način.

Prema pravomoćnoj presudi OP u Zadru, 6. listopada, 1999. godine poslovnog broja K-704/98, O.K. optužena je za počinjenje kaznenog djela protiv imovine – prijevarom te osuđena na kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci uz primjenu uvjetne osude za vrijeme trajanja od dvije godine. Istom presudom je osuđen i M. B., kao punomoćnik A. B., na OP u Zadru pod poslovnim brojem K-684/99. Seka je mislila da će ovim završiti agonija koju prolazi od početka rata, međutim s daljnjim preprodavanjem imovine, pravi problemi za nju tek počinju i svoje umirovljeničke dane i danas provodi po sudnicama. Nakon ovih pravomoćnih presuda Seka više puta podnosi zahtjeve Općinskom sudu u Zadru za donošenje privremene mjere i zabilježbe spora u zemljišne knjige o čemu sud nikako nije donosio odluku (odluka o upisu naposljetku je donesena 2010. godine) što je rezultiralo i odgađanjem rješavanja Zahtjeva o obnovi kuće podnesenog 2001. godine. Izostanak ove mjere je također omogućio daljnju preprodaju zemljišta jer u zemljišnim knjigama nije bilo vidljivo da se oko tih čestica vodi sudski spor. Posljedično su nastupile zastare i odbijeni su tužbeni zahtjevi za nadoknadom štete koje je naknadno tražila.

Iščitavajući presude prvostupanjskog i drugostupanjskog suda, dva su bitna elementa proizašla iz ovakvih okolnosti na temelju kojih su Sekini tužbeni zahtjevi za poništenjem prvih, ali i ostalih sklopljenih, krivotvorenih ugovora odbijeni. Prema zakonu, tuženici (daljnje upisani vlasnici preprodavanog zemljišta) su postupali *u dobroj vjeri, s povjerenjem u zemljišne knjige, a sama prodaja otuđene nekretnine ne čini kupoprodajni ugovor ništavnim, to jest ne daje sama po sebi osnove osobi koja polaže vlasnička prava (op. a. Sekinih) da zahtijeva utvrđenje tih*

ugovora kao ništavnih tako da sud nije poništio kupoprodajne ugovore za koje je pravomoćno utvrđeno da su zasnovani na kaznenom djelu.

Osobito važan mehanizam zaštite građanskih prava pa tako i pripadnika nacionalnih manjina je pravo na ustavnu tužbu protiv pojedinačnih odluka državnih tijela i tijela lokalne i regionalne samouprave kad su njima povrijeđena ljudska prava i temeljne slobode uz ostale ovlasti u svezi ocjene ustavnosti i zakonitosti zakona i drugih propisa (Benčić, 2010). Seka je podnijela i ustavnu tužbu u kojoj je tvrdila da su joj sudskim odlukama donesenim u parničnom postupku radi utvrđivanja ništavnosti, predaje u posjed i isplate povrijeđena ustavna prava na pravično suđenje kao i načelo zabrane diskriminacije koje je temeljila na tome što je srpske nacionalnosti. U odluci pod brojem U-III-2995/2012 iz 2015. godine, Ustavni sud (USRH) je odbio tužbu u *svim točkama* i zaključio da su prigovori neosnovani i *ne upućuju na povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda zajamčenih Ustavom* te da su osporene odluke i stajališta sudova sukladne mjerodavnom pravu Republike Hrvatske. Trenutno, Seka je iscrpila sve pravne mogućnosti i izgubila jedan dio zemljišta na kojem je nekada živjela, a za drugi dio zemljišta je iscrpila sve pravne lijekove na nacionalnoj razini i ostala joj je tužba Europskom sudu za ljudska prava.

U provedenom ekspertnom intervjuu, pravnica ističe kako se završetkom rata i nedostatkom suradnje novonastalih država pojavio cijeli val krivotvorenih ugovora i prijevara pa je niz slučajeva vezan i uz Agenciju za promet nekretninama (APN) kojoj se mnogo Srba javilo jer su odlučili ne vraćati se u Hrvatsku i prodati svoje nekretnine (Nataša, osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022). Preko APN-a prenosili su se podaci osoba koje su podnijele zahtjev za otkup nekretnine jednoj agenciji u Novom Sadu:

” *Te agencije su pribavljale punomoć, stavljam navodnike, punomoć vlasnika i potpisivale. Pazi, navodno, što nije istina, to je poslije provjereno, su ti ugovori bili ovjeravani na osnovnom sudu u Beogradu i, realno, šta se dogodilo? Da je tvoja nekretnina predana, prodana, te novce ti nikad nisi vidjela niti si taj kupoprodajni ugovor potpisala. Tu su dvije osobe čak osuđene u kaznenom postupku pred Novim Sadom, pred sudom u Novom Sadu dok paralelno su išli isto*

tako građanski postupci u Hrvatskoj gdje su ljudi dokazivali, prva stvar svoje vlasništvo, druga stvar grafološki nit su potpisali nit su dali punomoć i tako dalje. Nataša (osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022).

Navodi kako je važan dio imovinskih prava i pitanje ponovne uspostave mirovina i isplaćivanja ratnih zaostataka za one umirovljenike_ice koji_e su tijekom rata napustili Hrvatsku koje se povlači i do danas. Također, stanarska prava su u Hrvatskoj isto tako vrlo parcijalno riješena i proces su koji traje i danas. Neki su ih uspjeli privatizirati, a neki još čekaju konkretnu dodjelu stana. Kao posljedica privremenog preuzimanja imovine, veći broj etničkih Srba je krenuo s privatnim tužbama na građanske sudove kao privatni vlasnici tražeći da im se u posjed vrate nekretnine s istovremenim kontra tužbama privremenih korisnika zbog ulaganja u te nekretnine. Spominje dvadesetak predmeta s kojima je upoznata gdje su vlasnici ostali skoro u potpunosti obespravljeni, a za tri velika predmeta zna da do danas uopće nisu riješena (S_02).

Stoga, u kontekstu ratnih godina i izbjeglištva etničkih Srba, imovinska prava su vrlo bitan dio povreda ljudskih prava:

” (...) *puno smo koncentrirani, što je naravno razumljivo, na te povrede ljudskih prava vezano za život, vezano za zabranu torture, je l', tim više šta je, pazi, znatan broj ratnih zločina počinjen. Procesuiranje je išlo i nije išlo, al' realno imali smo jako puno tih povreda ljudskih prava (...) to su imovinska prava, koja su nekad, ja bi rekla, nekada bila i glavni motiv istjerivanja određenih osoba. Nije da se... da je tebi toliko smetalo tko su ili što su oni već koliko ti se sviđala recimo nekretnina ili to što si došao maltene besplatno do auta, garaže, alata. Nataša (osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022).*

Prava izbjeglih i interno raseljenih osoba na povratak oduzetog stambenog prostora i imovine, to jest prava na nadoknadu štete za imovinu koja je tijekom ratnih sukoba razorena ili ne postoji mogućnost povratka su vrlo važan element ponajviše zbog toga što se pitanje imovine (priznavanje prava na imovinu, postupci obnove i naknade štete) izdvaja kao jedno od najznačajnijih pitanja za izbjegle osobe kada se govori o mogućnosti povratka (Antonijević i dr., 2013).

Sprega pravosudnog konteksta devedesetih i ostvarivanja prava Srba

U situacijama kao što je Sekin slučaj gdje vlasnicima_ama imovine prijete da izgube sve što su imali, subjektivni faktor na suđenju također ima važnu ulogu:

” (...) nesporno je da su suci ljudi i nesporno je da kao takvi nose i neke svoje kako bi rekla, svjetonazorske stavove pa i predrasude (...) Nažalost imam osjećaj da čak ni dan danas taj kadar još uvijek nije izrastao u jači, nestranački, apolitični, objektivni neki sudački kadar. Nataša (osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022).

Osvrćući se na odvijanje sudskih procesa i presuda kao i mijenjanje politika suđenja, pravnica navodi kako je hrvatsko pravosuđe prošlo velike čistke i naglašava važnost odmaka od sadašnjosti i pogleda na tadašnji kontekst pravosuđa. U to poslijeratno vrijeme, bio je izuzetno visok raskorak u ekonomskim i imovinskim pravima između odvjetnika i sudaca koji su bili veoma potplaćeni (Nataša, osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022). Analizirajući imenovanja i razrješenja sudaca u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1990. do 1996. godine, Židek (2014) navodi kako su od donošenja Ustava do kraja 1993. godine, sudci bili najnezaštićeniji i najranjiviji u pravnoj profesiji. U tom razdoblju je ujedno razriješen i najveći broj sudaca, njih 66%, a u cijelom analiziranom razdoblju njih: 37% je otišlo na drugu dužnost, 30% je razriješeno iz *nepoznatih razloga*, 17% je

otišlo u odvjetništvo ili javno bilježništvo (Židek, 2014, str. 131, kurziv dodan). Također, nepoznati su kriteriji po kojima su neki suci reizabrani ili novoimenovani i koliko ih je izabrano po etničkoj osnovi, a zanimljiv je podatak da je čak 62% sudaca novoimenovano 1996. godine, dok 1994. godine (donošenjem Zakona o sudovima) nije imenovan niti jedan. Lustracija u korist podobnih i novog kadra, bez jasnih i stručnih kriterija dugoročno je unazadila kvalitetu i funkcioniranje sudstva i posljedično se odrazila na pravičnost suđenja, dugotrajnost postupaka i gomilanje sudskih predmeta (Židek, 2014).

Navedeni problemi i neizbježna realnost življenja sudskih sporova prelijevaju se u sve veći gubitak povjerenja u cijeli pravosudni sustav:

Ljudi neminovno gube povjerenje. Gubiš povjerenje u sud, ti na kraju ne vjeruješ ni svojim odvjetnicima (...) al' nažalost tu se javlja i ta, kako bi rekla, nepovjerenje prema cijelom sustavu, da ti ne vjeruješ da, da to što se događa da se i u jednom civiliziranom svijetu može događati. Nataša (osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022).

Povezano s tim, upitno je koliko izbjeglice i interno raseljene osobe kojima treba pravna pomoć imaju pristup informacijama, zakonima i mjerama koje omogućuju povratak i pravo na obeštećenje. Nedostupan kvalitetan odvjetnički kadar, skupi sudski procesi i izdatci kroz privatne tužbe i manjak informiranosti pridonose formiranju negativnih stavova i smanjenju broja potencijalnog broja srpskih povratnika_ica (Antonijević i dr., 2013). Ovome pridonosi i slabo državno ulaganje u besplatnu pravnu pomoć. Nepravovremena dodjela novčanih sredstava iz državnog proračuna, komplicirana procedura odobravanja pravne pomoći, nespremnost odvjetnika na pružanje sekundarne pravne pomoći dovode do uskrate sudske zaštite i kršenja ustavnog prava na pravično suđenje jer stranka u mnogo predmeta ne može shvatiti *pravne posljedice neznanja*, a sami tim ni štiti svoja prava (SNV, 2020, str. 11).

Sudski proces kao dio života

Seka je kroz posljednjih 24 godine boravila i živjela na različitim lokacijama. Zbog sudskih ročišta, sastanaka s odvjetnicima, prikupljanja potrebne dokumentacije, često se selila i putovala. Osim podstanarstva, boravila je kod rodbine i poznanika_ica koje je zamolila da joj omoguće smještaj u Splitu, Zadru i okolici, Biogradu i Zagrebu. Kao umirovljenica s mirovinom od oko dvije tisuće kuna, sudske troškove, troškove putovanja i odvjetnika podmiruje i podmirivala je uz zaduživanje, ali i uz pomoć djece.

” *Meni je narušeno zdravlje zbog toga, zbog te nepravde, zbog sekiracije, zbog neurednog života, zbog... i što su me i, i financijski su me oslabili. Ja sam tu puno morala posuđivati i plaćati, recimo, za sve i za odvjetnika, i za ovo, i za ono (...) Nemaš jedan uredan život dostojan čovjeka, ne možeš disat punin životom i plućima. Ne možeš ništa! To me samo prati i guši. Seka (osobna komunikacija, 24. lipnja, 2022).*

Sudskih postupaka je više u Sekinom slučaju jer se radi o više tuženika, to jest osoba koje su preprodale njeno zemljište, tako da se suočavala s različitim situacijama kao što su: razdvajanje postupaka, promjene sudova, izuzeća sudaca, odgađanja sudskih postupaka zbog čega je u više navrata i dobila novčanu nadoknadu zbog povreda odredaba prava na suđenje u razumnom roku. Na sudu nije uspjela dokazati da osobe uključene u preprodaju zemljišta to nisu radile u dobroj vjeri i da su ju poznavale i imale informacije o čemu se radi pa se prisjeća jednog iskustva na ročištu:

” *Sve mi je bilo neugodno. Sve kroz to nepravedno suđenje... to je za mene teško bilo podnositi (...) kad sam bila u Zagrebu na ročištu, onda mi je isto jako loše došlo (...) a on je dao izjavu da dobro pozna nas i moga supruga i da smo imali bloketaru, i veliku kuću, i voćnjak tamo, sve on to, i da smo mi kupovali od njih... Ja kaem: 'Ali Vi*

morate, ako ste iskreni i pošteni, da kažete da ste Vi mene nazvali telefonom i pitali hoću li ja prodat moju zemlju. Ja sam Vama rekla što? Ajde recite tu!', 'A ja se ne sjećam' on govori. Neće da prizna. Seka (osobna komunikacija, 24. lipnja, 2022).

Politike kao i institucionalni elementi vezani uz izbjeglištvo i imovinska prava se prelijevaju i izravno utječu na kvalitetu života, svakodnevicu i zdravlje osoba koje se odluče upustiti u dugotrajne sudske procese. Kako navodi Škiljan (2012) oduzimanje imovine ne odnosi se samo na gubitak privatnog vlasništva, već se radi o oduzimanju mjesta za život. Ovaj kompleksan problem nije jedino materijalno pitanje već je i pitanje mentalnog zdravlja:

” (...) bilo je tu nepravdi i svašta šta je mene dovelo do ludila. Ne bi spavala, plakala bi, pila bi tablete za spavanje, ma... svašta. Kad god koje rješenje dođe odma nož u leđa. Mene to potrese i onda ja ne mogu doći sebi. Borim se (...) svaku večer i ujutro se ustanem i pomolim se za sve ljude i one koji su mi to uradili da im Bog oprost, a meni je teško ja noću ne spavam i znojim se i budim se i onda glava boli svaki dan. ‘ Seka (osobna komunikacija, 24. lipnja, 2022).

Iskustvo rata sa svim njegovim odrednicama je iskustvo ekstremnog nasilja i ima razoran utjecaj na ljudsko zdravlje kao i društvo općenito. Psihičku traumu ne iscjeljuju jedino medicinski i psihologijski pristupi već je presudna i uloga šire zajednice, to jest priznanje proživljenog nasilja od strane društva, nedvosmislena podrška kao i obeštećenje žrtve (Večerić, 2021). Kako navodi Teršelič (2014):

» *Sumnja u druge i u mogućnost i želju institucija da procesuiraju sve zločine, postala je naša svakidašnjica, a za novu mladu generaciju dominantno zatečeno stanje. Bol iz godina kad nisu bili ni rođeni već obilježava i njihove živote. Za vidanje rana različitih generacija, povrijeđenih u uzastopnim valovima nasilja, treba smoći snage da se osude svi počinjeni zločini. (str. 324).*

Zaključak

Zločini počinjeni tokom ratova devedesetih godina prema civilnim pripadnicima srpske nacionalne manjine bili su sustavni, počinjeni kako od različitih regrutiranih marginalnih skupina kroz podršku viših političkih instanci tako i od samih pripadnika vlasti i državnih institucija. Sagledavajući osobna iskustva, politički, zakonodavni i sudski kontekst, neosporno je da je temeljna namjera bila kreirati etnički „čistu“, politički podobnu, naizgled homogenu zajednicu koja se nastojala ostvariti sustavnim nasiljem, protjerivanjem i etničkim čišćenjem. Iako se ovdje radi o isprepletenim i različitim oblicima kršenja ljudskih prava, u ovom radu naglasak je stavljen na imovinska prava i pravo na stanovanje izbjeglih i interno raseljenih osoba srpske nacionalnosti.

Prikazalo se koji su jedni od temeljnih zakona donesenih tokom i neposredno nakon rata kojima se nastojalo kategorizirati stanovništvo i stvoriti paralelan sustav pravila koja drugačije vrijede za građane_ke hrvatske i srpske nacionalnosti. Hrvatsko pravosuđe, koje je i samo prošlo čistke i bilo opstruirano političkim pritiscima, je imalo ključnu ulogu u održavanju etnocentričnih interesa što se posljedično odrazilo na mogućnost obeštećenja, reparacije i povratka Srba. Sprega pravno i činjenično kompleksnih pitanja ratnih zločina i njihove političke osjetljivosti te sporih, dugih i nestandardiziranih sudskih procedura onemogućava ostvarivanje prava svih civilnih žrtava rata, neovisno o tome

kojoj etničkoj skupini pripadaju. Mnogi počinitelji nisu nikada otkriveni i/ili sankcionirani, a mnoge žrtve ostaju do danas obespravljene.

Jedna od njih je i Seka. Njeno iskustvo ratnog nasilja, izbjeglištva i pravne borbe za povrat, u ratu otuđene i kasnije više puta preprodavane, imovine vjeran je prikaz kompleksnosti i važnosti istodobnog funkcioniranja više razina kako bi se omogućilo adekvatno ostvarivanje prava Srba u Hrvatskoj. Kao što je navela pravnica u razgovoru o ovoj temi, ono što se može zaključiti iz Sekinog slučaja, kao i brojnih slučajeva sličnih njenima, je da po pitanju prava i restitucije za civilne žrtve srpske nacionalnosti nema riješenih pitanja već samo riješenih pojedinačnih slučajeva (Nataša, osobna komunikacija, 14. srpnja, 2022). Uzimajući u obzir (ne)dostupnost i pravovremenost informacija, dugotrajnost sudskih postupaka, upitnu pravičnost suđenja, objašnjenja presuda, neopravdano odbijene žalbe, iskustvo i posljedice za osobu koja kroz iste prolazi, vrlo je upitno koliko su doneseni programi, usvojene konvencije i izmjene zakona bili uspješni u praksi, to jest van onoga što je „na papiru“. Također, kada pogledamo podatke SNV-a (2020), gotovo polovica svih predmeta za pružanje pravne pomoći obuhvaća pitanja imovinskih prava i stambenog zbrinjavanja. Seka, kao izbjeglica i žrtva rata, naposljetku ostaje bez dijela imovine, a za posljednji dio ostaje joj tužba Europskom sudu za ljudska prava. Kroz sve ove godine ostala je u potpunosti obespravljena, bez doma, ovisna o pomoći drugih, s dugovima koje nema kako isplatiti, s djecom koja su raseljena i u podstanarstvu. Bez zakonskih i sudskih standarda koji omogućuju obeštećenje i reparaciju svim kategorijama žrtava i ratom zahvaćenih zajednica ne možemo govoriti o sustavnom rješavanju kao ni omogućenoj zaštiti imovinskih prava srpskih civila.

Također, Sekin slučaj nam pokazuje kako se (ne)odgovornost i adekvatno postupanje politika i institucija direktno odražava na kvalitetu života i zdravlje pa je pored materijalnih prava važno naglasiti značaj dugotrajne i sustavne podrške i društvene solidarnosti. Rat, a kasnije i retraumatizacija kroz dugotrajne pravosudne procese za one koji se u nju upuste, ostavlja psihičke traume za čije je prevladavanje važno nedvosmisleno priznanje patnje i proživljenog nasilja, podrška šire zajednice i vidljivost na razini društva (Večerić, 2021). Ratni kontekst je bio ispunjen sustavnim strahom, bijesom, nasiljem, podrivanjem mržnje, panikom koji su ostavili dugotrajnu štetu na svim razinama pa tako i međuljudskim odnosima, prijateljskim, poslovnim i obiteljskim vezama.

Pred čitateljem_icom je tekst kojim se kroz Sekino, za nju nimalo lako, svjedočenje i priču koja je obilježila njen život, doprinosi upoznavanju tragedija naših sugrađana_ki koji_e se ne uklapaju u pojednostavljenu priču, dominantni narativ i mit o Domovinskom ratu. Skoro trideset godina nakon završetka rata, za one poput Seke kojima vrijeme ističe, ali i druge generacije, važno je suočiti se sa svim počinjenim zločinima i tražiti od institucija pravičan pristup svim civilnim žrtvama rata (Teršelič, 2014).

Literatura

Antonijević, M., Tubić, M., Mikić Zeitoun, M., SeConS (2013). *Studija o položaju izbeglih lica iz Republike Hrvatske*. Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), Centar za mirovne studije (CMS).

Allen, R., Li Rosi, A., Skeie, M. (2010). *Should I stay or should I go? A review of UNHCR's response to the protracted refugee situation in Serbia and Croatia*. United Nations High Commissioner for Refugees Policy Development and Evaluation Service (PDES).

Babić, D. (2006). Stigmatizacija Hrvata i Srba u prijeratnom, ratnom i poslijeratnom razdoblju. *Migracijske i etničke teme*, 22 (4), 379-397. <https://hrcak.srce.hr/9708>

Benčić, S. (2010). Pravni okvir: Hrvatska. U M. Mikić Zeitoun, P. Jurlina (ur.), *Manjine za manjine. Zakonodavni okviri i dobre prakse međuetničke suradnje zemalja Zapadnog Balkana i*

Europske Unije (str. 90-104). Centar za mirovne studije.

Blitz, B. K. (2007). Democratic Development, Judicial Reform and the Serbian Question in Croatia. *Human Rights Review*, 9, 123-135. <https://doi.org/10.1007/s12142-007-0036-0>

Đurić, I. (2010). The Post-War Repatriation of Serb Minority Internally Displaced Persons and Refugees in Croatia—Between Discrimination and Political Settlement, *Europe-Asia Studies*, 62:10, 1639-1660. <http://dx.doi.org/10.1080/09668136.2010.522423>

Edkins, J. (2006). Remembering Relationality, Trauma Time and Politics. U D. Bell (ur.), *Memory, Trauma and World Politics* (str. 99-116). Palgrave Macmillan.

Human Rights Watch (2003). Hrvatska: prekršena obećanja - prepreke povratku izbjeglica u Hrvatsku (izvještaj). *Human Rights Watch*, 15 (5), 2-52. <http://www.hrw.org>

Jambrešić Kirin, R. (1995). Svjedočenje i povijesno pamćenje: o pripovjednom posredovanju osobnog iskustva. *Narodna umjetnost*, 32 (2), 165-185. <https://hrcak.srce.hr/48867>

Jović, D. (2017). *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Fraktura.

Korotaj Drača, V. (2022). Politika emocija i etničko nasilje: Zadar 1991. godine. *Tragovi*, 5

---

(1), 7-43. <https://doi.org/10.52328/t.5.1.1.>

Marinković, E. (2010, 20. ožujak). *Kristallnacht – Zadar 1991*. Novosti, broj 535. <https://arhiva.portalnovosti.com/2010/03/kristallnacht-%e2%80%93-zadar-1991/>

Muller, J. W. (2002). Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory. U J. W. Muller (ur.), *Memory nad Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past* (str. 1-39). Cambridge University Press.

Narodne novine (NN) 53/1991. Zakon o hrvatskom državljanstvu. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_10_53_1272.html

---

Narodne novine (NN) 66/1991. Zakon o privremenom korištenju stanova. shorturl.at/dHIZ9

Narodne novine (NN) 73/1995. Zakon o davanju u najam stanova na oslobođenom teritoriju. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1995_09_73_1229.html

---

Narodne novine (NN) 73/1995. Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1995_09_73_1228.html

---

Narodne novine (NN) 44/1996. Zakon o područjima od posebne državne skrbi. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1996_06_44_854.html

---

Narodne novine (NN) 92/1998. Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1998_07_92_1249.html

---

Općinski sud u Zadru, K-704/98 od 6. listopada 1999., VI P-1785/01 od 12. lipnja 2003., 17 P-1788/01 od 24. lipnja 2011.

Povrzanović, M. (1997). Identities in War: Embodiments of Violence and Places of Belonging. *Ethnologia Europaca*, 27 (2), 153-162. <https://doi.org/10.16995/ee.873>

Srpsko narodno vijeće (2020). *Problemi i prava Srba u Republici Hrvatskoj kroz analizu pružene besplatne pravne pomoći. Izvještaj za 2019. godinu.*

Škiljan, F. (2012). Stambena problematika – studija slučaja *Srbi u Hrvatskoj*. U D. Gavrilović (ur.), *Srpsko-hrvatski odnosi: rešavanje otvorenih pitanja* (str. 165-189). Petrovaradin.

Teršelič, V. (2014). Zločini bez sudskog epiloga: propuštene prilike za priznanje patnje i izgradnju povjerenja. U M. Dubljević (ur.), *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj* (str. 311-329). Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću. <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/procesuiranje-ratnih-zlocina-FINAL.pdf>

Teršelič, V. (2021). *Suočavanje s prošlošću* (PowerPoint prezentacija). Mirovni studiji.

Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=PT>

USRH, U-III-2995/2012 od 31. ožujka 2015.

Večerić, S. (2021, 24. ožujak). *Žrtve rata: psihijatrijski aspekti*. Documenta. <https://documenta.hr/pravda-za-zrtve/>

Židek, N. (2014). Imenovanja i razrješenja sudaca u Republici Hrvatskoj od 1990. do 1996. godine. U M. Dubljević (ur.), *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj* (str. 119-135). Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću. <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/procesuiranje-ratnih-zlocina-FINAL.pdf>

Županijski sud u Zadru, 13 Gž-2773/11-2 od 28. ožujka 2012., 21 Gž-1016/17-2 od 7. svibnja 2018.

Kratke biografije autora i autorica:

Margareta Ana Baksa

Margareta Ana Baksa je završila studije u Amsterdamu s fokusom na međunarodno pravo, politiku i kriminologiju. Pohađala je masterclass fondacije Geoffrey Nice o tranzicijskoj pravdi, pisala članke za Global Human Rights Defence i radila kao vanjska istraživačica Muzeja ratnog djetinjstva. Trenutno živi u Hagu gdje radi na međunarodnom sudu.

Marija Jerončić

Marija Jerončić, rođena 24. travnja 1996. godine u Splitu. Diplomirala sociologiju, etnologiju i antropologiju na Sveučilištu u Zadru. Kroz studiranje se bavila različitim volonterskim aktivnostima kako unutar sveučilišnih tijela tako i izvan fakulteta. Od 2016. do 2020. godine djeluje kao koordinatorica Kluba studenata i studentica sociologije Antifjaka te zajedno s kolegicama_ama radi na popularizaciji sociologije kao znanosti i aktivistički djeluje u području rodne ravnopravnosti. Prošle godine je završila neformalni obrazovni program Centra za mirovne studije što joj je omogućilo produbljivanje i stjecanje novih znanja vezanih uz ratno i antiratnog naslijeđa kao i izgradnju mira.

Vinko Kovač

Vinko Kovač je diplomirao na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2021. godine, stekavši zvanje mag. hist.; mag. educ. philol. russ. Dobitnik je Dekanove nagrade za izvrsnost na diplomskom studiju povijesti (2021.), te je iste godine upisan na Poslijediplomski doktorski studij moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu.

Goran Stanić

Goran Stanić. Suradnik na istraživačkom projektu REVENANT - Revivals of Empire: Nostalgia, Amnesia, Tribulation (Sveučilište u Rijeci). Diplomirao MA studij teologije i religijskih znanosti (KU Leuven) te MA iz demokracije i ljudskih prava u jugoistočnoj Europi (Universita di Bolognà - Univerzitet u Sarajevu). Suradnik je portala Prometej.

Senna Šimek

Senna Šimek diplomirala je politologiju na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu te završava studij moderne i suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Dobitnica je Dekanove nagrade za uspjeh te Stipendije za izvrsnost Sveučilišta u Zagrebu. Područje interesa joj je nacionalizam, posebice na području bivše Jugoslavije.

arterarij

STATUS **M**

edvu
Europski dom Vukovar

 YIHR

